ÜSKÜDAR

KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET DERGİSİ, SAYI 5

2017/2

Kudüs

ÜSKÜDAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI 1984

ÜSKÜDAR

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ADINA SAHİBİ
Hilmi Türkmen

YAYIN KURULU
Erhan Afyoncu
M. Fatih Andı
Beşir Ayvazoğlu
Ahmet Emre Bilgili
Özkul Eren
Mustafa S. Küçükaşcı
İskender Pala
Yunus Uğur
Coşkun Yılmaz

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
M. Fatih Andı - Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Saadet Gül
(Üsküdar Belediyesi Kültür İşleri Müdürü)

EDİTÖR
Saliha Özdemir

GRAFİK TASARIM
Özkul Eren

FOTOĞRAF
Kapak Fotoğrafı: Süleyman Gündüz
M. Esat Yılmaz
Anadolu Ajansı

GRAFİK UYGULAMA
Selman Ecirli

BASKI ve RENK AYRIMI
Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16
Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03
www.bilnet.net.tr

İLETİŞİM
Üsküdar Belediyesi
Kültür Müdürlüğü
Mimar Sinan Mah.
Çavuşdere Cad. No: 35
Tel: +90 216 531 30 00
Web: www.uskudar.bel.tr
e-mail: uskudardergisi@uskudar.bel.tr

Merhaba...

Üsküdar'ın 5. sayısında sizlerle birlikteyiz…

"Üsküdar, Üsküdar çıkışlı bir dergi olmakla birlikte ilgi ve hassasiyet ufku halka halka İstanbul, Türkiye, bölge coğrafyası, İslam dünyası ve nihayetinde bütün bir insanlık iklimine açılan bir yayın platformudur." demiştik yola çıkarken. Öyle olmasına da gayret ettik.

Üsküdar'da mekan tuttuk, ancak bütün cihanı mekanımız, mekanımızı bütün cihan belledik… Hazırladığımız her sayıda sadece bu ana değil, bir maziye, bir de istikbale baktık… Size sunduğumuz her sayıda, bugünü anlamayı ve anlamlandırmayı önemseyen, dünden yarına uzanan bir zaman bütünlüğünü ve kuşatıcılığını esas alan bir anlayışı sürdürmeye çalıştık...

Bu sayımızda da bu anlayışla yolculuğumuza devam ediyor, Üsküdar'dan Kudüs'e uzanıyoruz. Geçmişte Üsküdar'a "Kabe toprağı" dendiğini biliriz… Ya "Kudüs toprağı" dendiğini?... Tıpkı Haremeyn gibi Küdüs'e giden yolun da ilk durağıdır Üsküdar ve bu isimle de anılmaktadır. Bu sebeple, tarihi gerçekleri, edebiyata yansıması ve aktüel boyutlarıyla Kudüs konusu da bu sayımızda referans yazılarla ele alıyoruz.

Adeta dergimizle bütünleşen "Bir Resim Üç Yorum" bölümünde ülkemizin önde gelen şair ve yazarları, Hoca Ali Rıza'nın "Üsküdar'da Kar" tablosunu yorumladılar. Bu resmi, Üsküdar'ın ressamlarını anlatan yazımız takip etti.

Önceki sayımızda başlayan Üsküdar gezimiz bu sefer Karacaahmet Mezarlığı ile devam ediyor. Bu gezinin sonunda anladık ki, Karacaahmet, Karacahmet'ten ötedir ve izini kaybettiğimiz bir dünyanın kapılarını aralamaktadır… Ve tabii Üsküdar'a dair diğer yazılarımız da dergimize Üsküdar'la ilgili yeni renkler katıyor.

2017 Kutsal Emanetlerin İstanbul'a getirilişin 500. yılı idi. 1517 İslam dünyasında tarihin akışının değiştiği en önemli zaman dilimlerindendi. Haremeyn'in yanında, Kudüs'ün muhafazasından doğrudan sorumlu olduğumuz tarih. Bu mevzu da dergimizin sayfalarının arasında yer bulan konulardan birisi oldu.

Tarih deyince savruluşlarımızı da göz ardı edemeyiz. Tarih hepimiz için önemlidir, geçmiş tasavvuru kadar gelecek tasavvuruna açılan mühim kapılarımızdandır. Yalandan talana gidiş gelişler bir kazançtan çok tarihin hakikatler penceresinden inandırıcılığını ve istifade edilirliğini zedelemektedir. Tarihin dünyasına tarihi bir pencere açması temennisi ve ümidiyle bu konuyu da bir dosyayla ele aldık.

Bu sayının dikkat çekeceğine inandığımız konularından birisini de ayrılıkçı terörün Diyarbakır'daki tarihî ve mimarî dokuda oluşturduğu tahribatın bertaraf edilmesi için yapılan imar faaliyetlerine temas eden yazımız teşkil ediyor.

Tabii sayfalarımız arasında yer alan konular bunlarla sınırlı değil. Fikir, sanat, kültür ve edebiyata dair yazılarımız da bu sayıyı zenginleştiren ve referans değerini arttıran çalışmalarımız arasında yer almaktadır.

Yılda iki sayı çıkan dergimiz, alışıldık periyotların ötesinde, senenin ortasında ve sonunda sizlerle buluşuyor. Daha güzel sayılarda yeniden buluşmak ümidiyle…

İÇİNDEKİLER

7 RESSAMLAR GEÇTİ ÜSKÜDAR'DAN/**BEŞİR AYVAZOĞLU**
51 100 YILDIR KAN AĞLAYAN ŞEHİR: KUDÜS/**ZEKERİYA KURŞUN**
57 ŞİİRİN VİCDANINDAKİ KUDÜS ÇIĞLIĞI/**M. FATİH ANDI**
63 MEDENİYETLER BEŞİĞİ KUDÜS /**CENGİZ TOMAR**
66 İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI KUDÜS İÇİN TOPLANDI
69 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ABD'NİN KUDÜS KARARINA KARŞI KARAR

19
KARACAAHMET'E SEYR-Ü SEFER
YUNUS UĞUR
"Kabir ve mezarlıkların şehirdeki konumu kentlerin tarih içerisindeki gelişimine ve şehirlilerin dünya görüşüne göre değişir"

33
YAVUZ SULTAN SELİM ve KUTSAL EMANETLER
MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI
"Pençesinin altında aslanları, yeri ve göğü titreten Yavuz Sultan Selim'i titreten bir korku vardı o da Allah korkusuydu"

43
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KUDÜS SORUNU
CENGİZ TOMAR
"Bugün kan ve gözyaşı ile anılan şehir en mutlu zamanlarını İslâm yönetiminde yaşadı."

73 ENGİN DENİZ AKARLI İLE TARİHÇİLİK ÜZERİNE/**YUNUS UĞUR**
85 ÂLÎ TARİH VS ÂLET TARİH/**AHMED FATİH ANDI**
91 POPÜLER KÜLTÜR MARKETİ VE "TARİH" RAFI/**OSMAN KONUK**
95 KARA BİR DÖNEM/**ZEKAİ TAŞTAN**
99 TARİHÇİLER İÇİN EDEBİYAT BİLGİSİ GEREKLİ MİDİR?/**İSMAİL GÜLEÇ**
107 İNSAN, İNANÇ, MEKÂN VE ÜSKÜDAR/**BEKİR HERGÜNER**
113 ZEYNEP İLE KAMİL/**İSKENDER PALA**
121 AFRİKA, TÜRKİYE VE EĞİTİM/**AHMET EMRE BİLGİLİ**
131 DÜĞÜN FOTOĞRAFLARI/**SALİHA ÖZDEMİR**
135 KÜTÜPHANEDE BİR GECE
137 DİYARBAKIR SURİÇİ KORUMA ÇALIŞMALARI/**ALİDOST ERTUĞRUL**
140 BEN ŞİMDİ NEYİM: MELEK Mİ, ZOMBİ Mİ?/**DURSUN ALİ TÖKEL**

81

YAĞMALANAN TARIH

ERGÜN YILDIRIM
"Yağma, bir toplumun, bir kentin ve bir zenginliğin varlığını tarumar etmektir"

111

DARU'L VEFA YAHUT ÜSKÜDAR

CELİL GÜNGÖR
"Üsküdar'a imparatorlukların seyrângahı dense yeridir"

125

KÜLTÜREL İKTİDAR'IN TİYATROSU

TUNA ÖZTUNÇ
"İnsanın doğuştan ya köle ya da soylu olduğunu dayatan aristokrasiye karşı insanın köle değil, özgür bir varlık olduğu savı tiyatro düşünüşüne de ilham olmuştur"

Üsküdarlı ressam Hoca Ali Rıza'nın "Üsküdar'da Kar" adlı yağlıboya tablosu

Bir resim, üç yorum...

CAHİT KOYTAK

NURETTİN DURMAN

HÜSEYİN AKIN

Bir

CAHİT KOYTAK

Şehrin Kanatları

Herkesin günübirlik aklını
İşinde gücünde evinde bırakıp
Şehrin büyük rüyasına koştuğu
Meydanları doldurduğu
Çağıltılı bir günde gerçekleşir
Büyük mucize

Şehir kanatlarını açar
Havalanır
Havalanır düpedüz
Ve gök katlarını da alır içine

İşte o zaman işte o zaman
Sekiz kanadıyla şiir de
Ne yapsa yerinde duramaz
Ne bir biçimde
Ne bir vezinde...

En büyük en süslü
Zamanları takıp peşine
Süzülür süzülür ve iner
Tanrı'nın kelam şehrine
İnsanın içine
Varlığın künhüne

İki

NURETTİN DURMAN

Meğer kar yağınca böyle güzelleşiyormuş ezanlar şehri Üsküdar

Sultan tepeden bakınca sessizliğin kapladığı çatılar bir kendi içine kapanır gibi bekliyor güneşi. Martılar nereye gitti acaba? Böylesine kar yağmış kuşlar nerelere tünemiş olabilir, bu sessizliğin içinden bir şiir yalnızlığı bir kanat çırpıntısı bir sesin diğer seslere karışması olamaz mıydı? Kendini gizlemiş Mihrimah Sultan'ın bakışını bir nebze en erken okunan sabah ezanlarına mı bırakmalı acaba? Yoksa Gülnuş Valide Sultan bir nazar kılıp karşılıklı ikindi ezanlarının okunmasını mı dinlemeli bu beyazlığın içinden. Nasıldır, niyedir bir sessizliğin bu kadar ritmik bir albenisi olsun ve bize iki minarenin arasından o güzelim lahuti nefesleri salıversin asumana. Yani ey eskidar kendini sessizliğe büründürmek için, temiz pak siluetler sunmak için beyazlara bürünürken, lekelerden, kötülüklerden arınırken. Böylece şehrin sakin huzurlu duruşunu tespit ediyor duruşun.

Meğer kar yağınca böyle güzelleşiyormuş ezanlar şehri Üsküdar.

Üç

HÜSEYİN AKIN

Sessizliğin buz kestiği havada her şey ve herkes kendini bu besteye dahil ediyor şimdi

Bir mevsimi soyunup başka bir mevsimi giyinmek mi diyelim biz buna. Tanrının sulu boya katkısı mı Boğaz'a fırçasını değdirip Mihrimah'a dek uzattığı. Eski siyah beyaz bir kartpostalı İstanbul'un boynuna asıp öylece karşıdan temaşa etmek mi? "Her akşam camlarında yangın çıkan" bir semti yine Boğaz'ın buz tutmuş soğuk sularıyla serinletmek mi? Pencereden görünenle diğer yakadan kendini gösteren aynı değil kuşkusuz. Evlerin kardan beyaza dönmüş çatılarına çatılmış gibi duran kuş cıvıltılarıyla başı önde dar sokaklarda yürüyen setresi uzun, eteği çamur katibim'in içinden mırıldandığı şarkı aynı zamanın bestesi gibi. Sessizliğin buz kestiği havada her şey ve herkes kendini bu besteye dâhil ediyor şimdi. Biliyorum ne gramofon kaldı ne pikap ne de Safiye Ayla; ama evlerin dışarıya buz kesmiş sımsıcak odalarında aynı müzik çalıyor hâlâ. Kış geldi, alaturka bir zaman alabildiğine odaları doldurdu. Yan odadan koridora doğru "Hanım işte mangal, işte çıra!" diye kalfanın yayılan sesi. Semtin dört bir köşesinden aynı anda ezanlar nefesini tutmuş, okundu okunacak…

RESSAMLAR GEÇTİ ÜSKÜDAR'DAN

BEŞİR AYVAZOĞLU

RESSAM Sami Yetik, bir yaz günü Üsküdar'a geçerek Hoca Ali Rıza'ya uğrar. Muhtemelen sohbet sırasında söz dönüp dolaşıp Süleyman Seyyid Bey'e gelince üstadı birlikte ziyaret etmeye karar verir, kalkıp Nuhkuyusu'na giderler. Kapıyı açan başı örtülü ihtiyar hizmetçi kadın Seyyid Bey'in biraz evvel eve yorgun argın geldiğini ve istirahate çekildiğini söyler. İki ressam hayal kırıklığı içinde uzaklaşırken hizmetçi kadın arkalarından nefes nefese yetişir. O sabah erkenden "Filezof" ismini verdiği eşeğine binip[1] Alemdağı civarındaki Çoban Ayazması'na giderek çok beğendiği bir köşeyi gün boyunca etüd eden Seyyid Bey, kapıyı kimin çaldığını sorup da gelenlerin kimliğini öğrenince çok yorgun olmasına rağmen kadını peşlerinden koşturmuştur.[2]

1 Celal Esad Arseven, Seyyid Bey'in iki eşeğin çektiği küçük arabasının bulunduğundan söz ediyor. Bk. *Türk Sanatı* cilt III, Maarif Vekaleti Yayınlardı, İstanbul ts., s. 142.

2 Sami Yetik, *Ressamlarımız I*, Güzel Sanatlar Birliği Resim Şubesi Neşriyatı, İstanbul 1940, s. 64 vd.

Süleyman Seyyid Bey

Devletin resim eğitimi almaları için Paris'e gönderdiği ilk öğrencilerden olan **Süleyman Seyyid Bey** (1842-1913), çok sevdiği Üsküdar'da mütevazı bir hayat sürer ve hemen her gün eşyasını ve resim malzemelerini Filezof'a yükler, ya Çamlıca, ya Kayışdağı yahut Alemdağı'nın yolunu tutar, beğendiği bir yere pöstekisini serip üzerine bağdaş kurar ve resme başlardı. Malik Aksel, "Senelerce Avrupa'da kalan bu ressamın babayaniliği, hoşgörürlüğü her tarafta kendisine hürmet ve saygı telkin ettirirdi," diyor.[3] Sadece Seyyid Bey mi? Üsküdar ekolüne mensup ressamların çoğu, bohem hayata hiç iltifat etmemiş, sanatı bir gösteriş vasıtası olarak görmemiş ve tevazudan ayrılmamışlardır.

3 Malik Aksel, "Ressamlar Şehri Üsküdar", "Şadırvan, sayı 16, 15 Temmuz 1949. Ayrıca bk. "Üsküdar'ın Resamları", *Pazar Postası*, sayı 64, 18 Nisan1952, s. 2.

"Üsküdar ekolüne mensup ressamların çoğu, bohem hayata hiç iltifat etmemiş, sanatı bir gösteriş vasıtası olarak görmemiş ve tevazudan ayrılmamışlardır"

Şeker Ahmed Paşa'nın "Yelkenliler" isimli tablosu (Milli Saraylar Resim Müzesi)

Sami Yetik'in duvarları dolduran etüdler arasında, cevval bakışları ve anemik çehresini çevreleyen uzun beyaz sakalıyla Fransız manzara ressamı Henri Joseph Harpigny'ye benzettiği ve "Türk Harpinyisi" diye söz ettiği Süleyman Seyyid, o gün, **Ebülhayr** (Hayrın, iyiliğin babası) diye hitap ettiği Hoca Ali Rıza'ya "Çoban Ayazması" etüdündeki yeşil renklerden söz ederken gözlerinden şikâyet eder. "Yeşillerin derecelerini ayırmada mahir fırçasıyla ormanın zümrüdî derinliklerindeki uzak tonları" bulup "sade bir üslûbun sihirli tuşlarıyla" resmi tamamlayan üstadın bu yeni eserinde, yamaçlardan sarkan böğürtlen dallarının ışığa temas eden kısımları, yerin rutubetli hâli ve "bu kimsesizlik içinde uyuyan köşeye billurî sesiyle daimî bir neşide söyleyen suyun dökülüşü", Sami Yetik'e göre fevkaladeydi: "İşte insana bir yaz gününün gölgeli ve ferahlı, böyle sakit bir köşesinde tabiatla başbaşa kalmak ve düşünmek ihtiyacını ihsas eden bir tablo..."

Süleyman Seyyid Bey

Oturmak için özellikle tercih ettiği Üsküdar'ı ressamlar için bir konu ve güzellik kaynağı olarak gören ve öve öve bitiremeyen Seyyid Bey, bu semtin güzelliklerinin dünyanın hiçbir yerinde görülemeyecek kadar zengin ve çeşitli olduğunu söylerdi. Bu sebeple çevresinin ilgisizliğine hiç

aldırmamış, Sami Yetik'in tabiriyle "bir hayal ve sanat âlemi içinde ömür geçirmişti."[4]

Süleyman Seyyid Bey, sürekli açık havada çalışıyordu, ama Paris'e birlikte gittiği ve Mekteb-i Osmanî'de birlikte okuduğu Ahmed Ali Bey, nam-ı diğer Şeker **Ahmed Paşa** (1841-1907) ise üstlendiği kritik görev yüzünden yıllardır açık havada resim yapamaz olmuştu; sanat heyecanını vakit buldukça Mercan'daki muhteşem konağının büyük salonunda natürmortlar yaparak tatmin etmeye çalışıyordu. Malik Aksel'e göre Paşa'nın peyzajlarının çoğu, Üsküdar civarındaki manzaraları ve "Üsküdar Ekolü"nün özelliklerini yansıtmaktadır. Hoca Ali Rıza'nın Sami Yetik'le Seyyid Bey'i ziyarete gittikleri gün, doğma büyüme Üsküdarlı olan ve Saray'ın protokol müdürlüğüne kadar yükselip göğsü madalyalarla bezenen Ahmed Ali Bey'den söz açılmış mıdır, bilemeyiz. Ama ben, Hoca Ali Rıza'nın çok sevdiği bu iki eski arkadaşın aralarının Paris yıllarından beri açık olduğunu bildiği için çok dikkatli konuştuğundan eminim.

Hoca Ali Rıza

ŞEKER Ahmed Paşa gibi, Hoca Ali Rıza da Üsküdar'ın Ahmediye'sindendi. Hayatı boyunca Üsküdar ve çevresinin tarihî ve tabii güzelliklerini yağlıboya, suluboya, karakalem gibi çeşitli tekniklerle bıkıp usanmadan tuvaline aktarmış bir ressam olan bu büyük sanatkârın en büyük arzusu, kendi ifadesiyle "milletinin hayatına sadık ve hakiki tercüman" olmak, "İstanbul'u ve onun Boğaz'ını ölmez bir hayat lisanıyla söyleten eserler vücuda getirmek"ti. Bu maksatla İstanbul'un henüz bahçe-şehir kimliğini koruduğu yıllardaki pitoresk manzaralarını, sokakları, çeşmeleri, mezarlıkları, Boğaz'ı ve Boğaz sırtlarındaki eşsiz manzaraları, mehtaplı geceleri, İstanbul'un karakteristik ağaçlarını, özellikle çok sevdiği fıstık çamlarını, kır kahvelerini, kahve içlerini, günlük hayatta kullanılan eşyaları, resmin diline, fotoğraf makinesi sadakatiyle, fakat ince bir şair duyarlığı ve eşyanın içine mistik bir dalışla aktarmıştı. Ahşap Türk evlerinin, mahalle mescitlerinin, dar sokakların, bu evlerdeki ve sokaklardaki hayatın küçümsenip aşağılandığı bir devirde, sahip olduğumuz güzellikleri ve zenginlikleri bunların farkında olmayanların göstermek isteyen Hoca Ali Rıza, "İslâm ve Türk âleminin bedîî zevklerinin kemâlini gösteren eserleri toplamayı ve bunu bir meslek ittihaz ederek, onda ihtisas sahibi olmayı gönlümce pek muvafık bu-

Doğma büyüme bir Üsküdarlı olann Hoca Ali Rıza, şövalesinin önünde kollarını sıvamış bir manzara üzerinde çalışırken (Gülbün Mesara Arşivi)

"Hoca Ali Rıza, Yanından hiç eksik etmediği kalemleri, fırçaları ve boyalarıyla binlerce resim yaparak İstanbul'un yakında kaybolacağını hissettiği güzelliklerini ve değerlerini ölümsüzleştirmişti"

4 Sami Yetik, *age,* s. 67.

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'nın "Üsküdar'da Bir Sokak" isimli yağlıboya tablosu (MSGSÜ Resim ve Heykel Müzesi)

luyorum," diyordu. Onun resmi, oryantalist ressamlara ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde hâkim olan anlayışa efendice bir meydan okuyuştu. Yanından hiç eksik etmediği kalemleri, fırçaları ve boyalarıyla binlerce resim yaparak İstanbul'un yakında kaybolacağını hissettiği güzelliklerini ve değerlerini ölümsüzleştirmişti.

Nurullah Berk'e göre, "şövalesini tabiat karşısına diktiği zaman bazan Corot'nun valörcülüğüne, bazan Monet yahut Sisley'in empresyonizmine yaklaşan" Hoca Ali Rıza tabiata tutkundu; paletinden siyahları ve koyu kahve renklerini atmıştı; mavi, pembe cumbalı evin gölgesi karşı duvara vurunca kararmaz, aksine, şeffaf bir renk değeri olarak resmi aydınlatırdı. İstanbul'un tabiatına bakarak yaptığı, çoğu etüt niteliğinde olan resimlerinde cansız renk aramak boşunadır. Kısacası, Hoca Ali Rıza, daha sonra gelecek Nazmi Ziya ve Avni Lifij'i müjdeler gibiydi.[5] "İstanbul ışığının ressamı" olan Nazmi Ziya Mülkiye'de okurken aynı zamanda ince bir ahlâk adamı olan Hoca Ali Rıza Bey'den sadece resim değil, ahlâk dersleri de alıyordu. Bir keresinde resim yapmak için Çamlıca'ya giderlerken neredeyse iskeleti çıkmış bir atın çektiği yüklü arabayı yokuşun sonuna kadar itmişlerdi.

Hüseyin Zekai Paşa'nın "Küçüksu Çeşmesi" isimli yağlıboya tablosu (Milli Saraylar Resim Müzesi)

Servet-i Fünun mecmuasında tefrika edilen Araba Sevdası romanı için Halil Paşa tarafından yapılan ve Kısıklı'daki Millet Bahçesi'nin 1890'lardaki görünüşlerini yansıtan çizimler

Hüseyin Zekai Paşa

Hoca Ali Rıza'nın dostu ve asker ressamların ikinci nesline mensup olan **Hüseyin Zekai Paşa** (1860-1919) da Üsküdarlıdır. Kuleli Askeri Lisesi'nde Osman Nuri Paşa ve Şeker Ahmed Paşa'nın öğrencisi olmuş, Üsküdar'dan tanıdığı Hoca Ali Rıza ile dostluğunu da Harbiye'de ilerletmişti. O da Şeker Ahmed Paşa gibi Saray'da görevlendirilmiş, hatta bir yıl kadar onun yanında çalışmıştır. Eli sadece fırça değil kalem de tutan Hüseyin Zekai Paşa'nın *Mübeccel Hazineler* (1329) isimli önemli bir eseri bulunuyor.[6] Malik Aksel, evinin adeta bir müze olduğunu söylediği Hüseyin Zekai Paşa'nın "Erenköyü'nden Kayışdağı'na Bir Bakış" isimli tablosunu sanat tarihimizin en kıymetli eserlerinden biri olarak görür.

Halil Paşa

Asker ressamlar kuşağının Üsküdarlı bir "paşa"sı daha vardır: **Halil Paşa** (1852-1939). Beylerbeyi'nde, babası Ferid Selim Paşa'nın yalısında[7] doğan Paşa, nefis İstanbul peyzajlarının yanı sıra, Abbas Halim Paşa'nın misafiri olarak bir süre yaşadığı Kahire'de yaptığı peyzajlarla da tanınır.[8] Ömrünün sonuna kadar Beylerbeyi'n-

6 Hüseyin Zekâi Paşa'nın bu eserinde Üsküdar'la ilgili yazılar şunlardır: "Üsküdar'da Karaca Ahmed Sultan Türbe-i Şerifesi İttissalinde Sa'deddin Efendi Sebilhanesi" (s. 10-15); "Üsküdar'da Çinili Cami-i Şerifi" (s. 17-22); "Kâr-ı Kadim Bir Hane"(s. 26-31); "Üsküdar'da Atik Valide Cami-i Şerifi" (s. 39-46); "Kâr-ı Kadim Bir Mihrab-ı Şerifin Evvelki Hali" (s. 68-69).

7 Çengelköy'le Beylerbeyi arasında bulunan bu yalı hakkında yeterli bilgi bulamadım. Yalnız *Hürriyet* gazetesinin 4 Ocak 1977 tarihli nüshasında, gaz tüpü patlaması sonucunda iki yalının yandığından, bu yalılardan birinin Halil Paşa Yalısı olduğundan söz ediliyor.

8 Halil Paşa'nın Kahire'deki hayatı hakkında bk. Derin Türkömer,

Halil Paşa'dan bir Boğaz manzarası (Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi)

de oturduğu için resimlerine Boğaziçi yalıları, tahta perdeli kayıkhaneler ve Boğaz'ın hareli suları bütün canlılığıyla yansımıştır. Çengelköyü'ne özel bir ilgisi bulunan ve "Çengelköyü'nde Sabah" isimli manzarasında empresyonist etkiler hissedilen Halil Paşa'nın daha sonraki resimlerinde bu etki çok daha belirgindir. Servet-i Fünun şair ve yazarlarıyla yakın dostluğu bulunan Halil Paşa, Recaizade Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası* isimli romanıyla Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah*'ını resimlemişti. *Araba Sevdası* için yaptığı resimler, Çamlıca'nın ve Kısıklı'daki Millet Parkı'nın gözde olduğu yıllarda, bu bölgenin atmosferini ve belli açılardan görünüşlerini yansıtması bakımından önemlidir.

Ressamlar, hatıralarını yazmadıkları için birbirleriyle münasebetleri hakkında fazla bilgimiz yok. Ama Halil Paşa, resim, musiki ve şiirden çok iyi anlayan Abbas Halim Paşa'nın dostu

Avcı Prenses Zeyneb Halim İle Sohbetler, YKY, İstanbul 2008, s. 65-66.

olduğuna göre, Hoca Ali Rıza ile de aralarında çok samimi bir dostluğun bulunduğundan şüphe edilemez. Ressam Şevket Dağ'ın da samimi dostlarından olan Halil Paşa, mevsimi gelince, yalısının bahçesinde yetiştirdiği salatalıkların en güzellerini elleriyle toplar, "Paşam, salatalıklar olmadı mı hâlâ? İsterim!" diye haber gönderen bu sevimli ve iştahlı dostuna bizzat götürürmüş. Oğlu Âli'nin Malik Aksel'e anlattığına göre, yalısının bahçesine kameriye şeklinde camlı ve tekerlekli bir köşk yaptırmış. Soğuk havalarda bu köşkü bahçenin istediği yerine çektirir, içine girip lüks lambasını yakar ve kış manzaraları yaparmış.[9]

Ahmet Ziya Akbulut

(1869-1938) da Üsküdarlı bir ressamdır ve Mekteb-i Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuştur. Kuleli Askeri Lisesi resim hocalığı, Askeri Mektepler Matbaası müdürlüğü, Sanayi-i Nefise Mektebi'nde perspektif hocalığı gibi önemli görevlerde bulunan Ahmed Ziya Bey, perspektif meselesi üzerinde titizlikle duran ve bu konuda ciddi çalışmalar yapan bir ressamdı. Resimlerinde de perspektif kaidelerini büyük bir titizlikle uygulayan Ahmed Ziya Bey'in İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndeki resimleri arasında Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'ni ve III. Ahmed Çeşmesi'ni tasvir ettiği yağlıboya tablosu önemli eserlerindendir.

Ahmed Ziya Akbulut'un Mihrimah Sultan Camii'ni ve III. Ahmed Çeşmesi'ni bir arada gösteren yağlıboya tablosu (MSGSÜ Resim ve Heykel Müzesi)

9 Malik Aksel, "Bir Ressamdan Hatıralar", *Hisar*, sayı 154, Ekim 1976, s. 12-13. Malik Aksel, bu yazısında Halil Paşa'yla ilgili hoş bir anekdot anlatır:
"Bir ara Viyana Maarif Nezareti'nden Ankara Maarif Vekâleti'ne bir yazı geliyor. Memleketin en yaşlı ressamının bir eseri isteniyor. Bunun Halil Paşa olacağı tahmin ediliyor. Bu yazı Halil Paşa'ya bildiriliyor. Sergi birkaç ay sonra açılacak. Paşa, Çengelköy'de atölyesini karıştırıp hangi resmi göndereceğini düşünürken, Kapalıçarşı'ya, oradan Bitpazarı'na geçer. Burada tahmin etmediği bir olayla karşılaşır. Bir mezat yerinde hurda eşyalar satılıyor; arada da kendi resmi var. Paşa heyecanlanır. Sıra kendi resmine gelir, artıran yok. Başlıyor kendi resmini kendi artırmaya, ses sada yok. Resim üzerinde kalıyor. Bu resimde eski bir mangal, irili ufaklı güğümler, ibrikler, çini eşya, havlular, işlemeler, bütün eski Türk eşyası...
Bunu bir güzel temizledikten sonra, Viyana'ya gönderir. Kısa bir zaman sonra güzel bir kutu içinde bir altın madalya ve tebrik yazısı gelir."

Üsküdarlı Osman Asaf'ın bir natürmortu (Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi)

Üsküdarlı Abdi isminde unutulmuş ressama ve onun *Resim Dersleri* isimli kitabına dikkatimizi çeken Malik Aksel, yine az bilinen Üsküdarlı ressamlardan Osman'ın "Sünbül Efendi" resminden söz eder. Son tuğrakeş ve hattat İsmail Hakkı **Altunbezer** (1873-1946) de Üsküdarlı ve Sanayi-i Nefise Mektebi mezunu bir ressamdır. Üsküdar Karlıkbayırı'nda, Namazgâh karşısında bir konakta doğan bu büyük sanatkâr, Karacaahmet Mezarlığı'nda yatıyor.

Müfide Kadri

İlk kadın ressamlarımızdan biri olan **Müfide Kadri** de (1890-1912) Çamlıca'da doğmuş ve kısa hayatının büyük bir kısmını bu tepenin eteklerindeki bir köşkte yaşamıştı.[10] Çok küçük yaşta yetim kaldığı ve Şehremaneti mümeyyizlerinden Kadri Bey tarafından evlatlık alınarak özel hocalar vasıtasıyla çok iyi yetiştirildiği biliniyor. Osman Hamdi Bey ve Halil Paşa'dan resim dersleri almış, ayrıca ud, keman ve piyano çalmayı öğrenerek musikide bestekârlık seviyesine ulaşacak derecede ilerlemişti. Rauf Yekta Bey, Müfide'nin ölümü vesilesiyle yazdığı bir yazıda, onun musikide de büyük bir başarıya ulaştığını söyler. Resimlerinde hocası Osman Hamdi Bey'in

10 Müfide Kadri hakkında geniş bilgi için bk. Rauf Yekta, "Memleketimizin Hayat-ı San'atında Bir Ziya'-ı Elim: Müfide Kadri Hanım", Şehbal, sayı 61, 15 Eylül 1328, s. 254; Malik Aksel, "İlk Kadın Ressam: Müfide", *Sanat ve Folklor* (haz. Beşir Ayvazoğlu), Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 52-54. Ayrıca bk. Taha Toros, İlk Kadın Ressamlarımız, Akbank Yayınları, İstanbul 1988, s. 19-24.

etkileri hissedilmekle beraber hassas mizacının yansımaları da hemen fark edilirdi. Manzaralarında da Hoca Ali Rıza Bey üslûbuna yakın duran Müfide Kadri, tüberküloza yakalanarak genç yaşta ölmüş ve Karacaahmet'te toprağa verilmiştir. Halide Edib Adıvar, *Son Eseri* isimli romanını, yakından tanıdığı ve genç yaşta ölümüne çok üzüldüğü Müfide Kadri Hanım'a ithaf etmişti. Romanın kadın kahramanı Kâmuran da ressamdır, Müfide Kadri gibi Çamlıca'da oturmaktadır ve onun gibi genç yaşta ölmüştür. Ancak Halide Edib, *Son Eseri*'nin mukaddimesinde bu romanı Müfide'nin hayatını tasvir etmek için değil, ismini yaşatmak için yazdığını söyler.

Üsküdarlı Cevad, Osman, Abdi

MALİK Aksel'in Üsküdarlı ressamları anlattığı yazılarında zikrettiği başka Üsküdarlı ressamlar da vardır: **Üsküdarlı Cevad** (1870-1939) **Üsküdarlı Osman** (1866-1921). Üsküdar'a bağlılıklarıyla övünen bu ressamların burada kurulan sanat geleneğini yaşatmak için gayret gösterdiklerini söyleyen Malik Aksel şöyle devam eder:

"Bunlar insan resimleriyle o kadar uğraşmamış, portre yapmamış, çarşı, pazar gibi kalabalık yerlere karışmamış, hatta büyük, muhteşem abideleri tuvallerine geçirmemişlerdir. Buna karşılık Üsküdar'ın mütevazı, gösterişsiz, sakin köşelerini, tabiat parçalarını konu olarak ele almış, kırlara açılmış, geçmişin yadigârı çeşmeleri, namazgâhları, eski bağdadî aşı boyalı harap evleri, ünnap ve çitlenbik ağaçlarının gölgelendirdiği küçük mescitleri, fıstık ağaçlarının arasında Boğaz'ın hareli denizini resmetmiş, Çamlıca'yı

Üsküdarlı Cevad Bey'in "Büyükada" isimli suluboya tablosu (Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi)

da başlı başına bir konu olarak ele almışlardır. Bu sanat görüş ve düşünüşünü, anlayışını yarım asır devam ettirmiş, resmi seven bir topluluk yaratmışlardır. Bu devirde resim, herkesin sevebileceği, anlayabileceği bir dil idi. Bu ressamlar Üsküdar'ın olduğu gibi çevresinin de güzelliklerini, mesirelerini tuvallerine nakşetmiş, türlü mahrumiyetler içinde en ücra köylere gitmiş, güneşli, açık havada Nuhkuyusu, Değirmendere, Merdivenköyü, Nakkaştepe, Dudullu, nihayet Gebze'yi karış karış resimlemişlerdir."

"Halide Edib Adıvar, Son Eseri isimli romanını, yakından tanıdığı ve genç yaşta ölümüne çok üzüldüğü Müfide Kadri Hanım'a ithaf etmişti"

Müfide Kadri Hanım'ın "Mesirede Ud Çalan Kadınlar" isimli yağlıboya tablosu (Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi)

EK

Memleketimizin Hayat-ı San'atında Bir Ziya'-ı Elim

MÜFİDE KADRİ HANIM

Rauf Yekta

Gaybubet-i ebedisi sanayi-i nefise ile münasebetdar mehafilimizde pek derin bir hiss-i teessür ve telehhüfü mucib olan Dersaadet İnas İdadisi resim ve musiki muallimi Müfide Kadri Hanım, âlem-i nisvanımızda şüphesiz emsaline nadir tesadüf olunur bir sima-yı iffet ve nezahet idi.

Müfide'yi ilk gördüğüm vakit o henüz beş altı yaşlarında bir nev-bave-i taravet idi. Çamlıca'daki köşklerinin vasi ve mutarra bağçesinde şen ve şatır koşar, tıflane etvar ve evza-i dilbazanesiyle ebeveynine temadisine doyulmaz dakikalar yaşatır idi. Merhumenin pederi muhterem Kadri Beyefendi ile muharrir-i âciz arasında übüvvet ve bünüvvet derecesinde bir münasebet-i kadime olduğundan biz ailece ara sıra onlara misafirliğe gider idik. Müfide beni görünce koşar, gelir, "Ağabey!" diye kollarımın arasına atılırdı. Müfide hiçbir mektebe devam etmemiş ve yedi sekiz yaşlarından itibaren hususi muallimlerden ders almağa başlamış idi. Hiç unutmam, bir gece yine köşklerinde kalmış idim; selamlık cihetinde muntazam ve mükemmel bir dershane şekline koyduğu odasına davetle bana kitaplarını, defterlerini göstermiş idi. Öyle tahattur ediyorum ki, resim merakı Müfide'ye ancak on yaşlarında bulunduğu sırada gelmiştir. Suluboya ile yaptığı ilk eserlerini gördüğüm vakit, sinniyle gayr-ı mütenasib bir derecede âsâr-ı iktidar gösteren bu küçük ressamı olanca talakatimle alkışlamış idim. Müfide'nin o esnada ikametgâhı Çamlıca eteklerinde pek şairane bir mevkide olduğundan

hilkaten mehasin-i tabiate âşık olan bu zekâ-yı cevvalin inkişaf-ı tahassüsatına bu mevkiin de ayrıca tesiri olmuştur, denilebilir. Seneler geçtikçe Müfide'nin ressamlıktaki terakkisi cidden câlib-i nazar bir dereceyi bulmakta idi. Osmanlı müzesi müdürü Hamdi Bey merhum, tesadüfen gördüğü bir levhasından Müfide'nin bu hususdaki istidad-ı fıtrîsini takdir ederek maalmemnuniye i'tasını deruhde ettiği dersleriyle kendisine hayrülhalef bırakacak suretde çalışmış ve hakka ki emeğe boşa gitmemişdir.

.....

Ressamlık, Müfide'nin tek sermaye-i iştigali değil idi. Musiki o deha-yı mütehassisin ikinci bir nedime-i ruhu idi; resim yapmadığı zamanlarını musikiye hasreder, alelekser piyanosunun başına geçerek bir istiğrak-ı tam içinde pür vecd ü hal saatler geçirir idi. Küçük yaşında iken başladığı uddan sonra keman ve en nihayet piyanoda Müfide ciddi bir maharet iktisabına muvaffak olmuş idi. Seneler geçdikçe Müfide'nin terakkiyat-ı musikiyyesini de ressamlıktaki terakkisi gibi şayan-ı hayret buluyor idim. Biçare kız! Re kadar da tevazuu sever idi. Bestelediği eserlerini evvelemirde mutlaka bir kere bana gönderir, bir lisan-ı mahviyyetle tashihini tabib eder idi. Şehbal'in diğer bir sahifesine notası derç edilen "Terâne-i Şebâb" ünvanlı eseri kendisinin son bestesidir. Bu eser-i ruh-nüvaz tedkik olunursa Müfide'nin elhan-şinâsanesi hakkında bir fıkr-i sahih hâsıl edilmiş olur. Bundan başka bir hayli şarkıları daha vardır ki hanımlarımız içinde bunlardan güzellerini vücuda getirenlere tesadüf edilmediği için Müfide'nin –ressamlıkta olduğu gibi- musikide

Müfide Kadri'nin "Sahilde Aşk" isimli yağlıboya tablosu (MSGSÜ Resim ve Heykel Müzesi)

de âlem-i nisvanımızın medâr-ı iftiharı olduğunu itiraf etmek lazime-i hak-şinasîdir. Elhâsıl Müfide'nin iğtirab-ı müellimesi bilhassa nisvan-ı vatan mahafilinde çok zamanlar telafisi müşkil bir ziya-ı küdûret-engiz hükmünde kalacak, hiçbir vakit unutulmayacaktır. Cenab-ı Hak merhumeyi garik-i rahmet buyurdukça ebeveynine sabr-ı cemil ve ecr-i cezil buyursun.

Şehbal, sayı 61, 15 Eylül 1328, s. 254

Müfide Kadri

Mehmet Samsakçı, Yunus Uğur, Coşkun Yılmaz, Ahmet Emre Bilgili, Sadi Kucur, Cem Zorlu, Beşir Ayvazoğlu, Alidost Ertuğrul, Tufan Buzpınar

HEM NASİHAT HEM SANATTIR BU ESER
KARACAAHMET'E SEYR-Ü SEFER

YUNUS UĞUR

Fotoğraflar: Alidost Ertuğrul-Saliha Özdemir

Üsküdar'ın değerlerinden yola çıkarak mekân ve şehre dair bilinç ve farkındalığımızı artırmaya, geçmişi ve mirasımızı keşfetmeye yani seyr ü seferimize bu sayıda Beşir Ayvazoğlu, Coşkun Yılmaz, Ahmet Emre Bilgili, Cem Zorlu, Sadi Kucur, Tufan Buzpınar, Mehmet Samsakçı ve Alidost Ertuğrul ile devam ediyoruz. Külliyeler, anıtlar ve bunların bânileri- hayırhah kadınlar- gezimizden sonra bu sefer başka bir keşfe çıkıyoruz. Sessizler diyarına, ibretler şehrine. Karacaahmet Mezarlığı'na.

Lewis Mumford -şehirlerin ortaya çıkışı, mahiyeti, gelişimi ve değişimi ile ilgili pek çok kitabı olan bir entelektüeldir- *Tarih Boyunca Kent* kitabında "İnsanlık tarihinde canlıların kentinden önce ölülerin kenti oluşmuştur." der. Başka bir ifade ile, insanlar belirli bir yere yerleşip kendileri için henüz bir mekân tutmazken ölüleri için mekanlar inşa etmişler, pek çok ritüeli ve töreni ölüleri için geliştirmişlerdir. Hatta mezar ve mezarlıklar insanları buralarda mekân tutmaya, yerleşmeye sevk etmiştir. Mısır'a özgü oluşan ölüler kentini düşünün: Piramitler ve konaklara benzer kabirler etrafında bir kent; neredeyse, ölüler canlıların önünde. İnsanlık tarihinde kentlerin geçiciliği öne çıkarken mezarlık ve ölüler kentinin sürekliliği hep dikkati çeker. Kısacası, köyler, kutsal alanlar ve mezarlıklar tarihsel anlamı ile kentlerin öncülü, dönüş yeri ve sürekliliğini sağlayıcı birimler olagelir. Kentlerin bittiği yerde Mumfor'a göre *Nekropolis* başlar.

"Kabir ve mezarlıkların şehirdeki konumu kentlerin tarih içerisindeki gelişimine ve şehirlilerin dünya görüşüne göre değişir"

Bir kere kent oluştuktan sonra ise kabir ve mezarlıkların şehirdeki konumu kentlerin tarih içerisindeki gelişimine ve şehirlilerin dünya görüşüne göre değişir. Evin zeminine yapılan definlerden müstakil kabirlere, ibadethane ve mahalle içi mezarlık alanlarından şehirlerin çeperine ve son olarak kül halinde yeryüzüne üfürülmesine değin pek çeşitli somut ve sembolik "mekanlar" seçilir. Çatalhöyük'te oda zemininde ki mezarlar, Mısır'da müstakil kabirler, Roma'da şehir girişlerindeki alanlar ve Osmanlı şehirlerinde ibadetgah etrafındaki hazireler. Günümüzde ise olabildiğince şehir dışındaki yeni alanlar. XIX. yüzyılda Paris'in yeniden inşasında mezarlıklar, şehri çevreleyen yeşil kuşak alanı olarak düşünülürken, daha sonraları bazen hijyen odaklı bazen yeni şehir planı konseptine göre konumlandırılmışlardır: İbret ve hayatın parçası olan ölüm ile olabildi-

ğince unutulmaya ve ötelenmeye çalışılan X olma halinin hayatta ve mekanda karşılığı.

Mezarlıklar diğer yandan kültürel bir mirastır. Ölenlerin şahs-ı manevisi, törenleri, kabir ya da türbe biçimleri, taş ve süsleme sanatları, kitabe ve edebi özellikleri, çevre özellikleri ve tarihi bilgi ve şahitlikleri dolayısıyla kültürel miras. Hele söz konusu Osmanlı kabir ve mezarlıkları (kabristan, hazire) olunca bu terekenin değeri çok daha fazla. Zira Balkan, Anadolu ve Arap coğrafyasına dağılarak bugün bizlere ulaşan Osmanlı kabir, türbe, hamuşan ve hazirelerin binlerce örneği zengin bir sanat ve tarih mirasıdır. Sadece İstanbul'un tarihi bölgelerinde 500 kadar hazire ve binlerce kabir ve türbe bulunmaktadır. Türbeler den farklı olarak kabirler şekillerine göre kaideli, müstakil, pehleli ve lahitli olarak tasnif edilmekte, kabirlerin şahideleri yani baş ve ayak taşları ise başlıkları, süslemeleri ve kitabeleri (yazıları) ile araştırmalara konu olmaktadır.

"Mezarlıklar kültürel bir mirastır"

Tüm bu zenginlik ve mirastan nasiplenmek için Üsküdar'ın tapusu olan Karacaahmet'in yolunu tuttuk. Tarihi süreç içerisinde pek çok alanı birbirinden ayrılmış ve

bir kısmı yolların ve binaların altında kalmış olmasına rağmen şu anki hali ile bile 600 dönüm civarı alanı kapsayan, milyonlarca rahmetliye ev sahipliği yapan devasa bir alan. Bugün 4 mahallenin sınırları içerisinde kalan ve 12 parsele ayrılarak bölümlenen mezarlıkta Necdet İşli'nin ifadesi ile Miskinler, Saraçlar Çeşmesi, Şehitlik, Musaila ve Duvardibi bölgeleri mevcuttur (DİA, 24: 375-377). Bu isimlendirmelere, Şehit Ahmet Deresi, İranlılar Mescidi, Harmanlık, Üçler Çeşmesi, Yüksek Kaldırım, Tazıcılar Koğuşu, Kaygısız Baba, Hattatlar gibi adlandırmalar da bazen eklenmektedir. Mezarlığın eski sınırlarını merak edenler için İşli'ye tekrar kulak verelim: "Karacaahmet Mezarlığı eskiden Ayrılık Çeşmesi'nden sonra Acıbadem caddesini aşarak yamaçtan aşağıya Söğütlüçeşme'ye inmekte, buradan itibaren mezarlığa Mahmutbaba Mezarlığı adı verilmekteydi. Bu mezarlığın karşısında Söğütlüçeşme Tren İstasyonu önünde bir bölüm daha vardı. Burada dereyi aşan Taşköprü'den sonra mezarlık Fenerbahçe Stadyumu arkasında devam ederdi. Karacaahmet'in son ucu şimdi Ankara yolu sapağı başındaki Kalyonlar başhalifesi ve ailesinin sofasıyla az ilerideki Kızıltoprak Camii yanındaki hazire idi." Karacaahmet, İstanbul'un fethinden önce Üsküdar'a yerleşen Osmanlıların ilk mezarlığı olmanın yanında sürre alayını uğurlama merasimi için Ayrılık Çeşmesi'ne gelen heyetlerin geçiş güzergahında idi ve kıymeti bir başka idi zahir.

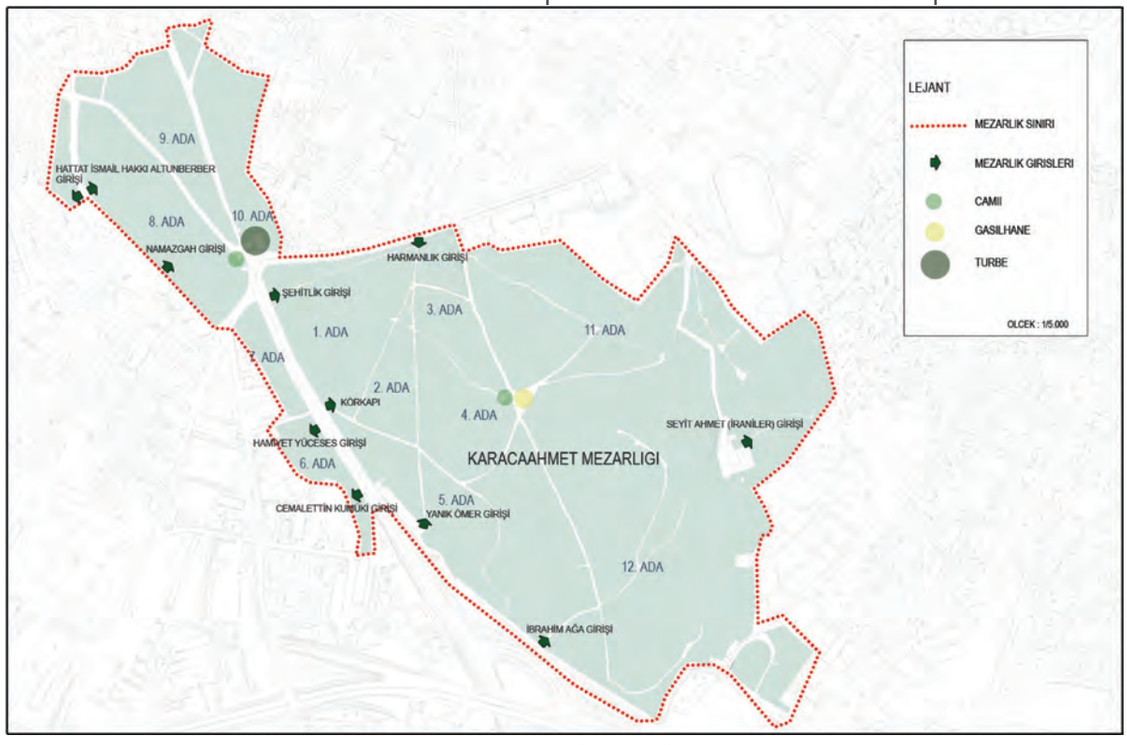

Kaynak: Demet Karaoğlu, "Kent Mezarlıklarının Yeşil Doku İçindeki Önemi ve Ziyaretçi Memnuniyetinin Belirlenmesi-Karacaahmet Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2007, 70-71.

Velhasıl alan büyük, hazine geniş, tamamını seyreylemek kısa vakit işi değil. Biz de biraz planlı biraz plansız -zaten plan yapmak için bir kroki-rehber maalesef yok mezarlık için-, neye niyet neye kısmet düsturunca Karacaahmet Türbesi'nde buluştuk değerli dostlar ve hocalarla. Abdalan-ı Rum denilen ve Anadolu'ya ilk gelen 14. asır sufileri arasında bulunan Karaca Ahmed'in makamı olan bu türbe bölgenin en maneviyatlı mekanlarından. Türbe içerisinde hırkası ve diğer bazı dedelerin kabirleri de bulunmakta. Sonraki durağımız türbenin hemen karşısında yer alan Karacaahmet Fethi Paşa camii. Restorasyonda olan camiin hazire kısmında güzel bir sadaka taşı mevcut. Yolumuza devam ediyoruz. Kuzey'e, Gündoğumu caddesine doğ-

ru yürürken hemen tekke ile aynı sıradaki Sadeddin Efendi çeşmesi ve sebili gözümüze ilişiyor. 18. asır yapısı olan bu eser özellikle kitabesi ile göz kamaştırıcı. (Bu eser üzerine yerleştirilmiş çirkin bir yönlendirme levhasını kaldırarak bir ayıba son vermek de bu heyete nasip oldu.) Yeri gelmişken diğer sebil ve çeşmelerden de bahsetmeli. Karacaahmet içerisinde bazı yeni çeşmeler olmakla birlikte etrafında da pek çok çeşme ve sebil mevcuttur. Hem yoldan gelip geçenler için hem de ziyaretçiler için. Tarihi kayıtlarda on bir sebil ve altı çeşmeden bahsedilse de zamanımıza ulaşamamış Mollacık Sebili, Şerif Paşa Sebili ve Meryem Hatun Sebili dışında bugün var olanlar 1. edadaki Hafız İsa Ağa çeşmesi, 8. adada Ayşe Hatun çeşmesi, Hacı Hüseyin Hayri Paşa (Miskinler) Sebili ve Aşçıbaşı Camiine bitişik Zeliha Hanım sebilidir.[1]

Bu kadar çeşme ve sebil olunca bölgede pek çok bulunan su terazilerine de şaşmamak gerek.

Cadde boyunca yolumuza devam edip mezarlık giriş kapılarından birinden (İnadiye tarafı- 10. Ada) içeriye girdik. Dört bir yanımız tarih hazinesi, sanat eseri ve meşhur şahsiyetler. Ulema, sûfi, bürokratlara ait başlıklar, başlıksız ama motifli, süslü kadın mezarları, minik boyutlu çocuk kabirleri, mevlevi ve kâdiri sembolleri-mühürleri, türbeler, kabir kafesleri ve saymakla bitmez çeşitlilikteki taş ve kabir biçimleri. Ve tabii ağaçlar. Osmanlı mezarlıklarının olmazsa olmazı, servi ve az sayıda çınar ağacı. Mezarlıkları çalışanların kabir ve türbeler kadar, Osmanlı mezarlıklarını cennet bahçesine çeviren ağaçlara dikkat etmesi ve türlerini, yaşlarını tespit etmesi elzem. Özkardaş, Karacaahmet'te 100 kadar tür ve 20 bin kadar ağaç olduğunu tespit etmiş.

"Osmanlı mezarlıklarının olmazsa olmazı servi ve az sayıda çınar ağacı"

1 Vahit Özkardaş, "İstanbul Mezarlıklarının Peyzaj Planlama, Tasarım ve Bakım Çalışmaları Açısından İncelenmesi, Karacaahmet Mezarlığı Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, 2010, 306-317.

Kabirler arasında dolaşmamızı sürdürürken hattat Ali Alparslan'ın kabrine rast geldik. Mezar taşının bir tarafı günümüz alfabesi ile diğer tarafı Osmanlıca hat ile işlenmiş sade bir kabir. Beşir Ayvazoğlu'nun naklettiğine göre sanat tarihçisi Oktay Aslanapa, üstadın cenaze namazına gitmiş ve "Pek de genç öldü zavallı." demiş. Oysa 83 yaşında!

Hemen belirtmeliyiz ki özellikle bu bölgenin kabirleri arasında dolaşırken çok zorlandık. Epey meşakkatli. Çoğu yerde yürüme yolu yok. Kabirlere, sandukalara basarak, bir mezardan diğerine atlayarak dolaşmak icap ediyor. Kabirler üst üste ve en üzücüsü ise yeni bazı mezar alanları açmak için eski mezar taşlarını sökmüşler ve kenarlara yığmışlar. Bu manzarayı sadece bu adada değil diğer bölgelerde de gördük. Osmanlı döneminden kalan pek çok mezar taşı topluca ağaç diplerine yığılmış, hemen yakınında yeni mezarlar açılmış. Bu kabul edilebilir bir durum değil elbet!

Karacaahmet Türbesi'ne doğru mezarlık içerisindeki keşfimizi sürdürürken karşımıza bu sefer bir sahabe makamı çıktı. Ebu'd-Derda Hazretlerinin makamı. Eyüp Sultan'dan sonra Üsküdar'da. Bezm-i Alem Valide Sultan'ın eseri. Bu iki maneviyatlı bölge arasında bir ülfet mi kurmak amaçlandı acaba? Biz bunları düşünürken hemen oracıkta yanan mumlarla etrafı çevrili kafesli bir türbeye rast geldik. Üzerinde bir levhası olmayan bu mekan rivayete göre Karacaahmet'in atının mezarı imiş. Kaynaklar ise Rum Mehmed Paşazade Nişancı Hamza Paşa'nın kabri diyor. Ziyaret niyeti ziyaretçiye bırakılmış bu mekanın mezarlık içerisinde önemli bir uğrak yeri ve dua mekanı olduğu ise kesin. Biz orada oyalanırken, gelen gidenler ve bir ziyaretçinin dağıttığı lokum da bu tespitimizi doğrular nitelikte.

Buradan doğuya İnadiye Camii sokağına doğru yönelmiş yürürken bu sefer bir kabir

değil bir sanat eseri bizi sevindirdi. Hattat Hamid imzalı bir mezar taşı kitabesine isabet ettik. Nasip. Seyrimize devam edip çıkış kapılarının birinden sokağa indiğimizde Aşçıbaşı Camii bizi karşıladı. Bakımlı, taş ama ahşap giydirmeli, ferah avlulu bir mescit. Bahçesinde sadaka taşı ve kabirler mevcut. Kitabeli mezar taşları ise ziyaretçilere mektuplar bırakmış. Okunmalı. Cadde ise, mescidi, tekkesi, birkaç ahşap evi ve dar yolları ile Osmanlı mahalle dokusunu hatırlatıyor. Nuh Kuyusu Caddesi'ne doğru devam edip su terazisini görüp yönü-

Hattat Hamid / Anketbut Suresi, 57. Ayet: "Her nefis ölümü tadacaktır"

müzü bu sefer Karacaahmet Camiinin arka tarafında kalan Çiçeklik bölgesi ya da 8. Ada olarak bilinen kısma çeviriyoruz. Nedense aklımızda, mezarlıkların en önemli sanat erbaplarından olmaları sebebiyle belki de, hattatların bir arada olduğu "Şeyh Sofası" var. Hattat Şeyh Hamdullah Efendi ve Hattat Hamid Aytaç'ın kabrinin bulunduğu sofa.

Caminin Tunusbağı Caddesi tarafında yer alan giriş kapısından mezarlığa girdik. Aynı üzücü manzaralar, üstüste ya da bir tarafa istiflenmiş mirasımız kitabeli, başlıklı şahideler. Karacaahmet'in adalarına ait parsel bilgilerinin olmaması düşünülemez bile ama hangi kabrin nerede olduğuna dair malumatın ziyaretçiye

sunulmadığı, mezarlıkta hiçbir yönlendirme ve açıklayıcı levhanın olmadığı bir gerçek. Bu düşüncelerle ve önünden geçtiğimiz kabirleri, şahideleri okuyarak, inceleyerek güneye doğru ilerlerken Nihal Atsız'ın kabriyle karşılaştık. Osmanlılardan kalan iki kabir arasında yer alan bu mezar, sade bir Atsız kitabesine sahip. Hemen yanı başındaki mezarda yazan "Türk Irkı Sağolsun" ibaresi dikkat çekici. Seyrimize doğu yönüne doğru devam ediyoruz. Kah bir alimin, kah bir dervişin, kah bir askerin ve bazen de cellatların kitabesiz taşlarını görerek, taşıdıkları mesajları ve dua ifadelerini anlamaya çalışarak ilerliyoruz. Eski mezarlar kadar yeni mezarlar da dikkatimizi çekiyor. Osmanlı mezar taşları kadar edebi metinlere sahip değiller ve bazen vefat eden kişilerin fotoğraflarını bile üzerlerinde barındırıyorlar ama gelecek nesiller için bunlar da birer belge elbet. Diğer yandan, her ne kadar bu yeni kabirler Osmanlılardan kalan kabirleri ve taşları bazen bir kenara ittirse de geçmişle bugünü bir arada gösteren bu manzara da bir ibret. Yakın zamanda vefat eden bir kişinin birkaç nesil öncesine giden ataları ile birlikte aynı sofada bulunması, fertlerin fâniliği kadar nesillerin ve kültürlerin değişim ve sürekliliğini göstermesi açısından manidar.

Anne ve bebek mezarı

"Kah bir alimin, kah bir dervişin, kah bir askerin ve bazen de cellatların kitabesiz taşlarını görerek, taşıdıkları mesajları ve dua ifadelerini anlamaya çalışarak ilerliyoruz"

Aynı adada kabirler arası deveranımız sürerken Neyzen Halil Can (v. 1973), Ali Fuat Başgil (v. 1967), Oktay Rıfat (v. 1988) gibi pek çok değerli ismin ve yakınlarının mezarlarını görme ve inceleme imkanımız oldu. Hele Halil Can üstadın kabrinin hemen yakınında bir mezar vardı ki duygulanmamak elde değildi. Bir kadın mezarı ve hemen üstüne bitişik olarak yapılan minicik bir bebek kabri. Ölümün hüznü ancak bu incelikle taşa işlenebilirdi!

Öğleden hemen sonra başladığımız seyr ü seferimizde daha kat etmeyi düşündüğümüz epey yol var iken akşam karanlığı çökmeye başladı. O vakit, Tıbbiye caddesi yönünde bir çıkış kapısına yöneldik

ve meşhur Çiçekçi (Küçük Selimiye) Camii'ni gördük. 1800 başlarında yapılan bu tekke-camiin avlusuna girer girmez bizi yine kabirler ve mezar taşları karşıladı. Bu mekanın ev sahiplerinden Nakşi-Mevlevi Ali Behçet Efendi'nin (v. 1822) kabri önünde durup duamızı yaptıktan sonra camiye girdik. Avlunun diğer tarafındaki hazireyi de ziyaret edip –Himmetzade/Salı Tekkesi'nden buraya taşınmış-, abdest teknesi ve şerbetlik gibi malzemeleri de inceleyip camiden çıktık ve Nuhkuyusu caddesine yöneldik. Seyrimiz bitti ama sohbetimiz başka bir mekanda devam etti…

Sözün başına dönersek, gezimizden kısmetimiz nispetinde hissemizi aldık. Bakımsızlığı gördük hüzünlendik, tanıdıkları gördük umutlandık. Böyle büyük bir mirasa sahip olduğumuz için gururlandık. Bize düşen ziyaretlerimizin sıklığını artırıp, bu mirasın kadir kıymetini bilmek. Uzun badireler atlatıp bize kadar gelebilen bu mirası, bizden sonrakilere en güzel şekilde ve bildiklerimizin üzerine bilgiler koyarak ulaştırabilmek.

Yolda olanlara selam olsun. Merhum ve merhumelerin ruhları şad olsun.

"Ziyaretten maksat duadır
Bugün bana ise yarın sanadır" El-Fatiha.

Okuma Önerisi: A. Süheyl Ünver, *Karacaahmednâme*, G. Mesara, A. Kazancıgil, Y. Beyaz haz. Üsküdar Belediyesi, 2011; Behçeti İsmail Hakkı Üsküdari, Merakid-i Mutebere-i Üsküdar, 1930.

"Mezarlık, içinde barındırdığı çok çeşitli çiçeklerle ve ağaçlarla adeta bir bahçe görünümünde"

Tufan Buzpınar

Karacaahmet Mezarlığı, İstanbul'un Anadolu yakasının en eski ve en ihtişamlığı mezarlığı sayılır. Yüzyıllardan beri bünyesinde ulemadan ümeraya, meşayihten hulefaya, hattatinden müzehhibine kadar her kesimden seçkinlerin yanı sıra, sıradan Müslümanları da barındıran devasa mezarlığın, dış duvarlarının

bakımlılığının aksine içeride aynı ilgiyi görememiş olması düşündürücüdür. 19. yüzyılın ortalarından itibaren yerli ve yabancı gözlemcilerin ilgisini çekmiş olması bile mezarlığın sahip olduğu eşsiz kitabelerin tespitini dahi sağlayamamıştır. Bırakın nadir rastlanacak derecede önemli kitabelerin tespitini, hangi önemli isimlerin mezarlığın neresinde medfun bulunduğunu öğrenebilecek bir imkan da mevcut değildir. Karacaahmet'te medfun olduğunu öğrenebildiğiniz herhangi bir sadrazamın, alimin, düşünürün veya edibin mezarını bulabilmeniz tamamen tesadüflere bağlıdır. Daha ilginci, Osmanlı döneminden kalma kitabeli birçok mezar taşı belli noktalarda istiflenmiş halde durmaktadırlar. Geçmişte, belli kesimlerin eski mezarlarının yok edilerek yeni bir kabristan haline getirilmiş olması, buralardaki yeni mezarlardan kolayca tespit edilebilmektedir.

Karacaahmet Mezarlığı içinde barındırdığı çok çeşitli ağaçlarla ve çiçeklerle adeta bir bahçe görünümündedir. Sonbaharda oluşan çeşitli renkler ve tonlarıyla bu bahçe ayrı bir güzellik sergilemektedir. Bu güzellik birçok kuş türünün burada yaşamasını beraberinde getirmiş ve mezarlığa ayrı bir güzellik katmıştır.

Cumhuriyet döneminin şeçkin ailelerinin, fikir adamlarının ve askeri zevatın mezarlıkları hayatta iken savundukları fikirleri yansıtıcı unsurları barındırması bakımından dikkat çekicidir. Bunun en belirgin örnekleri Ali Fuat Başgil mezarı ile Atsız ve Necdet Sançar'a ait olanlardır.

Eskiye yer yok, hep biz hep biz

Alidost Ertuğrul

Bir cumartesi günü öğleden sonra Karacahmet Mezarlığını ziyaret ettikten sonra nedense dilime dolanan sözler bunlardan ibaret: Eskiye yer yok. Hep biz. Hep biz. Aslında çok güzel bir ekibin bir araya gelmesi ile önce Karacahmet Sultan Türbesi'ni ziyaretle başlayıp Karacahmet Mezarlığı'nın bir bölümünü gezerek bir dönemin önemli şahsiyetlerinin kabirlerini ziyaret etmek ve kabirlerin güncel durumlarını görmek hedeflenmişti. Gezi planlandığı gibi de yapıldı. Birbirinden kısmen uzakta yer alan pek çok kabri yerinde görme fırsatını bulduk. Kültür hayatıyla yakında ilgililerin en azından ismini duyduğu 19. ve 20. yüzyılın önemli şahsiyetlerini ziyaret ederek hafızamızı tazeledik, duamızı ettik. Kısaca kimler vardı denilse son devrin önemli hattatlarından Ali Alparslan, Cumhuriyet Dönemi Türkçülük akımının öncülerinden Nihal Atsız, geçen yüzyılda yaşamış pek çok şeyh ve mürid, İttihat ve Terakki mensupları, Neyzen Halil Can Beyefendi, "Gençlerle Başbaşa" kitabıyla bildiğimiz Ali Fuad Başgil, Garip Akımı'nın kurucularından Şair Oktay Rıfat ve Üsküdar Musiki Cemiyetine adını veren Bestekâr Emin Ongan'ın isimleri hemen bir çırpıda aklıma gelenler arasında yer alıyor. İsmi kabrin üzerinde yazılan şahıslar dışında ismi yazılmayan cellat kabirleri ve daha niceleri ise ziyaretçilerini bekliyor.

Ziyaretin üzücü tarafı ise rivayetlere göre İstanbul'un fethinden itibaren kabristan alanı olanı tarihi mezarlık alanının bu niteliğinin gün geçtikçe azalarak yok olma sürecini yaşadığını görmemizdi. Oldukça geniş bir alanı kapsayan Karacahmet Mezarlığı içerisinde eski fotoğraflarda gördüğümüz eski kabir taşlarının sökülerek başka yerlerde toplandığı, kırılıp yok olduğu ve yerlerine yeni kabirlerin yapıldığı kısacası hatıralarının bile bırakılmadığını görmek hepimizin yüreğini parçaladı. Tarihi kabirlerin her biri bir heykel zarafetindeki formu, üzerindeki hattın sıra dışılığı ya da kabirler üzerin-

deki süslemelerin kabirde yatanın kişiliğini, yapıldığı dönemi yansıttığı bu sanat şaheserlerine sahip çıkılamadığını gören duyarlılık sahiplerinin hüzünlenmemesi mümkün değil. Gezi sırasında zihnimde "medeniyet denilen şeyin bir bütün olduğu, bu bağlamda bir topluluğun yaşadığı şehrini inşa ettiği gibi kabir alanlarını da inşa ettiğini, öte yandan bizler gibi günümüz insanlarının şehrin içindeki ahşap evlerin yanına 5-6 katlı apartmanları yaptığı ya da yok ettiği kısacası kendisinden başkasına hayat hakkı tanımayan bencil tavrından tarihi kabir taşlarının da payına düşenler olduğu" fikirleri vardı. Geçmişin ne fiziksel varlığına ne de hatırasına hangi gerekçeyle olursa olsun sahip çıkmaya gerek olmadığına göre kabirler de sökülebilir, yerine yenileri konulabilir! Başta ne demiştim: "Eskiye yer yok, hep biz hep biz…". Bu geziden geriye kalan fotoğraflarda hep bunu söylüyor zaten, ilgililerine duyurulur.

Karacaahmet, artık tarihi Karacaahmet değildir

Beşir Ayvazoğlu

Kırk küsur yıl önce *Tercüman* gazetesinde Süheyl Ünver'in "Karacaahmet Faciası" başlıklı bir yazısını okumuştum. Bu yazısında tarihimiz ve kültürümüz açısından son derece önemli olan bu mezarlığın nasıl tahrip edilip yağmalandığından söz eden merhum üstad, aynı mezarlığı bugün görseydi sizce "facia" yerine hangi kelimeyi kullanırdı? Daha doğrusu, gelinen noktanın vahametini daha iyi ifade edebilecek bir kelime bulabilir miydi?

Karacaahmet, artık tarihi Karacaahmet değildir. Zevksizliğe ve üslupsuzluğa örnek olarak gösterilebilecek binlerce yeni mezarla işgal edilerek her biri başlı başına bir sanat eseri ve belge niteliği taşıyan eski mezar taşları yok edilmiş. Yok edilemeyenler oraya buraya itilerek üstüste yığılmış, kimisi yan yatmış, kimisi parçalanmış, kimisi toprak altında...

Yahya Kemal, ne zaman

memleketin nüfusundan söz edilse ölüleri de hesaba katmak gerektiğini söylermiş. Haklıdır. Coğrafya, üzerinde yaşayanlarla karıla karıla vatanlaşır. Mezarlar ve mezarlıklar, aslında bu sancılı vatanlaşma macerasının somut şahitleridir. Her mezar, bu toprağa basılmış bir mühür ve tarihe düşülmüş bir not olarak görülmelidir. "Şahide"ler, sadece mezarda yatanın kimliğine değil, bir medeniyete, bir var oluşa da şahitlik eder.

Tarihî mezarlıkları yok etmek, nüfus kayıtlarını silmek gibi, müstevlilere yaraşır bir barbarlıktır, soykırımdır.

Kabristanlar Dünyanın En Güvenilir Mekanlarıdır

Cem Zorlu

Aslında dünyanın belki de en güvenilir mekanlarıdır, kabristanlar. Çünkü sakinleri, başkaları ile değil kendileri ile uğraşırlar ve herkesi, kendi derdiyle meşguldür burada...

Karacaahmet de bu güvenilir mekanlardan biri... Sakinlerinin arasında gezindik. Kimlik taşları yer değiştirmiş. Yeniler, eskileri yıkmış, kırmış, parçalamış... Mahzun ve mağdur eskiler, adeta yenilere bir gün siz de eskiyeceksiniz ve yeniler de size aynı muameleyi reva görecek dercesine kimi secde, kimi de ruku halinde gururla varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlar. Bir gün bizim de geleceğimiz bu kalıcı mekanda karışık duygularla kendi halimizi düşünerek dolaştık durduk. Saygı duyalım ve gösterelim ki saygı görelim. Şunu düşündük: İşte, yenilerin eskilere saygı ve sevgi gösterdiğinde yeni bir medeniyet inşası başlıyor demektir...

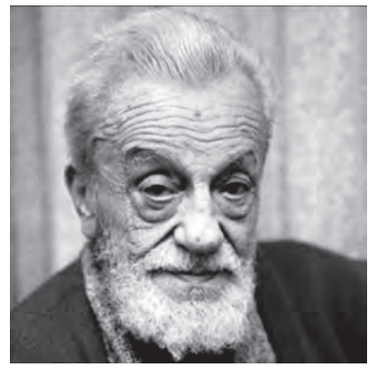

Necip Fazıl

KARACAAHMET

Deryada sonsuzluğu zikretmeye ne zahmet!
Al sana, derya gibi sonsuz Karacaahmet!

Göbeğinde yalancı şehrin, sahici belde;
Ona sor, gidenlerden kalan şey neymiş elde?

Mezar, mezar, zıtların kenetlendiği nokta;
Mezar, mezar, varlığa yol veren geçit, yokta...

Onda sırların sırrı: Bulmak için kaybetmek.
Parmakların saydığı ne varsa hep tüketmek.

Varmak o iklime ki, uğramaz ihtiyarlık;
Ebedi gençliğin taht kurduğu yer, mezarlık.

Ebedi gençlik ölüm, desem kimse inanmaz;
Taş ihtiyarlar, servi çürür, ölüm yıpranmaz.

Karacaahmet bana neler söylüyor, neler!
Diyor ki, viran olmaz tek bucak, viraneler,

Zaman deli gömleği, onu yırtan da ölüm;
Ölümde yekpare an, ne kesiklik, ne bölüm...

Hep olmadan hiç olmaz, hiçin ötesinde hep;
Bu mu dersin, taşlarda donmuş sükûta sebep?

Kavuklu, başörtülü, fesli, basacak taşlar;
Taşlara yaslanmış da küflü kemikten başlar,

Kum dolu gözleriyle süzüyor insanları;
Süzüyor, sahi diye toprağa basanları.

Onlar ki, her nefeste habersiz öldüğünden,
Gülüp oynamaktalar, gelir gibi düğünden.

Onlar ki, sıfırlarda rakamları bulmuşlar,
Fikirden kurtularak, ölümden kurtulmuşlar.

Söyle Karacaahmet, bu ne acıklı talih!
Taşlarına kapanmış, ağlıyor koca tarih!

YAVUZ SULTAN SELİM ve KUTSAL EMANETLER

"İstanbul'a İntikalinin 500. Sene-i Devriyesi"

MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI

1470'te Amasya'da dünyaya gelen Selim Şah çocukluğunun bir bölümünü yetişmesine büyük önem veren dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yanında geçirdi. Topkapı Sarayı'nda adına sünnet töreni düzenlenip Osmanlı tahtına çıkan ilk şehzade olan Selim'in dedesinin yanında gezerken bir gün onun makamında olacağını düşünüp düşünmediği meçhul olsa da, saltanat günlerinde onu örnek aldığını gösteren pek çok işaret vardır.

Şehzade Selim'in Trabzon valisiyken Sancakbeyi olarak kazandığı başarılar, İstanbul'da ve bütün Osmanlı ülkesinde yankı bulmuş ve gazâ bayrağı şahsında yeniden açılarak İslâm dünyasının tek bir bayrak altında toplanacağı propagandası her tarafa yayılmıştı. Orduyu ve milleti buna inandıran muzaffer ve fâtih şehzade hakkında, "Yürü Sultan Selim, devrân senindir!" nakaratlı türküler Osmanlı ülkesinin dört bir yanında terennüm edilir olmuştu. Nitekim babasının tahttan feragatiyle padişah olan Sultan Selim'in cülûs merasimi coşkuyla ümidin birleştiği bir heyecana dönüşmüştü.

"Pençesinin altında aslanları, yeri ve göğü titreten Yavuz Sultan Selim'i titreten bir korku vardı o da Allah korkusuydu"

Osmanlı kaynaklarında orta boylu, tıknaz vücutlu, çatık kaşlı ve sert bakışlı, buğday benizli, sakalsız, ancak gür ve uzun bıyıklı, yuvarlak yüzlü, mülkler alan kılıcı ve dünyayı zapt eden eliyle doğuyu ve batıyı fetheden bir padişah olarak tavsif edilen Yavuz Sultan Selim her türlü silahı çok iyi kullanır, şatafat ve debdebeden hoşlanmazdı. Pençesinin altında aslanları, yeri ve göğü titreten Yavuz Sultan Selim'i titreten bir korku vardı o da Allah korkusuydu.

Oturduğu tahtın otoritesi ve temsil ettiği devletin güç ve

Yavuz Sultan Selim'in kaftanı

kudreti için yaptığı işlerin ahret muhasebesini hiçbir zaman unutmamıştı. Nitekim Hayırduasını eksik etmemesini rica ettiği babasını İstanbul surlarına kadar yaya olarak uğurlayan Sultan Selim daha saltanatının ilk gününde Cenâb-ı Hakk'ın sevgisi ve rızasından başka bir şeye talip olmadığını şöyle ifade ediyordu:

"Kahrın kimi gönül (hal) sera perdesinden kovarsa onun ne takvadan ne de ibadetten bir nasibi olur.

Kahrın kaza şahinini bir uçurursa sinek, Nemrudun kafasında ankā gibi hüküm sürer.

Ey Padişah; kapında bir kul olan Selimî'ye ilimden daha yüksek bir irfan ihsan et.

Ona dünya saltanatıyla alâkası olmayan bir şahlık ihsan et. Asıl şah odur ki lütfedip ona sana vasıl olan yolu göstersin."

"Osmanlı padişahları Yavuz Sultan Selim'den itibaren "Hâdîmü'l-Haremeyn (Hâdîmü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn)" unvanını kullanmışlardır"

Dönemin önemli kültür ve devlet adamı İdrîs-i Bidlisî'nin belirttiğine göre sağ tarafında ikbal, sol tarafında fethin yer aldığı ordunun kumandanı olan Sultan Selim, Safevî tehlikesini bertaraf ettikten sonra, başka bir Türk imparatorluğu olan Memlüklere yöneldi. Dedesi Sultan Fatih'in Memlük politikasını daha radikal biçimde izlediği gibi, babası Sultân Bayezid'in de Memlükler karşısındaki başarısızlığının intikamını alacaktı. Mercidâbık'ta Memlük ordusunu mağlup etti ve Halep Ulucamii'nde halife olarak adına hutbe okuttu. Daha sonra Hama ve Şam üzerinden güneye doğru ilerleyerek Kudüs'ü ziyaret eden ilk ve son padişah olmak istiyordu. Güvenlik gerekçesiyle bazı devlet adamlarının muhalefetine rağmen yolculuğuna devam etti ve Beytülmakdis'e ulaştı (30 Aralık 1516). Kudüs'teki tarihî tarihi eserleri ziyaret ettikten sonra Mescid-i Aksâ'da akşam, Kubbetü's-sahre'de yatsı namazını kıldı. 2 Ocak 1517'de girdiği Gazze'de kurban bayramını geçiren Sultan Selim buradan

Has oda

Hz. İbrahim'in mezarını ve diğer mukaddes yerleri ziyaret için Halîlürrahman'a gitti. Böylece unvan ve lakapları arasına, "Halîfe-i Rûy-i Zemîn", "Hazret-i Zıllullâh", "Pâdişâh-ı Cihân-penâh", "Hılâfet tahtının sultânı", "Halîfetü'r-Rahmân" dâhil oldu. Mısır ve Hicaz'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra da bunlara "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn", "Sultân-ı Arab ve'l-Acem" ve "Pâdişâh-ı İslâm" eklendi.

Osmanlı padişahları Yavuz Sultan Selim'den itibaren "Hâdîmü'l-Haremeyn (Hâdîmü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn)" unvanını kullanmışlardır. Sultan I. Selim bu unvanı, Mercidâbık zaferinden sonra Halep Ulu Camii'nde okunan hutbede veya Ridâniye zaferinden sonra girdiği Kahire'de kılınan cuma namazı esnasında aldı. Hatip, hutbede Yavuz Sultan Selim'i Mekke ile Medine'nin hâkimi anlamında "Hâkîmü'l-Haremeyn" unvanıyla anmış; hatibe müdahale eden Sultan Selim bu unvanı, Mekke ile Medine'nin

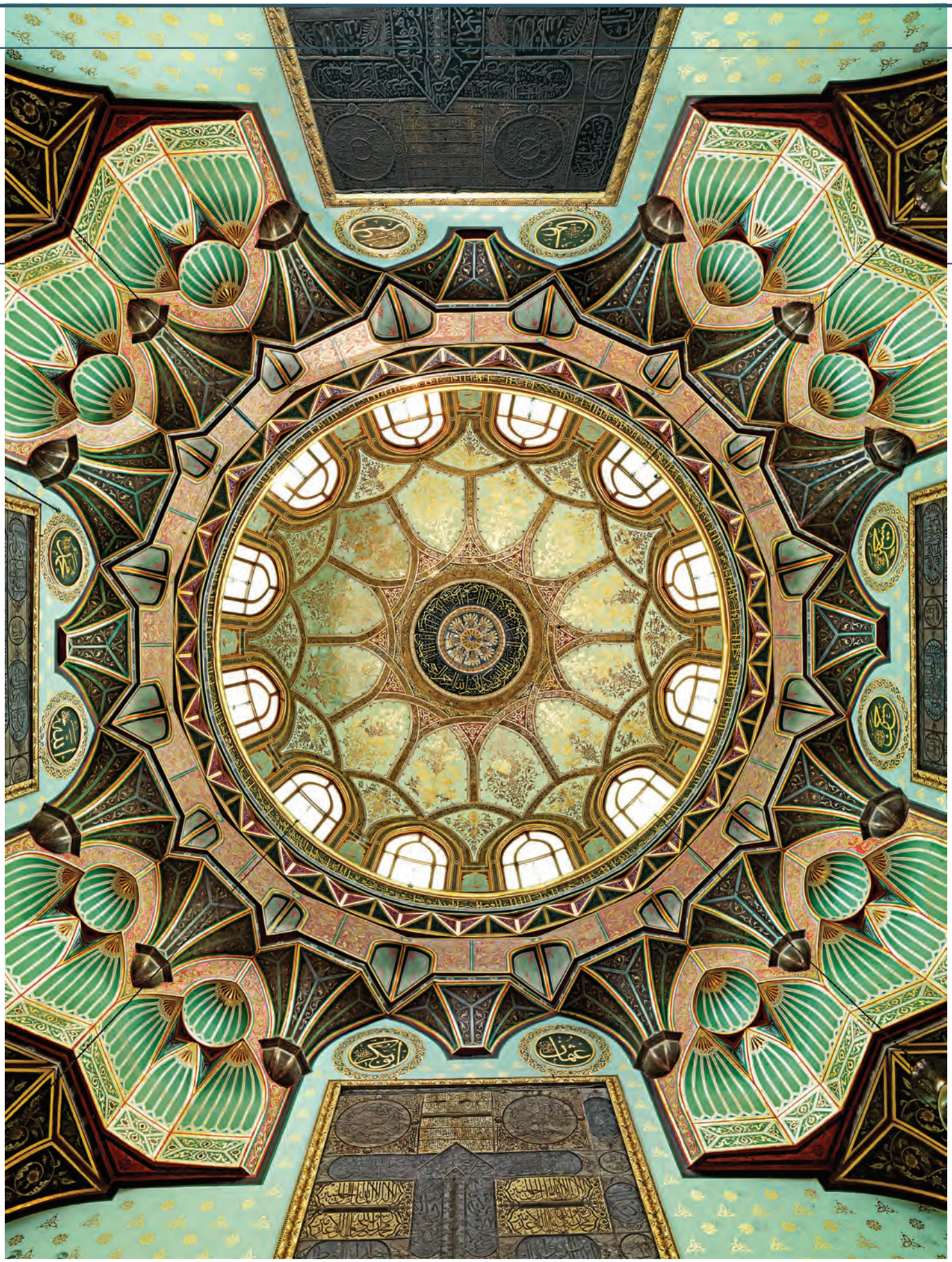

Has odanın kubbesi

hizmetkârı anlamında "Hâdîmü'l-Haremeyn" şeklinde düzeltmişti. Bundan sonra Osmanlı padişahları bu unvana sahip olmanın başlıca mesuliyeti olan Mekke ve Medine'yi himaye etmek anlamındaki "Hâmi'l-Haremeyn" olmaya çalışarak, Hz. Peygamber ve ashabının hatıralarını taşıyan bu iki şehrin imarının yanında halkının huzur ve refahının sağlanmasını öncelikli politika olarak benimsediler.

Yavuz Sultan Selim Kahire'de iken Mısır hazinesi arasında bulunan altın sim işlemeli bohçalara sarılı, üzerlerinde "Hâzâ muhallefâtü Resûlillah" yazılı Emânât-ı Mukaddese'yi yüzüne gözüne sürüp "Şefâat yâ Resûlellah" diyerek bizzat mühürlemiş; Haremeyn'e ait bazı eşyalar ve Mısır hazinesiyle birlikte İstanbul'a göndermişti. Bundan sonra Topkapı Sarayı III. Avlu'daki Has Oda, Hırka-ı Saâdet'in korunup muhafaza edildiği bir mekân hâline geldi ve Has Oda teşkilatı Hırka-ı Saâdet'in de içinde bulunduğu Mukaddes Emanetlere göre düzenlendi. Böylece Mısır Seferi'nden sonra hem mimarî hem de fonksiyon açısından düzenlenen Has Oda, padişahların çalışma odası olmasının yanında Hırka-ı Saâdet başta olmak üzere İstanbul'da toplanmasına önem verilen Emânât-ı Mukaddese'nin korunup muhafaza edildiği bir mekâna dönüştü. Bu arada geceleri Osmanlı sultanının başında bekleyen Hasodalılar da, Mukaddes Emanetler'in bulunduğu Has Oda'da Kur'an-ı Kerîm okuyarak nöbetlerini sürdürmeye başladılar.

Ka'b b. Züheyr'in Huzur-u Saâdette okuduğu Kasîdetü'l-Bürde'si sebebiyle Hz. Peygamber'in affına mazhar olmasının hediyesi olan Hırka-ı Saâdet'i İstanbul'a getiren Sultan Selim, şefaatini umduğu peygamberlerin padişahı ve yeryüzünün yüzü suyu hürmetine yaratıldığı Resûl-i Ekrem'e duyduğu sevgiyi ve onun hayatında ifade ettiği manayı şöyle dile getirmiştir:

"Senin sevginden başka olan her sevgi putperestliktir. Senin hayalinden gayri olan her tahayyül bir kara sevdadır.

Yavuz Sultan Selim'in kılıcı

Senin ruhun cisimden tecerrüt etmiş bir ruhaniyettir. Senin zatın âlem-i süfliden çıkıp onun fevkinde olan âlem-i ulviye mensuptur.

Senin aşk ve feyzinden gelmeyen her vecd bir heva ve hevesten başka bir şey değildir. Senin ilim membaından gelmeyen her bilgi boş ve manasızdır.

Senin şeriatından başka bir yolda yürümek ne dalalettir. Sana mensup olup da günah işlemek ne rezalettir.

Selimî senin ululuğuna, şehinşahlığına güvenerek, senin visaline nail olmak suretiyle didar şerefini kazanmayı umuyor."

Mukaddes Emanetler arasında geçmiş peygamberlere izâfe edilen bazı eşyalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle Osmanlı sultanlarının önemli törenlerde başlarına koydukları kahverengi kadife külâh üzerine sarılmış beyaz tülbentli "Destar-ı Yûsufî" adı verilen Hz. Yusuf'un sarığının ayrı bir yeri vardır. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferinden

Yavuz Sultan Selim'in mührü

"Şehzadeliğinden itibaren karşısına çıkan bütün rakiplerine üstün geldi"

sonra Istanbul'a intikal eden bu sarığı bir süre kullanmış, ondan sonraki padişahların önemli bir kısmı da cülûs merasimleri başta olmak üzere törenlerde bunu giymeyi âdet edinmişlerdi. 9 Eylül 1623'te Osmanlı tahtına çıkan IV. Murad "Destar-ı Yûsufî"yi başına koymuş olarak Has Oda'ya girip Hırka-ı Saâdet'i ziyaret etmiş, ertesi gün de Eyüp Sultan Türbesi'nde Aziz Mahmud Hüdâyî eliyle bir elinde Hz. Peygamber'in diğer elinde de Yavuz Sultan Selim'in kılıçları olduğu halde kılıç kuşanmıştı.

Türk tarihinin en büyük cihangirlerinden olan, şehzadeliğinden itibaren karşısına çıkan bütün rakiplerine üstün gelen ve eğer ecel bir süre izin verseydi, Allah'ın yardımıyla küfür ve inat yazısını zamanın sayfalarından yok edeceğine inanılan Yavuz Sultan Selim'in sırtında çıkan ve şîrpençe denilen bir büyük ur 22 Eylül 1520 günü sabahının ilk saatlerinde ecel şerbetinin sebebi oldu. Vefatı esnasında yanında bulunan Hasan Can'ın tilavet ettiği Yâsîn sûresini tekrarlarken "Merhametli olan Rab

katından onlara selâm vardır" anlamındaki "selâm" âyetine geldiklerinde rahmet-i rahmâna kavuştu. Ölüm tarihi olan hicrî 926 (1520) senesi için şu anlamlı mısra düşürülmüştür:

"Ehl-i iman ruhu için Fatiha."

SERGİ VE İLMÎ TOPLANTI

Yavuz Sultan Selim'in Haremeyn'e ait bazı eşyalarla birlikte Emânât-ı Mukaddese'yi bizzat mühürleyerek Kahire'den Topkapı Sarayı'na göndermesinin ve Kudüs'ün Osmanlı idaresine girişinin 500. yılını yâd etmek amacıyla Topkapı Sarayı'nda bir sergi açılmış ve ilmî bir toplantı yapılmıştır.

Mukaddes Emanetler Dairesi'nin yanında Silahtar Hazine'sinde düzenlenen sergide, Yavuz Sultan Selim'in vasiyeti üzerine Cumhuriyet'in ilanına kadar Topkapı Sarayı Hazinesi kapılarını mühürlemede kullanılan zât mührü, Sultan Selim'in Safevi hükümdarı Şah İsmail'e karşı kazandığı Çaldıran Zaferi anısına yapılan hançeri, abanoz çekmecesi, iki kaftanı, kılıcı, sancağı, Nakkaş Osman tarafından yapılan portresi, Şükrî Bidlisî'nin manzum Selimnâme'si, Trabzon'da sancak beyi olarak görev yaptığı esnada Divan-ı Hümayun'a mektubu, oğlu Şehzade Süleyman'a ferman ve beratı yer almaktadır.

Sergide yer alan Yavuz Sultan Selim'in "zât mührü" Topkapı Sarayı tarihinde izi olan eserlerden birisidir. Osmanlı hazinesi I. Selim zamanında gerek Çaldıran ve gerekse Mısır seferlerinden getirilen ganimetle zenginleşmişti. Hatta gelen bütün ganimetin daireye alınması mümkün olmamış, hazinenin bir kısmı Yedikule mahzenlerine aktarılmıştı. Yavuz Sultan Selim'in, "Benim altınla doldurduğum hazineyi ahlâfımdan her kim mangırla doldurursa hazine anın mührü ile mühürlensin ve illa benim mührümle mühürlenmekte devam olunsun" yolundaki emri mûcibince Enderun Hazinesi'nin dış kapısı, saray müze oluncaya kadar sergilenen Yavuz'un mührüyle açılıp kapanmıştır. Koyu yeşimden imal edilen mührün üzerinde ortada Sultan Selim Şah yazısı, bu yazının etrafında da "Tevekkeltü alâ Hâlikî / Yalnız Allah'a güvenirim." ibaresi yer almaktadır.

Sergi, 11 Haziran'a kadar görülebilir

9 Aralık 2017'de Kültür ve Turizm Bakanı Prof. Dr. Numan Kurtulmuş tarafından açılan ve ziyarete açık olan Mukaddes Emanetler Dairesi'nin hemen yanı başında oluşturulan Yavuz Sultan Selim'e ait eserlere dair bu sergi 11 Haziran 2018 tarihine kadar açık kalacaktır. Serginin açılışında yaptığı konuşmada, Yavuz Sultan Selim'in İslâm dünyasını tek bir bayrak ve ideal etrafında toplama düşüncesinin bugün daha iyi anlaşıldığını hatırlatan Kültür ve Turizm Bakanı Prof. Dr. Numan Kurtulmuş, Sultan Selim'in sadece gerçekleştirdikleri ve İstanbul'a getirdiği Mukaddes Emanetler ile çağını aşmış bir cihangir ve

Nakkaş Osman'ın çizdiği Yavuz Sultan Selim portresi

devlet adamı olarak kıyamete kadar hayır ve rahmet ile yâd edileceğinin altını çizmiştir.

14 Aralık 2017'de Topkapı Sarayı'nda konuyla ilgili ilmî bir toplantı yapılmış ve Mukaddes Emanetler, Yavuz Sultan Selim ve sergilenen eserler hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Toplantının açılış konuşmasını yapan İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürü Dr. Coşkun Yılmaz Mukaddes Emanetlerin kültürümüzdeki ifade ettiği mana üzerinde durmuştur. Daha sonra söz alan Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen ise Yavuz Sultan Selim'in ve Mukaddes Emanetlerin daha iyi anlaşılmasına ve etrafında oluşan kültürün gelecek nesillere aktarılmasına yönelik çalışmaların daima yanında olduklarını beyan etmiştir.

"Hilafeti İstanbul'a getirerek İslam dünyasını tek bir bayrak altında toplamayı hedefledi"

Toplantının yöneticiliğini yapan Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın Mukaddes Emanetler Dairesi'nde sergilenen eserlerin aslında İslâm medeniyetinin hafızası ve esası olduğunu

belirterek, Hz. Osman'a izafe edilen Kur'an-ı Kerim'in Kitabımızı anlamaya Hz. Peygamber'e ait olan eşyanın da Sünnet'i benimsememize vesile olması gerektiğinin altını çizmiştir. Toplantıda ilk sözü alan Prof. Dr. Feridun Emecen, Yavuz Sultan Selim'in doğu siyaseti hakkında görüşlerini açıklayarak Sultan Selim'in hilafeti İstanbul'a getirerek İslâm dünyasını tek bir bayrak altında toplamak gibi mühim bir hedefinin olduğunun üzerinde durmuştur. Bu bakımdan İran, Suriye, Filistin ve Hicaz'a yönelik seferlerin sadece askerî bakımdan değil bu zaviyeden değerlendirilmesi gerektiğini ve Sultan Selim'in Kanunî Sultan Süleyman'ın bütün Müslümanların tek sultanı ve halifesi olduğu fikrinin görünür olmasına zemin hazırladığını söylemiştir.

Daha sonra söz alan Prof. Dr. Erhan Afyoncu, Yavuz Sultan Selim zamanından itibaren Mukaddes Emanetlerin İstanbul'da toplanma sürecini kapsamlı bir şekilde anlatarak, padişahlar başta olmak üzere Osmanlı idarecilerinin bu konuya verdikleri ehemmiyeti Osmanlı kaynakları ve arşiv kayıtlarından misallerle ortaya koymuştur. Üçüncü konuşmacı Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı Mukaddes Emanetlerin Hz. Peygamber zamanından günümüze ulaşması ve etrafında oluşan gelenekler üzerinde durmuş, bunların muhafazası ve sergilenişi hakkında bilgi vermiştir. Son konuşmacı İskender Pala ise Yavuz Sultan Selim'in şiirlerinden bahsetmiş, şiirin o çağda hangi katmanda durduğunu, şiir ile mücadelenin kılıç ile mücadele gibi görüldüğünü ve Yavuz Sultan Selim'in Farsça yazarak bu mücadeleyi Türk devletleri arasında en uç noktaya taşıdığını anlatmıştır.

Hz. Muhammed'in (S.A.V.) kılıcı

Fotoğraf: Süleyman Gündüz

Geçmişten Günümüze
Kudüs Sorunu

CENGİZ TOMAR

Gökte inşâ edilip yeryüzüne indirildiğine inanılan ve günümüzde müntesiplerinin dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturduğu üç semavi dinin de kutsal kabul ettiği şehir Kudüs son yüzyılda İsrail'in Müslüman ve Hıristiyanlara yaptığı zulümler nedeniyle büyük bir tartışma konusu olarak gündemi belirlemekte. Dünyadaki ilk medeniyetlerin kurulduğu ve modern öncesi dönemde insanlık tarihini etkileyen yazı, para gibi pek çok buluşun yapıldığı Mezopotamya, Münbit Hilal ve Nil vadisini bünyesinde barındıran Ortadoğu'nun ve dolayısıyla İslam Dünyasının kalbi mesabesindedir Kudüs. Museviliğin yâdigârlarını, Hz. İsa'nın çilesini ve İsra-Miraç mucizesi ile Hz. Peygamber'in izlerini taşıyan Müslümanları ilk kıblesi. Bünyesinde Kubbetüssahra'yı, Kıble mescidini ve Hz. İsa'dan izler taşıyan Kıyame (Kutsal Kabir) kilisesini ve daha pek çok peygamberin hatıralarını taşır günümüze.

Bugün kan ve gözyaşı ile anılan şehir en mutlu zamanlarını İslâm yönetiminde yaşadı. İslam'dan önce pek çok defa yağma ve yıkıma uğrayan ve Arap yarımadasında yaşayan müşriklerin öteden beri bildiği Kudüs, Hz. Peygamber'e İlâhî vahyin gelmesi ve namazın emredilmesinin ardından, ilk Müslümanlar, o dönemde şirkin sembolü putlarla dolu olan Kâbe yerine muharref de olsa diğer İki semavi dinin de kutsal şehrine yani Kudüs'e dönerek namazlarını eda ettiler. Peygamberimiz, hem sevgili eşleri vâlidemiz Hz. Hatice'yi hem de hâmisi olan amcaları Ebû Tâlib'i kaybettiği "Hüzün Yılı"nda bir çıkış yolu bulmak amacıyla İslam'ı tebliğ için Taif'e gitmiş; orada da sergerdelere ve çocuklara taşlatılmıştı. İşte bütün hüzünlerin üst üste geldiği bu zor dönemde sevgililer sevgilisi yüce Peygamber bineği Burak vasıtasıyla bir gece yarısında manevi yolculuğa çıkarılmış, önce Mescid-i Aksa Hareminin bulunduğu Beytülmakdis yâni Kudüs'e oradan da semâlara yükselmiş ve bu kutsal şehir Hz. Peygamber'in âdetâ teselligâhı olmuştu.

Nitekim Hz. Peygamber'in vefatından bir kaç yıl geçmeden Müslümanlar Filistin'e nüfuz ettikleri dönemde 637 yılı civarında şehri anlaşma (sulh) ile fethetmişler ve Kudüs'e gelen adalet timsali ikinci halife Hz. Ömer tarafından şehrin patriği Sophronius'dan teslim alınmıştı. İşte Kudüs'ün mutlu yılları o zaman başladı. Hz. Ömer'in verdiği, insanlı-

ğın bugün bile uzak olduğu bir hoşgörü sembolü olan emanname ile şehrin gayri müslim halkının can, mal, ırz ve inanç güvenliği teminat alındığı gibi, şehirden ayrılmak isteyenlerin de kılına dokunulmamıştı. Şehir İslâmi karakterini de bu erken dönemden itibaren almaya başladı.

"Her sultan mutlaka Mescid-i Aksa Hareminde kendi adına bir hayır yaptırdı"

Tarihi kayıtlara göre "din davranıştır" şiarı gereğince Kudüs'e gelirken devesine kölesi ile münavebeli binen ve bazen de bineğini dinlendirecek kadar hakperest olan Hz. Ömer, patriğin teklifine rağmen ileride camiye çevrilmesin diye, Kıyame kilisesinde namaz kılmayarak Rabbine karşı olan görevini Kilise yakınında bir mahalde yerine getirmişti. İşte daha sonra oraya Hz. Ömer camisi inşa edildi. Hz. Ömer'in darb-ı mesel haline gelmiş bu örnek davranışı zamanla bir geleneğe dönüşmüş ve ondan sonra kiliselerin yakınına inşa edilen her camiye Ömer Camisi ismi verilmiştir. Bu işten kim kazançlı çıktı diye soracak olursanız, Kıyame Kilisesi Hz. Ömer camisine dönüşseydi bir tane Ömer camisi olacaktı ama bu gelenek nedeniyle şu anda İslam dünyasında yüzlerce cami Ömer camisi adını taşımaktadır.

Hz. Ömer'den sonra de bütün Müslüman devlet adamları onun verdiği emannameye uygun davranarak şehirdeki gayrımüslimlerin haklarına saygı gösterdiler. Her sultan mutlaka Mescid-i Aksa Hareminde kendi adına bir hayır yaptırdı. Bugün gördüğümüz Kubbetüssahra gibi yapılar Emeviler döneminde inşa edildi. Pek çok Abbasi halifesi de Kudüs'ü ziyaret ettiler.

Kudüs'ün bu mutlu günleri 1099'da I. Haçlı Seferi ile sona erdi. Şehri, Şii Fâtımi Hilafetinden alan Haçlılar, Hz. Ömer'in hoşgörüsünün tam aksine bütün Müslümanları kılıçtan geçirerek Kur'an-ı Kerim'de geçen ve etrafı mübarek kılınan Mescid-i Aksa Haremini krallık sarayı ve at ahırlarına dönüştürdüler. Olayların canlı tanıkları olan Haçlı kaynakları bu esnada Kudüs sokakları Müslümanların üst

Nureddin Zengi tarafından Mescid-i Aksa'ya yaptırılan minber

üste yığılmış cesetleriyle dolu olduğundan ve akan kan diz boyuna ulaştığından yürümekte zorlandıklarını kaydederler. Katolik Haçlılar sadece Müslümanları katletmekle kalmayıp, Yahudileri şehirden sürdükleri gibi, Kudüs'ün yerli ahalisinden olan Ortodoks ve diğer Doğu Hristiyan mezhepleri mensuplarına ikinci sınıf insan muamelesi yapmışlardı.

Seksen sekiz yıl süren bu Haçlı zulmü, Selçuklular ve Nureddin Zengi'nin bütün çabalarına rağmen devam etti. Haçlılarla mücadelesinde büyük başarılar kazanan Nureddin Zengi, şehri tekrar fethedememiş olsa da, Kudüs geri alındığında Mescid-i Aksa'ya konulacak minberi yaptıracak kadar bilinç sahibiydi. Nureddin sadece minberi yaptırmakla kalmadı. Kudüs'ü fethedecek kumandanı yani Selahaddin Eyyubi'yi kendi ordusunda yetiştirdi. Nitekim Haçlılara Kudüs'ü kaptıran Fâtımı Devleti'ni ortadan kaldıran Selahaddin, 1187 yılında Hıttin savaşında Haçlıları mağlup ederek Kudüs'ü yeniden fethetti. Selahaddin Eyyûbi, Haçlıların aksine, Hz. Ömer'in emannamesini yenilediği gibi azılı Haçlı şövalyeleri hariç kimsenin kılına dokunmadı. Şehirden ayrılmak isteyen hasta, yaşlı, kadın ve çocukları bazen binek göndererek uğurladı. Fidyelerini veremeyecek durumda olan esirlerin fidye-i necâtlarını bizzat kendisi ödedi. Haçlıların bütün yaptıkları zulümlere rağmen Hıristiyanlara karşı kan davası gütmeyerek Kudüs'te eski şartlarda yaşamalarına izin verdi. Şehirden Haçlılar tarafından sürülen Yahudilerin de Kudüs'e dönmesine müsade etti.

"Selahaddin Eyyûbi, haçlıların bütün yaptıkları zulümlere rağmen Hıristiyanlara karşı kan davası gütmeyerek Kudüs'te eski şartlarda yaşamalarına izin verdi"

Selahaddin'in öz yeğeni Melik Kâmil kardeşleri ile olan iktidar mücadelesine destek sağlamak amacıyla 1229 yılında Kudüs'ü Haçlı II. Friedrich'e anlaşma ile bıraktıysa da bu çok uzun sürmedi ve Kudüs tekrar Eyyubiler tarafından fethedildi. Aslında başarılı bir devlet adamı olan Melik Kâmil bu hareketi nedeniyle halk tarafından aşağılandığı gibi adı tarih sayfalarına amcası Selahaddin'in fethettiği Kudüs'ü Haçlılara geri veren sultan olarak geçti. Eyyubiler dönemi eğitim ve kültür hayatı ile mimari dokusu açısından bir restorasyon dönemidir. Şii Fâtımîler ile ardından gelen Haçlı yönetimin Kudüs'e verdiği zararlar telafi edildi. Sünni eğitim kurumları canlandırıldı. Çok sayıda medrese yapılarak şehirdeki ilmi hayat ihya edildi.

Kudüs, Eyyubiler döneminin ardından 1260 tarihinden itibaren Mısır'da kurulan bir Türk devleti olan Memlükler'in eline geçti. 250 yılı aşan Memlük iktidarı döneminde Kudüs, Memlük ekonomisinin gelişmesi ve güvenliğin sağlanması neticesinde tekrar gelişme gösterdi. Şehrin nüfusu arttığı gibi, genişleyen ticaret ve Avrupalıların hac yolculukları nedeniyle şehirde refah arttı. Bu dönemde Harem çevresinde

kırkın üzerinde medrese inşa edildi ve yeni çarşılar açıldı. Emekli olan Memlük emirleri-

"Kanuni Sultan Süleyman, Yafa kapısına "Lâ ilâhe illalah, İbrahim Halîlullah" ibaresini nakşettirmiş ve şehrin İbrahimi gelenekten gelen üç dine ait olduğunu vurgulamıştır"

nin de Kudüs'e yerleşmesi şehrin iktisadi ve içtimai hayatını zenginleştirdi. Hemen hemen bütün Memlük sultanları, büyük emirler ve zengin tüccarlar ile bunların eşleri tarafından harem ile çevresinde pek çok yapı inşa edildi, çarşılar yapıldı. Öyle ki bugün dahi eski Kudüs'ün mimari silueti Eyyubi ve Memlük damgası taşır. Ancak Memlük Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak Kudüs'te canlılığını yitirmeye ve nüfusu azalmaya başladı. Güvenliğin kaybolması Bedevi kabilelerin şehre hücum etmelerine ve yağmalamalarına sebep oldu. Osmanlı fethi öncesinde Kudüs halkı çok zor günler yaşadı.

Mercidabık muharebesinin ardından 1516 sonlarında Memlüklerin Suriye hakimiyetine son vermiş olan Yavuz Sultan Selim marifetiyle Kudüs artık Osmanlıların hâkimiyetine geçti. 1517 yılında memlükleri ortadan kaldırarak Hilafetin yeni sahibi olan Osmanlılar Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'nin ardından Kuds-i Şerif adını verdikleri İslam'ın bu üçüncü mukaddes şehrine 401 yıl sürecek bir istikrara getirdiler (Pax Ottamana). Öncelikle şehrin bedevi saldırılarına karşı güvenliğini sağlamak amacıyla surları Kanuni Sultan Süleyman tarafından bugünkü hâliyle yaptırıldı. Osmanlılar da Hz. Ömer'in verdiği emannamenin bir benzerini Kudüs halkına vererek gayrımüslimlerin haklarını teminat aldılar. Hatta Kudüs'ü kutsal kabul eden diğer iki semavi dine gösterdikleri hoşgörünün bir nişanesi olarak Kanuni Sultan Süleyman, Yafa kapısına "Lâ ilâhe illalah, İbrahim Halîlullah" ibaresini nakşettirmiş ve şehrin İbrahimi gelenekten gelen üç dine ait olduğunu vurgulamıştır. Şehirde yeterince cami ve medrese Eyyubiler ve Memlükler döneminde yapıldığından özellikle şehrin

iktisadi yapısının gelişmesi ve nüfusun artması için çarşılar ve hanlar inşa edildi. Kanuni'nin eşi Haseki Hürrem Sultan burada günümüzde hâlâ işlevini sürdüren bir külliye ve özellikle şehrin yoksulların yemek dağıtmak üzere güçlü vakıflarla desteklenmiş bir imaret kurdu. Günümüzde Kubbetüssahra'ya turkuaz siluetini veren Osmanlı çinileri Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki restorasyonda yapıldı. Şehrin müzmin su sıkıntısını gidermek için yine bu dönemde *birke* adı verilen su havuzları (rezervuar) inşa edildi. Diğer Osmanlı sultanları da özellikle Mescid-i Aksa hareminde bir iz bırakmak için inşa faaliyetlerinde bulundular. Buradaki mevcut yapılar pek çok defa restore edildi. Şehre su taşıyan kanallar yenilenerek su şebekesi genişletildi. Tabii dört asrı aşan Osmanlı döneminde belgelere yansıdığı kadarıyla bedevi saldırıları, halkın valilere şikayet ve isyanları, çeşitli din ve mezhep mensuplarının aralarındaki çekişmeler gibi sebeplerle oluşan gerilimler de Osmanlı yönetimi tarafından suhuletle çözülmeye başladı.

Kudüs'te de problemler bütün Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi imparatorluğun en zor ve "uzun yüzyılı" olan 19. asırda başladı. Osmanlılar özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında artan Yahudi göçünü, aldıkları çeşitli tedbirlerle önlemeye çalıştı. Ancak devletin zayıflayarak Avrupalı devletler ile Rusya arsında sıkıştığı bu dönemde bu önlemler her zaman yeterli olmadı. Her ne kadar siyasi Siyonizmin kurucusu Theodor Herzl'in cazip teklifleri kabul görmese de Kudüs'te Yahudi nüfus Müslümanlar ve Hıristiyanlar aleyhine her geçen gün arttı. Hıristiyan cemaatler arasındaki problemler ise 1852'de Sultan Abdülmecid'in statüko ilan eden fermanıyla halledildi.

"Haseki Hürrem Sultan burada günümüzde hâlâ işlevini sürdüren bir külliye ve özellikle şehrin yoksulların yemek dağıtmak üzere güçlü vakıflarla desteklenmiş bir imaret kurdu"

Birinci Dünya Savaşında İngilizler ve Fransızlar tarafından imzalanan Sykes-Picot gizli anlaşmasında Kudüs uluslararası bir yönetime bırakılmaktaydı. Ancak 2 Kasım 1917'de İngiliz dışişleri bakanı Balfour'un Siyanist hareketin öncülerinden Baron Walter Rotschild'e yazdığı ve Balfour deklarasyonu adı verilen mektupla Filistin'de Yahudilere bir vatan vadedilmekteydi. Nitekim 9 Aralık 1917'de şehri teslim alan İngiliz general Allenby "artık haçlı seferlerinin sona erdiğini" ifade ederken aslında bin yıldan fala bir süre Kudüs'te üç din mensuplarının da huzur içinde yaşadığı Pax-İslamica ve Pax-Ottomana sona ermekte 1099'da olduğu gibi önce Haçlı ardından siyonist zihniyet şehri bütün Ortadoğuyu ve İslam Dünyasını etkileyen bir huzursuzluk kaynağına çevirmekteydi. Nitekim Kudüs bundan sonra ne İngiliz işgalinde ne de İsrail istilasında bir huzur görmedi.

İngiliz yönetiminde şehirde Yahudi nüfus artarak Arap nufusu geçti. Müslümanlar İngiliz yönetiminin bu tutumuna karşı pek çok defa isyan etse de bu isyanlar hep kuvvetle bastı-

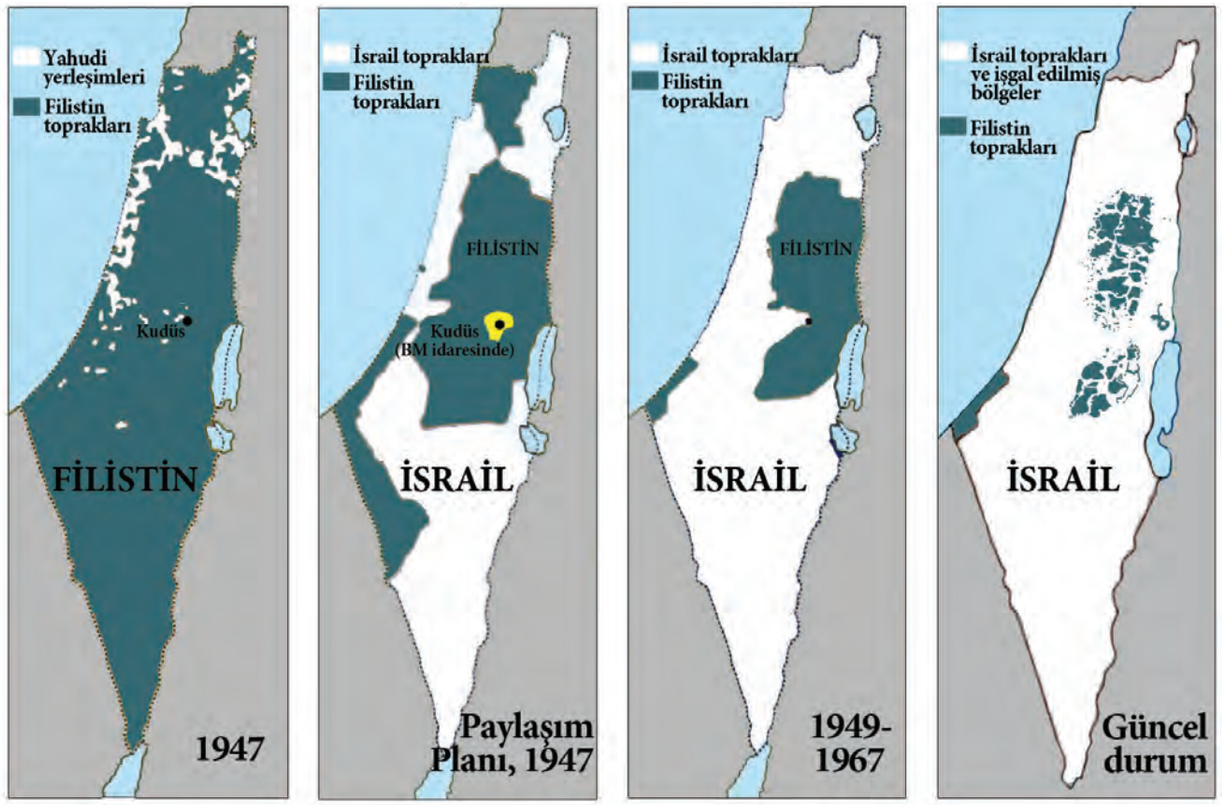

1947'den günümüze Filistin toprakları

rıldı. İsrail'in kurulmasından önce İngiliz mandası altında bulunan Kudüs'ün, yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletler planına göre (Kasım 1947), Arap ve Yahudi bölgeleri olarak iki kısma ayrılması öngörülmüştü. Bunu göre şehir, Birleşmiş Milletler korumasında, uluslararası özel bir yönetime (corpus seperatum) sahip olacaktı. Bu planın Arap liderler tarafından reddedilişinin üzerinden çok geçmeden, Irgun ve Hagana gibi terörist örgütler vasıtasıyla estirilen tedhiş sonucunda pek çok Kudüslü şehirlerini terk etmek zorunda kalmışlardı. O meş'um 1948'e gelindiğinde Kudüs'te Müslümanların nüfusu oldukça düşmüştü.

İsrail'in 1948'de bağımsızlığını ilanıyla Arap-İsrail savaşı başladı. Birleşmiş Milletler planında yüzde 55'i Yahudilere, yüzde 45'i ise Filistinlilere ayrılmış olan Filistin topraklarının, yüzde 78'i bu savaşın sonunda Yahudilerin eline geçti. Bundan sonra Kudüs'ün doğusu özel statü kapsamında Ürdün'ün kontrolü altında kaldı. Ateşkes antlaşmasına göre Eski Şehir'in güneyindeki bir kısım insansız bölge ilan edilmiş, Ürdün yönetimi altındaki Doğu Kudüs'te ise Cebelü'l-Meşârif (Cebelü'l-Meşhed, Mount Scopus) bölgesi İbrani Üniversitesi'ne ve bir İsrail hastanesine bırakılmıştı. Aynı zamanda 1967 Savaşı öncesi sınırları olarak bilinen bu bölünme, as-

lında iki devletli çözüm planlarının da temel tartışma konularından biri oldu. Batı Kudüs ise daha 1950'de İsrail'in başkenti olarak ilan edilmişti bile.

1967 savaşında (Altı Gün Savaşı), Filistin topraklarının geri kalan yüzde 22'sini de işgal eden İsrail, Doğu Kudüs'ü tamamıyla kontrolü altına aldı, kendi kurduğu Kudüs belediyesinin sınırlarına dahil etti ve böylece şehrin tamamında hükümranlığını ilan etmiş oldu. Ancak İsrail'in Kudüs'le ilgili uygulamaları bununla sınırlı kalmadı: 1948'den sonra ülkede kalan Filistinlilere vatandaşlık veren İsrail, Doğu Kudüslülere sadece oturma izni verdi. Vatandaşlık hakkı vermeyerek, Kudüs'ten eğitim ya da iş nedeniyle ayrılan Filistinlilerin de oturma haklarını iptal etti. Dahası, işgal ettiği Doğu Kudüs'te nüfus dengesini Müslümanlar ve Hıristiyanlar aleyhine bozmak maksadıyla, 200 bin kişiyi barındıran on iki yeni Yahudi yerleşim birimine izin verdi. İnşa ettirdiği Yahudi yerleşimleriyle Kudüs'ü çepeçevre muhasara altına alıp, ırkçı utanç duvarları inşa ederek diğer Filistin şehirleriyle ilişkisini kesti.

İsrail parlamentosu Knesset 1973'te aldığı kararla Doğu Kudüs'teki Yahudi ve Araplara Kudüs belediye seçimlerinde oy verme hakkı tanıdı. Bu kararla Doğu Kudüs batısına ilhak ediliyordu. Knesset Kudüs'ün tamamını İsrail'in "bölünmez ezeli başkenti" ilan eden Kudüs yasasını 1980'de onayladı. Ancak bu karar Birleşmiş Milletler tarafından tanınmadığından, hiçbir devlet Kudüs'te büyükelçilik açmadı.

"1948'den sonra ülkede kalan Filistinlilere vatandaşlık veren İsrail, Doğu Kudüslülere sadece oturma izni verdi"

1988'de Filistin Ulusal Konseyi başkenti (Doğu) Kudüs olan Filistin Devleti'nin kuruluşunu ilan etti. Buna karşılık, 90'ların başından itibaren, Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, İsrail'e göç eden pek çok Sovyet ve Polonya Yahudisi Kudüs'e yerleştirildi. İsrail bu göçleri Doğu Kudüs'teki işgalini güçlendirmek amacıyla kullandı. İsrail 1995'ten itibaren bu yerleşimleri daha da artırarak, kuzeyde Ramallah'tan güneyde el-Halil'e uzanan "Büyük Kudüs"ü inşa etmeye başladı.

Bütün BM kararlarına rağmen İsrail, şehirde yapılmasına izin verdiği yahudi yerleşimleri vasıtasıyla Müslümanları ve Hıristiyanları tecrit ederken, demografik yapıyı Müslümanlar aleyhine değiştirmek ve şehri Müslümanlardan 'arındırmak' için elinden geleni yapmakta. Kudüslülere sadece ikamet izni verdiğinden, kısa bir müddet için dahi olsa şehir dışına çıkanların oturma izinleri iptal edilmekte ve dışarıdan gelen Filistinlilerin şehre girmesine izin verilmemekte. Ağır vergiler yüklenen Müslümanların evlerini tamir etmelerine ve yeni evler inşa etmelerine izin verilmediğinden, Filistinliler çok zor şartlarda küçük evlerde, kalabalık bir halde yaşamak zorunda kalıyorlar. Kudüs'te iş imkanı bulamayan gençler tahsil gör-

mek ve çalışmak için şehir dışına çıktıklarında, bir daha şehre girmelerine izin verilmeyebiliyor. Kudüslü Müslüman ve Hıristiyan gençler ve çocuklar ne yeterli eğitim alabiliyor ne de boş vakitlerini değerlendirebilecekleri oyun ve spor alanlarına sahipler. Tarihi mekanların restorasyonu ise maddi imkân olsa dahi çok karmaşık düzenlemelere tabi. İsrail Mescid-i Aksa Hareminin altında 'arkeolojik ve bilimsel kazılar' adı altında onlarca galeri ve tünel açmış durumda. Bu tüneller uzun vadede Haremdeki yapıların çökmesiyle sonuçlanabilir ki bu da İsrail'e Süleyman mabedini yeniden inşa etmek için bir fırsat verebilir.

ABD Kongresi 1995 yılında aldığı bir kararla ABD büyükelçiliğinin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınmasını onaylasa da ABD başkanları altı aylık periyodlar halinde bu kararı ertelemekteydiler. Seçim çalışmaları esnasında söz verdiği üzere 6 Aralık 2017'de ABD büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyacağını açıklayan Trump, zaten karmaşa içinde olan Ortadoğu'ya atom bombasını atmış oldu.

Hâlen sadece Kudüs'teki Harem bölgesindeki yapıların tamiri ve bakımı Ürdün'ün kontrolünde olmakla birlikte, Kudüs sorunu Filistin-İsrail görüşmelerinin önünde en önemli engel olarak durmakta. Filistin yönetimi (1967 sınırları olarak bilinen) 1949 ateşkes hattının iki toplum arasında sınır olmasını isterken, İsrail sadece Doğu Kudüs'te Müslümanlara ve Hıristiyanlara ait kutsal mekanların korunması hakkını Filistin yönetimine vermeyi öngörüyor.

"Kudüs meselesi çözülmeden Ortadoğu'ya barış ve huzur gelmez"

ABD öncülüğünde bazı Arap ülkelerinin de baskısıyla Filistin yönetimine kabul ettirilmeye çalışılan ve direnen Filistin yönetimine baskı yapmak amacıyla ABD başkanı Donald Trump'ın büyükelçiliği Kudüs'e taşımaya kararını açıkladığı son plana göre Filistinlilere Doğu Kudüs yerine şehrin hemen güney doğusundaki Ebû Dîs kasabası başkent olarak kabul ettirilmeye çalışılmakta. Sina'dan da Mısır'a ait bir kısım toprağın da Filistin yönetimine devredilmesi öngörülüyor.

Son söz: Kudüs meselesi çözülmeden Ortadoğu'ya barış ve huzur gelmez.

100 Yıldır Kan Ağlayan Şehir: Kudüs

ZEKERİYA KURŞUN

Filistin meselesi, yirminci asrın kanayan yaralarından biri. Dünya gündeminde sürekli olarak yer tutuyor ve çözüme kavuşturulamıyor. Bunun sebeplerinden biri de bütün dinler nazarında mukaddes sayılan Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın bu topraklar üzerinde bulunmasıdır.

Osmanlı hâkimiyeti altında durum tamamen farklıydı. Kudüs'te yaşayan bütün dinlerin mensupları, mukaddes mekânları rahatlıkla ziyaret edebiliyor, inançlarının gereğini yerine getirebiliyorlardı.

19. yüzyıl, "Şark Meselesi" adı altında, Osmanlı Devleti'ni içten çökertme planlarının uygulamaya sokulduğu dönemdir. Bu çerçevede, Osmanlı Devleti Kudüs konusunda da çift yönlü bir saldırıya maruz kalınmıştır. Bir yandan Avrupa devletleri (özellikle İngiltere, Fransa, Rusya) mukaddes makamları bahane ederek müdahale zeminleri oluşturmaya çalışmakta, bir yandan da Siyonistler tarihî emellerini gerçekleştirme uğrunda problemler çıkarmaktadırlar. Buna rağmen, Osmanlı Devleti'nin hassasiyeti ve denge politikalarıyla, Kudüs'ün muhafazası mümkün olabilmiştir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup devletler arasında bulunması, bölgedeki düzeni al-

"Osmanlı Devleti Kudüs konusunda da çift yönlü bir saldırıya maruz kalmıştır"

Kudüs Tren İstasyonu'nun açılışı, 26 Eylül 1892

tüst edecek ve günümüzde de yaşanmakta olan sıkıntıların doğmasına sebep olacaktır.

Filistin Neden Önemli?

Osmanlı'nın Kudüs mutasarrıfı Ahmed Macid, 16 Ağustos 1913 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya gönderdiği raporuna Filistin bölgesinin dinler tarihi açısında taşıdığı fevkalâde önemi vurgulayarak başlar. Bütün milletlerin iştahını kabartan bu bölge, Hazreti İsa'nın beşiği ve mezarı, Hz. Musa'nın cevelangâhı olmasının yanı sıra, asırlardan beri pek çok önemli İslami hâtıranın da bulunduğu bir yerdir, diyerek şu değerlendirmeyi yapar: "Osmanlı Devleti'nin Filistin ile mülkî, siyasî ve dinî olmak üzere üç yönlü bir alakası bulunmaktadır. Dolayısıyla, ecnebi devletlerin ve gayr-i Müslim milletlerin buralardaki hareketlerini dikkatle takip ve Osmanlı menfaatlerine zararlı emellerinin imkânlar ölçüsünde önlenmesi gerekmektedir." Ahmed Macid'in 1913 tarihli uzun raporu Kudüs üzerinde yaşanan uluslararası rekabeti bütün detayları ile tasvir ettikten sonra o günkü şartlarda gelinen noktanın kendisinden önceki mutasarrıfın "Maalesef Kudüs'te yalnız bayrağımız kalmıştır" ifadesini nakledererek, durumu özetler. Kudüs üzerinde yaşanan kavgaların din ve medeniyet mücadelesi olduğunu hatırlatan Mutasarrıf, bölgenin korunması için daha fazla tedbirlerin alınması gerektiğini de ısrarla dile getirir.

"Osmanlı Devleti güçlü olduğu ve nüfuzunu icra ettiği asırlarda bütün dinler arasında denge sağlanmış ve kan dökülmeden, gözyaşı akmadan barış sürdürülebilmiştir"

Kudüs'teki tarihî Musevi-Hıristiyan çekişmelerini hatırlatan Mutasarrıf, Ortodoks ve Katolikler arasındaki şiddetli çekişmelere ve rekabete dikkatleri çeker. Bu çekişmeye sebep olarak da, uzun yıllar Bâbıâli'yi meşgul etmiş olan Kamame ve Beytullahm kiliselerini gösterir. Ortodoks Kilisesi'ni Kudüs'teki Rum Patrikhanesi; Katolik Mezhebini ise kırım muharebesinden sonra Ruslara karşı rekabet için ihdas edilen ve Latin papazlarından oluşan ruhbanlar (Latin patrikhanesi) temsil etmektedir. Ayrıca Rum patrikhanesinin de faaliyetlerine dikkatleri çeken Ahmed Macid, onların da

Helenizm sevdasına kapıldıklarını söylemektedir.

Aslında Ahmed Macid'in o tarihte çizdiği tablo Osmanlı asırları boyunca sürekli var olagelmiştir. Osmanlı Devleti güçlü olduğu ve nüfuzunu icra ettiği asırlarda bütün dinler arasında denge sağlanmış ve kan dökülmeden, gözyaşı akmadan barış sürdürülebilmiştir. Ancak alınan bütün tedbirlere ve Birinci Dünya Savaşı'nda bölgede yapılan savunma istihkamları ve uygulanan taktiklere rağmen, 11 Aralık 1917 tarihinde Kudüs İngilizlerin işgaline girmiş ve Müslüman olmayan bütün tarafları sevindirmiştir.

100 Yıldır Kan Ağlayan Şehir

Kudüs 100 yıldır kan ağlıyor. Ünlü Katolik Mark Sykes'in telkini ve meşhur kimyager Siyonist Weizmann'ın girişimi ile İngiltere dış işleri bakanı Balfour'un deklarasyonundan başlayarak, Birinci Dünya Savaşı sonlarında İngiliz işgaline girdikten beri kan ağlıyor kutsal şehir Kudüs. Kudüs, İngilizlerin beceriksiz

Kudüs'ün İngilizlere Teslimi

idaresinde Müslüman-Yahudi çatışmasını ağlama duvarından el Halil camisine ve oradan bütün kutsal mekanlara taşıdığından beri kan ağlıyor.

"Bir taraftan Filistin bayrağı BM önünde göndere çekilerek gönül alındı diğer taraftan da Kudüs aleyhinde zaman kazanıldı"

İkinci Dünya Savaşı'nda sokaklarında bütün kirli ellerin buluşup tokalaşmasından ve istihbarat ağlarının kesişmesinden sonra da ağlamaya devam etti Kudüs. 1947'de BM'nin Filistin'i taksim planı bir kere daha ağlattı Kudüs'ü. İngilizlerin bölgeyi boşaltıp, 1948 yılı Mayıs ayında İsrail devleti ilan edildiğinde artık kurumuştu gözyaşları Kudüs'ün. Akıtacak ne yaş kalmıştı ne de ağlayacak bir mecali.

Bu tarihten günümüze Kudüs sakinleri (Filistinliler) pek çok yasakla karşılaştı. Çoğu kere nefes alma hürriyetleri bile engellendi. Sürgüne giden milyonlarca mültecinin geri dönüşü yasaklandı. Aileler Batı Şeria ile Gazze arasında bölündü. Köyler şehirlerinden koptu, şehirlerin gelişmesini durdu ve hepsi sığınma kamplarına dönüştü. Savaşlar, görüşmeler Camp David, Madrid ve Oslo hiçbiri çözüm üretemedi. Palyatif tedbirler ve siyaseten gönül alan pek çok girişimler oldu. Hiç kimse bu süreçte İsrail'in bir ulus devletten bir Yahudi devletine evirilmesine muhalefet edemedi. Bir taraftan Filistin bayrağı BM önünde göndere çekilerek gönül alındı diğer taraftan da Kudüs aleyhinde zaman kazanıldı.

El - Halil Kapısı'nda Osmanlı Sebili. Sultan 2. Abulhamid'in tahta çıkışının 30. Yılı kutlamaları. Saat Kulesi'nde Osmanlı bayrakları.

Filistinliler ikiye hatta daha fazla guruplara bölünerek siyasi çözüm arayışları tıkandı. Gazze defalarca ablukaya alındı. 2 milyon insanın yurdu hapishaneye dönüştürüldü. En basit insani hak ve hürriyetlerinden yoksun bırakılan bu insanların yaşama refleksi terörist olmakla suçlandı. Şimdi de Filistinliler Sina yarımadasına sürülmek ve Filistin'den çıkarılmak ve adeta Yahudilerin 2000 yıllık sürgün intikamı kendilerinden alınmak isteniyor. Uzak bir ihtimal diyenlere yakın geçmişi hatırlatalım. Yahudiler 20. Yüzyılın başında Filistin nüfusunun %5'ini aşmaz iken şimdi nüfusun çoğunluğuna ve toprakların büyük bir bölümüne sahip oldular. Kudüs Filistinlilere adeta haram kılındı. Belli yaşın altındakiler birkaç yüz metre öteden hasretle bakar oldular Kudüs'e. Şimdi de Filistinlilerin Sina yarımadasına sürülmesi ve Kudüs dahil, Filistin'in tamamının İsrail'i eline geçmesinin önünde nasıl bir engel olabilir ki?

"İsrail'in Kudüs üzerindeki yeni planını kim engelleyebilir?"

Bugüne kadar BM, İİT, Arap Birliği ve daha pek çok uluslararası kuruluşlar meseleye taraf oldular fakat hiç bir çözüm üretemediler. Yaşanan gelişmeler, zulüm ve baskılar karşısında çoğu kere çözümü olmayan "tavsiyeler" ile yetindiler. Bu durumda İsrail'in Kudüs üzerindeki yeni planını kim engelleyebilir?

İsrail, Kasım 2017 'de Yahudilere "bir yurt" vaadi veren Balfour deklarasyonunun 100. Yılını kutladı. İsrail, yüzyıl önce bu sayede elde ettiği ve önce "yurt" ve sonra "devlete" dönüştürdüğü ama asla egemen olamadığı Kudüs'ü fiili başkent yapmak istiyor. Bir zamanlar herkesin güvenle girdiği kutsal Kudüs şehri ve mabetleri İsrail'in arzusuna göre açılıp kapanacak. Mabetlere girip çıkan Müslüman ve Hristiyanlar potansiyel terörist olarak tasnif edilecektir.

Kudüs Yeniden Osmanlı Tecrübesine Muhtaç

Bu toprakların mirasındaki tecrübe yukarıda anlatılanlar değildir. Bütün Ortadoğu coğrafyasında özellikle de Kudüs'te tarih boyunca dini hürriyetler hep garanti altında olmuştur. Osmanlı döneminde İspanya'dan kovulmalarından sonra bu bölgelere göç eden Yahudilere karşı yerli Hristiyanların bazı haksız yargıları karşısında daima teyakkuzda bulunmuşlar ve Yahudileri korumuşlardı. Osmanlı asırlarında Sultanlar, özellikle 18

ve 19. Yüzyılda Suriye, Halep, Rodos ve daha pek çok yerde kaybolan Hristiyanların Yahudiler tarafından kaçırılıp dini bir törende kanlarının kullanıldığı efsanesi ile mücadele etmişlerdir. Yaptırdıkları araştırmalar ve yayımladıkları ferman ve iradeler ile suçsuz ve masum Yahudilerin bu cahilane efsane ile zarar görmeleri önlendiği gibi, sinagoglarında da asla baskı görmeden özgürce ibadetlerini sürdürmelerine imkan vermişlerdir.

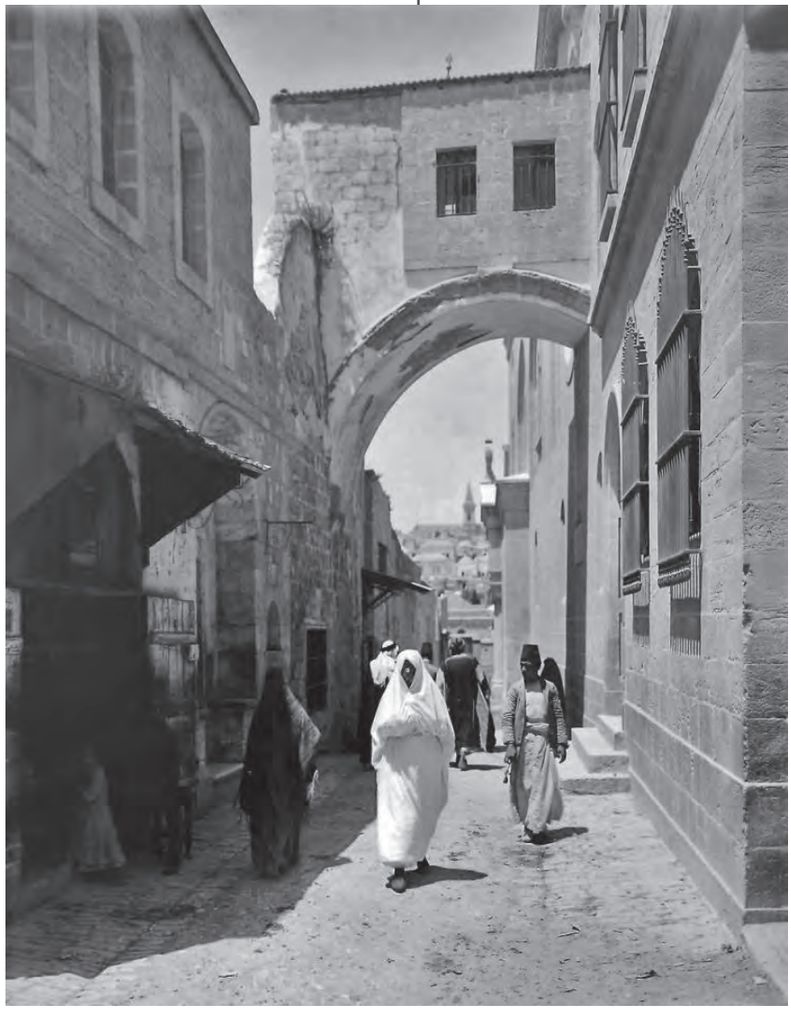

Kudüs'te Özbek Tekkesi.

Sonuç olarak bugün Kudüs meselesi ne İsrail'e ne de Filistinlilere bırakılacak kadar küçük bir mesele değildir. Bu mesele bütün dünyayı ilgilendirmektedir. Başta Müslümanların ve diğer dünya halklarının sahip olduğu duyarlılık siyasiler ve liderler tarafından da görülmesi gerekir. Elbette Müslümanların mabedi olan Mescid-i Aksa meselenin özündedir. Kudüs bizleri beklemektedir. Kudüs araştırmaları, konuşmaları ve toplantıları özellikle de Kudüs'e yapılacak ziyaretler geleceğin barışını kurma yolunda birer adım olacaktır.

Fotoğraf: Süleyman Gündüz

ŞİİRİN VİCDANINDAKİ KUDÜS ÇIĞLIĞI

"Şehir, bir medeniyetin çocukları için, içinde huzur ve sükûn bulacakları, emniyet duyacakları "ev"dir"

M. FATİH ANDI

Sezai Karakoç, İslâm medeniyetinin kurmuş olduğu şehirlerin son çağda Batı'nın saldırıları karşısında içine düşmüş olduğu trajik hali anlatırken

"Kentler benim kırılmış
Kollarım ve kanatlarım.
Ak kuşlardır çağrılmış
Yaslar şölenine atlarım."

diyordu "Şehirlerim" başlıklı şiirinde. Ona göre, bu şehirler, "Bir anının uzak akisleri/Aydınlığı çalınmış lâmbanın pervaneleri" idi, "kaybolmuş ve karanlık". Bağdat, Şam, Halep, Kandehar, Hama, Humus, İdlib, Musul, Kerkük, San'a, Gazze, Kudüs… "Adları bile çağrışım yapmıyor"du bugünün insanına. Ne uzak geçmişteki medeniyetimizin parlayışı, ne de yakın geçmişin emperyalizm talanı, bu şehirler üzerinden hatırlanmıyordu. Biz, İslâm ümmetinin çocukları, çoğunlukla günübirlik siyasal çekişmelerin, hesaplaşmaların, kıtâllerin, katliamların içinde duyuyorduk artık bu şehirlerin isimlerini.

Sezai Karakoç

Oysa Batılı planlar, desiseler, hesap-kitaplarla talan ve tahrip edilen her bir İslâm şehri, medeniyetimizin bir anıt-hisarının daha yıkılışı, kazınıp atılışı demekti tarih sahnesinden. Geleceğe bizi taşıyacak olan, dönüp baktığımızda bizi temsil edecek bir abidenin daha ortadan kaldırılışı demekti…

Şehirsiz medeniyet olmaz. Şehir, bir medeniyetin çocukları için, içinde huzur ve sükûn bulacakları, emniyet duyacakları "ev"dir. Şehir temsilcidir, şehir hayatiyet göstergesidir, şehir ruhtur.

Roland Barthes, "Bir şehir, ancak ruhu yok edilirse, tarih sahnesinden silinir." diyordu.

Batılı istilâcılar ve işbirlikçileri tarafından bombalanan şehirlerimiz ve bu şehirlerimizde en çok da bizi bir aidiyet ve devamlılık halkasına bağlayacak olan âbidevî tarihî eserlerin hedef alınması karşısında ne hissetmeliyiz? Bu saldırılarla ortadan kaldırılmak istenenin öncelikle bu temsiliyet ruhu olmadığını söyleyebilir miyiz?

"Yüreğimin yarısı Mekke'dir, geri kalanı da Medîne'dir. Üstünde bir tül gibi Kudüs vardır"

Yahya Kemal

Yahya Kemal, doğup büyüdüğü, çocukluğunun bütün sıcaklığını yaşadığı Üsküp şehrinin elimizden çıkması üzerine, bu ruhun acısını ve hasretini en derinden yaşayan isimlerden birisidir. Fakat bu hasreti bir bilinç olarak içinde dipdiri tutmayı bilen de odur. "Kaybolan Şehir" şiirinde bize bunu söyler:

"Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin
Üsküp bizim değil? Bunu duydum için için.

Kalbimde bir hayâli kalıp kaybolan şehir!
Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir.

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene."

Bu alıntıdaki ilk beyit ile son mısra, "Kaybolan Şehir" şiirinin nabız-mısralarıdır aslında, bilinç parlatıcı mısralardır.

Üsküp burada bir kod-şehirdir. Onun yerine yukarıda saydığımız şehirlerin her birini ve emsalini koyarak da bu şiiri yeniden ve yeniden okuyabilirsiniz bir "tecdîd-i şuur" eylemi olarak. En çok da Kudüs'e uyarlayarak:

"Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin
Kudüs bizim değil? Bunu duydum için için."

Sonra da öfke bileyici ve irade diriltici bir intibah çığlığı olarak tekrarlayabilirsiniz bir kere daha:

Nuri Pakdil

"*Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene.*"

Bu çığlık en çok Kudüs'e yakışır çünkü. Zira Kudüs, son günlerin aktüel olaylarının bir kere daha hatırlattığı üzere, ümmet için bir ikaz vesilesi veyahut hacalet sebebidir. Kudüs'ün maruz bırakılmaya çalışıldığı son durum, İslâm coğrafyasına bir kere daha ayna tutmuştur. Ve görülmüştür ki, bu coğrafya bugün parça bölük, iradeleri dışında sun'î sınırlarla birbirinden koparılmış ve hatta kimileri bu kopukluğu bir şeref gibi benimsemiş, çoğunun birbirine sırtı dönük, bîgâne, kimileri ihanete batmış, çoğu siyasal şuur mahrumu, sınırsız yoksullukla sınırsız israfın ve mutantan zenginliğin kolkola gezdiği bir insicamsız parçalar kolajıdır.

Bu şartlar içerisinde Kudüs'ün kendisi bizzat bir çığlıktır. İdrâklerde, vicdanlarda, ruhlarda ve lisanlarda muhatabını arayan, frekansını arttırarak taşıyacak ağızlar bekleyen ve anlamını eylemle tamamlayacak iradeler isteyen bir çığlık…

"Gökte yapılıp yere indirilen şehir"

Türk şiiri, bu anlamı müdrik olan hassas ruhlar vasıtasıyla, elli yıldan bu yana bu çığlığa makes olmaya çalışmıştır. Başlangıçta sayı yeterli ve tını yüksek olmasa bile, derin vadilerden fırtınalı tepelere yükselen akisler misali bu sesi, hamd olsun ki, taşıyan ve yükselten şairlerimiz vardır. Onların bilinç ve heyecan rehberliği sayesindedir ki, bugün giderek artan bir Kudüs hassasiyeti şiirimizde kendisine yer bulmaktadır.

Cahit Zarifoğlu ve Akif İnan'a rahmet, Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil'e selâm olsun…

Bu öncü isimler, modern Türk şiirinin Kudüs odaklı vicdanı olmuşlardır. Kalpleri bütün bir İslam coğrafyasına yönelik hassasiyetlerle çarpma hususunda birer anıt isim olarak anılmaya seza olan bu şairlerin bugünün genç Müslüman şairlerine Kudüs ve Filistin üzerinden İslâm memleketlerine yönelme konusunda birer delil ve örnek oldukları tartışma istemez. Zira her birisinden bugüne Mescid-i Aksâ deyince, Kudüs deyince, Filis-

tin deyince bizi sarsan ve uyaran çığlık gibi mısralar kalmıştır. Bu mısralar, modern Türk şiirinin vicdan sesidir aynı zamanda.

Batı Notları'nda *"Yüreğimin yarısı Mekke'dir, geri kalanı da Medîne'dir. Üstünde bir tül gibi Kudüs vardır."* diyen Nuri Pakdil, 1972'de yazdığı ve aynı isimli kitabında yer alacak olan "Anneler ve Kudüsler" şiirinde bu çığlıklardan en tizini yükseltiyordu:

"Ben Kudüs'ü kol saati gibi taşıyorum
Ayarlanmadan Kudüs'e
Boşuna vakit geçirirsin.
Buz tutar
Gözün görmez olur.
Yürü kardeşim
Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin."

Cahit Zarifoğu

Pakdil'in şiirindeki en önemli mısraları bunlardır. Modern çağın Müslümanlarının hayatlarını bir kol saatini ayarlar gibi Kudüs'e ayarlamaları imgesi, serâpâ bir İslâmî bilinç donanımıdır zira. Bu bilincin bir ayağı aktüeldedir, bir ayağı ise tarihte. Tarihten bugüne taşınan bir birikimle keskinleşen bir nüfuz ve idraktir çünkü bugün bize gerekli olan. Bu iki hasletle mücehhez olma çabası ise Müslümanların önündeki en mühim ve hayatî bir imtihandır. Aksi takdirde göz görmez, ayak tutmaz olur. O yüzdendir ki, Cahit Zarifoğlu, "? Soru İşaretlerinden Biri" isimli şiirinde bu imtihanı

"Filistin bir sınav kağıdı
Her mü'min kulun önünde."

mısralarıyla ihtar eder, Nuri Pakdil'in uyarısını pekiştirir.

Sezai Karakoç'un nazarında Kudüs şehri, "gökte yapılıp yere indirilen bir şehir"di. "Tanrı şehri ve bütün insanlığın şehri" idi. Bu yüzden onun

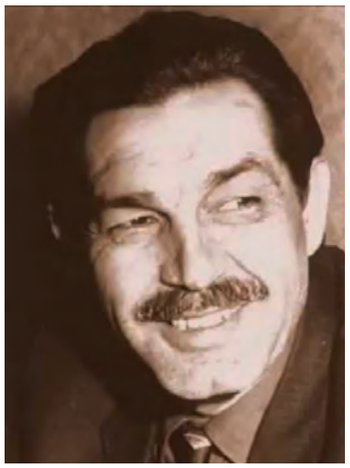

Akif İnan

sesine kulak vermek zorunda idik:

"Ve Kudüs şehri. Gökte yapılıp yere indirilen şehir.
Tanrı şehri ve bütün insanlığın şehri. (…)
Kalbime bir ağırlık gibi çöküyor şimdi,
Ne diyor, ne diyor Kudüs bana şimdi. (…)
Ve Kudüs şehri. İçiyle ve ruhuyla suskun
Göklere kaçmış hayaliyle
Bir pervane gibi ışığa uçmuş gönlüyle
Bir başka âleme göçmüş hakikati."

Karakoç için Kudüs bugün "kurşundan çiçeklerin şehri"-dir, "fesad"ın istilâsına uğramış bir şehirdir, istilâcıları olan Siyonist Yahudiler ise "arzın fesadçıları". O yüzden "yeryüzünden fesad kalkıncaya ve fitne bastırılıncaya kadar savaşmak" gereklidir Müslüman'a. "Alınyazısı Saati"nin ilk bölümü bu davetle sona erer.

Mescid-i Aksâ deyince hafızalarda ve lisanlarda hâlâ Akif İnan'ın bu isimli şiiri çınlayıp durur:

"Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu.
Varıp eşiğine alnımı koydum
Sanki bir yeraltı nehri çağlıyordu."

Bu kafile başı şairlerin delâletinde yürüyen günümüz şairleri için, Kudüs ve Kudüs'le birlikte bütün bir Filistin ülkesi, Gazze'si, Ramallah'ı, Refah'ı, Sina'sı ile insanî bir duyarlılığın tezahür vesilesi olarak aksetmiştir şiirimize. Kudüs ve Filistin için yazılan şiirler, çeşitli antolojilere konu olmuştur. Nurettin Durman'ın *Filistin Şiirleri Antolojisi* (2001),

Nurettin Duman

Adem Turan'ın Şairlerin Gazze'si (2009), Asım Öz'ün *Haritada Kan Lekesi* (2009) bu antolojilerden hatırlayabildiklerim. Ali Emre'nin Şiirimizde Ortadoğu (2016) isimli incelemesini, Cahit Koytak'ın *Gazze*

Ali Emre

Risalesi (2009) isimli Filistin'e tahsis edilmiş müstakil şiir kitabını, Arif Ay'ın Şiirimin Şehirleri (2011) isimli şiir kitabını da şiirimizin Filistin ve Kudüs temalı literatürü arasında unutmamak lâzımdır. Ve tabii ki bunların yanısıra her biri çığlık gibi mısralar bırakmış birçok şairimizi hatırlamak da. Meselâ:

"El etek çekilir haritalardan/ Şiir vatan olur tüm Filistin'e" diyen Hüseyin Akın'ı,

"Namaza utanır oldum, iş-

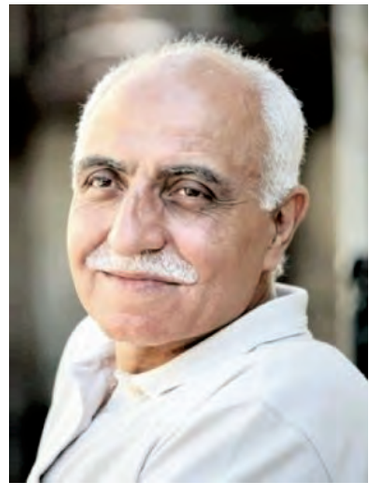

Cahit Koytak

gâlde ilk kıblemiz." diyen Sıddık Ertaş'ı,

Arif Ay

"Şeyh Ahmed Yasin'i vurdular/Yeni bir fidan için elbet vaktim olacak" diyen Nurettin Durman'ı,

"Ben yine de mağrurum: Ya şehidim ya Gazze/Tank ve füze nedir ki savdım taş ve sapanla" diyen Mehmet Şamil'i,

"Düşüyor taşları şehirlerimizin/Kudüs mahzun, Bağdat bombalanıyor/Mekke kirlenmiş, Medine utanıyor" diyen Mehmet Kurtoğlu'nu,

Mevlânâ İdris

"Öfkeliyiz. Çok…" diyen Mevlânâ İdris'i,

"Bana bakmak düşüyor, bombalar sana" diyen İbrahim Tenekeci'yi,

"Velhasıl ben Kudüs/ Her gün Kartaca/Her gün Endülüs" diyen Arif Ay'ı,

"Kokla şair, bu taşı Gazze'den getirdim/Bu görmüş olduğun kurşun/Filistin'in göğsünden çıktı/Sen Oğuz Atay'da yüzerken/İntihar yeyip intihar kusarken/Bir çocuk adam gibi öldü." diyen Hakan Albayrak'ı

Ve daha nicelerini…

Derler ki, Theodor Adorno, "Auswitzch'ten sonra şiir yazılamaz." demiş. Peki, Kudüs'ten sonra, Gazze'den sonra, Bağdat'tan, Kerkük'ten sonra, Halep'ten, İdlib'den, Şam'dan, Humus'tan sonra, Ramallah, Refah, Sabra, Şatila'dan sonra şiir yazılır mı?

Adorno'nun baktığı yerden bakarsak, yazılmamalı. Ama *"El etek çekilir haritalardan/Şiir vatan olur tüm Filistin'e"* diyen şair Hüseyin Akın'ın baktığı yerden bakarsak, Filistin'in de, Kudüs'ün de, emperyalist istilâya uğramış bütün İslâm şehirlerinin de şiiri yazılmalıdır. Kıyamete dek… Zulmün kıyametine dek… Çünkü şiir de bir eylemdir, bir isyan eylemidir.

İbrahim Tenekeci

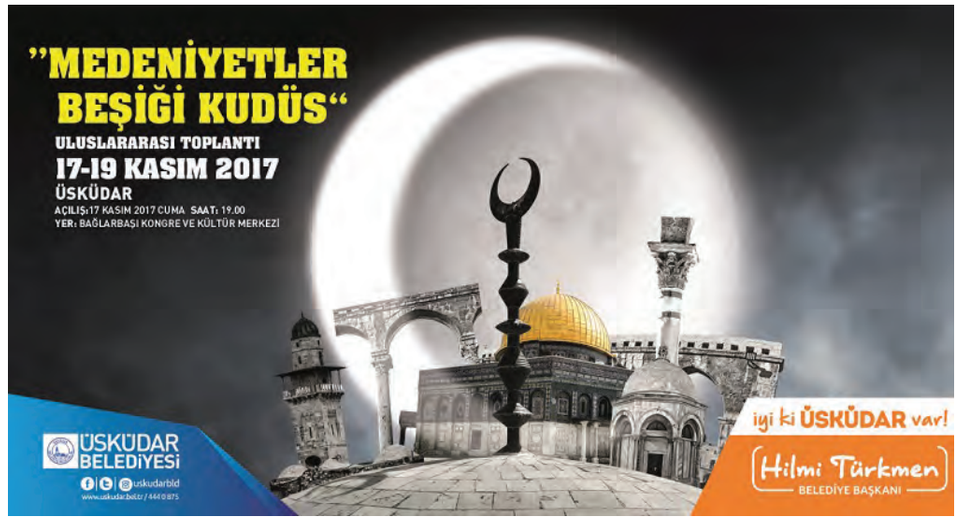

MEDENİYETLER BEŞİĞİ KUDÜS

CENGİZ TOMAR

Üsküdar Belediyesi'nce Marmara Üniversitesi ve Kudüs Platformu iş birliği ile düzenlenen "Medeniyetler Beşiği Kudüs" Uluslararası İlmi Toplantı'sı, 17-19 Kasım tarihlerinde Üsküdar'da gerçekleşti.

Kültürel belediyecilik alanında yaptığı çalışmalarla İstanbul'un ilçe belediyeleri arasında ayrı bir yere sahip olan Üsküdar Belediyesi, Balfour Deklarasyonu ve işgalin 100. yılı nedeniyle Kudüs'le ilgili önemli bir uluslararası bilimsel toplantıya imza attı. Marmara Üniversitesi ile Kudüs Platformunun da paydaş olduğu "Medeniyetler Beşiği Kudüs" uluslararası toplantısının ilmi koordinatörlüğünü ise Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Cengiz Tomar üstlendi. 17-19 Kasım 2017'de Bağlarbaşı Kültür Merkezinde tertip edilen toplantıya 12'si Ürdün ve Filistin vs. ülkelerden olmak üzere 32 Kudüs uzmanı iştirak etti.

17 Kasım 2017 Cuma günü düzenlenen açılış töreninde fotoğraf sanatçısı Süleyman Gündüz tarafından hazırlanan "Kudüs: Ey Hüzünler Şehri" adlı fotoğraf sergisinin açılışı da yapıldı. Kudüs tanıtım filminin gösteriminin ardından Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen, Marmara Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Recep Bozlağan, Kudüs Platformu Başkanı Belkıs İbrahimhakkıoğlu, Üsküdar Kaymakamı Murat Sefa Demiryürek, Ak Parti İstanbul Milletvekili ve Parlamentolararası Kudüs Platformu Başkanı Nurettin Nebati, Ak Parti İstanbul Milletvekili Hasan Turan ve Mesid-i Aksa İmam-Hatibi Şeyh İkrime Sabri açılış konuşmalarını yaptılar. Açılış töreni Arap Klasik Müzik Topluluğu tarafından

verilen "Kudüs Şarkıları" konseriyle sona erdi.

18-19 Kasım 2017 tarihlerinde yapılan ilmi toplantı da ise Semavi Dinler ve Kudüs, İslam Şehri Kudüs, Seyyahların ve Seyahatnamelerin Gözünden Kudüs, Sivil Toplu Kuruluşlarının Gözüyle Kudüs, Türkler ve Kudüs, 19. Yüzyılda Kudüs ile Edebiyat ve Sanata Yansıyan Kudüs adında yedi oturum yapıldı.

Oturum Başkanlığını İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mustafa Sinanoğlu'nun yaptığı "Semavi Dinler ve Kudüs" başlıklı oturumda Doç. Dr. Salime Leyla Gürkan Museviliğin Kudüs'e Bakışını, Prof. Dr. Ömer Faruk HARMAN İslamiyetin Kudüs'e Bakışını, Prof. Dr. İsmail Taşpınar, Hristiyanlığın Kudüs'e Bakışını ve Omar Fahmi Abdallah Awadalah ise Kudüs'te İslami Vakıfları adlı bildirilerini sundular.

Oturum Başkanlığını Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet Ağırakça'nın yaptığı "İslam Şehri Kudüs" başlıklı II. oturumda Yrd. Doç. Dr. Osman Aydınlı Hz. Ömer ve Kudüs, Prof. Dr. Issam Oqleh Nureddin Zengi ve Kudüs, Prof. Dr. Fawzi al-Thawya Selahaddin Eyyubi ve Kudüs ile Prof. Dr. Mohammed Hashim al-Ghosheh Kanuni Sultan Süleyman ve Kudüs adlı bildirilerini sundular.

Oturum başkanlığını Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Prof. Dr. Yüksel Çelik'in yaptığı "Seyyahların ve Seyahatnamelerin Gözünden Kudüs" adlı oturumda Muhammed Abu Sbetan Arap Seyyahı Olarak Kudüs, Pelint Çift Haberci Gözüyle Kudüs ve Prof. Dr. Hayati Develi

Evliya Çelebi'in Gözüyle Kudüs'ü anlattılar.

Başkanlığını Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşçı'nın yaptığı son oturumda ise Önder Vakfı Başkanı Halit Bekiroğlu, Yedi Hilal Derneği Başkanı Mustafa Enseoğlu, Mirasımız Derneği Başkanı Muhammet Demirci ve Kudüs Platformu Başkanı Belkıs İbrahimhakkıoğlu sivil toplum kuruluşlarının Filistin ve Kudüs için neler yapması gerektiğini tartıştılar.

19 Kasım Pazar günü Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Casim Avcı'nın başkanlığındaki "Türkler ve Kudüs" adlı oturumda Prof. Dr. Cengiz Tomar Memlükler ve Kudüs, Prof. Dr. Adnan Çevik Selçuklular ve Kudüs, Yrd. Doç. Dr. Feyza Betül Köse Osmanlılar ve Kudüs ve Raed Nusibeh Filistinlilerin Kudüs İle Tarihi Bağları adlı bildirilerini sundular.

Milli Savunma Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erhan Afyoncu başkanlığındaki "19. Yüzyılda Kudüs" başlıklı oturumda Prof. Dr. Yasemin Avcı 19. YY.da Kudüs'e Mimari Bakış, Prof. Dr. Vahdettin Engin, II. Abdülhamid Döneminde Kudüs, Taha Kılınç 1917 Sonrası Kudüs'e Bakış ve Şeyh İkrime Sabri İsrail'in Kudüs İşgali'ni ele alan tebliğlerini sundular.

Sempozyumun Prof. Dr. İskender Pala başkanlığındaki son oturumunda ise Prof. Dr. Cihan Okuyucu Türk Edebiyatından Kudüs'e Bakış, Dr. Mohamed Zohdi Arap Musikisinden Kudüs'e Bakış, Nawras Abu Saleh Filistin Sinemasından Kudüs'e Bakış ve Prof. Dr. Mustafa Daş Fransız Halk Şarkılarında Kudüs'e Bakış adlı bildirilerini sundular.

Sempozyum Üsküdar Belediyesine ait Valide Sultan gemisindeki kapanış yemeği ve Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen ile sempozyum koordinatörü Prof. Dr. Cengiz Tomar'ın kapanış ve teşekkür konuşmalarıyla sona erdi.

ABD'nin Kudüs'ü "İsrail'in başkenti" olarak tanıma kararına tepki gösteren İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyeleri, 13 Aralık'ta İstanbul'da bir araya gelerek tarihi bir karara imza attı. 16'sı lider düzeyinde 49 ülkeden katılım gerçekleşen zirvede, İTT Dönem Başkanı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Kudüs'ü Filistin'in başkenti olarak tanıyalım" çağrısı kabul edildi.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü "İsrail'in başkenti" olarak tanıma ve ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma yönündeki planını açıklamasının ardından dönem başkanı Türkiye'nin ev sahipliğinde olağanüstü toplandı. Zirvede, Doğu Kudüs Filistin'in başkenti olarak tanındı.

Zirve sonunda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ve İİT Genel Sekreteri Yusuf el-Useymin açıklama yaptı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasında Kudüs'ün kudsiyetini korumanın İİT'nin varlık gayesinin başında geldiğini belirterek, "Bugün de bu gaye ile toplandık. Trump'ın Kudüs'e dair açıklamasının ilk işaretleri gelmeye başladığından itibaren, İslam ülkeleri ile birlikte olarak çok yoğun mesai sarf ettik. Bu kararın barış çabalarını sekteye uğratacağını da anlattık." dedi.

Kudüs'ü "İsrail'in başkenti" olarak tanıyarak tarafını belli eden ABD'nin artık İsrail-Filistin arasında arabuluculuk yapmasının söz konusu olamayacağını vurgulayan Cumhurbaşkanı Erdoğan, şunları dile getirdi:

"Kurt bile böyle adaletsiz paylaşım yapmaz"

"Bu süreç bitmiştir. Burada, arabuluculuk konusu İİT'nin tüm yetkililerinin arasında görüşmek suretiyle karar vereceği bir şeydir. Çünkü, taraf olanla değil, tarafsız olanla böyle bir süreç devam eder. Kudüs'ü paylaşım planı Birleşmiş Milletlerin. 1967'de Filistin küçülmeye başlarken, İsrail toprakları büyüyor. Kurt bile böyle adaletsiz bir paylaşım yapmaz. Bu toprakların gerçek sahibi Filistindir. 1947'de Filistin ne ise şu anda İsrail o durumda.

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI KUDÜS İÇİN TOPLANDI

İsrail bununla da doymuyor, tamamını almak istiyor. Şu anki tablo, Evangelist ve Siyonist bir kafanın ürünüdür. Abdülhamit'e yaptırılamayan şeyi şimdi yapmak istiyorlar. Kudüs'ün bizim kırmızı çizgimiz olduğunu belirttik. Trump'ın ilan ettiği bu kararın bizim indimizde kıymeti harbiyesi yoktur. Kendi çalar kendi oynar. Ayrıca bu karar Müslümanlarla birlikte Hristiyanların da haklarını yok sayıyor. Sağ olsun Maduro'yu davet ettik, sağ olsun çıktı geldi. O bölgenin sesi olarak, geldi katıldı o da desteğini burada açıkladı. Kudüs'teki kutsalların hamisi olan İkinci Abdullah da bu çalışmadaki yerini aldı. Sayın Papa ile pek çok ülke liderleriyle biz ayrıca bir görüşmeler yürüttük. Aynı şekilde Dışişleri Bakanları ve farklı bakanlar da buraya atılmak suretiyle 50'ye yakın ülke hazır bulundu. Kudüs konusundaki bu vahdet tablosunun herkese ibret olmasını istiyorum. Hatada ısrar etmenin kimseye faydası yoktur. ABD makamlarının bu karardan bir an önce vazgeçmelerini bekliyoruz."

Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Kudüs'ün kaderi kandan beslenen bir ülkenin eline bırakılamaz." diyerek, sözlerini şöyle sürdürdü: "Çocuklara işkence ediyorlar. Çocukları yakalayıp kafeslerin içine koyuyorlar. Trump, sen bu İsrail'in arkasında duruyorsun. Kudüs bizim ilk kıblemizdir. Kudüs tüm âlem-i İslam'ın göz bebeğidir. ABD yönetimi yanlış kararından dönene kadar, İsrail'in işgal ve saldırıları sona erene kadar hukuk çerçevesinde mücadelemize devam edeceğiz. İsrail zehirli bir sarmaşık gibi adım adım Filistin'i gasp etti. Uluslararası toplumu bu konuda uyanık olmaya davet

"Bizim için artık Kudüs Filistin'in başkentidir"

ettik. Güçlü bir Kudüs seferberliği başlatacağız. Filistin'i henüz tanımamış tüm ülkelere Filistin'i tanımaya davet ediyorum. Bizim için artık Kudüs, Filistin'in başkentidir. Egemen ve Bağımsız bir Filistin devleti talebinden asla geri adım atmayacağız."

Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ise, ABD'nin kararının uluslararası hukuka aykırı olduğunun altını çizerek, şunları kaydetti:

"İşte bu durumda bizim bir eyleme geçmemiz gerekiyordu. İslam dünyasının harekete geçmesi gerekiyordu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla yaptığımız bu zirveyi, başarıyla sonuçlanan ender zirvelerden biri olarak görüyorum. Biz dedik ki, ABD bundan sonra çözüm süreci içinde yer almayacak. Çünkü ‹tarafsız' şartını yitirmiştir."

Toplantıda çok önemli kararlar alındığını ifade eden Filistin Devlet Başkanı Abbas, zirveyi tertip eden Cumhurbaşkanı Erdoğan'a teşekkür etti.

"Kudüs'ün kutsiyetine halel getirecek bir karara rıza göstermeyeceğiz"

İİT Genel Sekreteri Yusuf el-Useymin ise, "ABD'nin kararına karşı net bir duruş sergiledik. Tüm ülkeleri tebrik ediyorum. Kudüs'ün kutsiyetine halel getirecek bir karara rıza göstermeyeceğiz. Şüphesiz bütün dünya ülkeleriyle bu kararımızı paylaşacağız. BMGK'ya da çağrımız var, bütün dünya ülkelerini bu karara bir tepki olarak Filistin Devleti'ni tanıma çağrısı yapıyoruz. Kudüs'te yaşayanların her alanda desteklenmesi de ele aldığımız bir konu oldu." açıklamasında bulundu.

Zirveye Katılan Liderler:

Zirveye, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Yemen Cumhurbaşkanı Abdrabuh Mansour Hadi, Kuveyt Emiri Şeyh Sabah, Umman Kralı'nın özel temsilcisi Seyit Assad bin Tarıq Al Said, Katar Emiri Şeyh Tamim, Flistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Brunei Kralı Hasan El-Bolkiah, Cibuti Başbakanı Abdulkader Kamil Mohamed, Kazakistan Meclis Başkanı Kassım Jomart Tokayev, Pakistan Başbakanı Şahid Hakan Abbasi, Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Faiez Serrag, Endonezya Devlet Başkanı Joko Widodo, Afganistan Devlet Başkanı Eşref Gani, Ürdün Kralı Abdullah, Özbekistan Senato Başkanı Nigmatulla Yuldaşev, Malezya Başbakanı Najib Razzak, Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir, Gine Cumhurbaşkanı Alpha Conde, Lübnan CumhurbaşkanıMichel Aoun, Komorlar Devlet Başkanı Azali Assoumani gibi liderler katıldı. Teşkilat üyesi olmadığı halde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısı üzerine zirveye katılan Venezuela Devlet Başkanı Nicolas Maduro ise büyük sempati topladı.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ABD'NİN KUDÜS KARARINA KARŞI KARAR

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın İstanbul'da gerçekleşen ve Doğu Kudüs'ü Filistin'in başkenti olarak tanıdığı İstanbul zirvesinin ardından Birleşmiş Milletler (BM) ABD'nin Kudüs kararına karşı çıkmak için 21 Aralık'ta toplandı.

BM Genel Kurulunun yaptığı oylamada, ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığı kararı eleştiren tasarısı 128 oyla kabul edildi. Oylama öncesi ABD'nin "karara destek verecek ülkelere maddi desteği kesmek" tehditlerine rağmen 128 ülke ABD'nin Kudüs kararına boyun eğmedi.

BM Güvenlik Konseyi'nden 1967'den 2016'ya kadar geçmiş 10 karar'a atıf yapan "İsrail'in İşgal Altındaki Doğu Kudüs ve Filistin Topraklarındaki Faaliyetleri" başlıklı karar tasarısında, ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak ilan etmesi ve ABD'nin Tel Aviv Büyükelçiliğini Kudüs'e taşınmasına ilişkin kararına atıfta bulunarak "Kudüs'ün statüsüne ilişkin son kararlara yönelik derin teessüfte" bulunuldu.

Tasarıda BMGK kararlarına da atıf yapılarak, Kudüs'ün "ruhani, dini ve kültürel boyutlarının" korunması gerektiği ifade edilirken, Kudüs'ün statüsünün BM kararları çerçevesinde müzakerelerle çözülecek en son konu olduğu vurgulandı.

Red ve Çekimser Oyu Veren Ülkeler:

Oylamada, ABD ve İsrail'in yanı sıra, Guatemala, Honduras, Marshall Adaları, Mikronezya, Nauru, Togo ve Palau red oy kullandı.

Oylamada, Avustralya, Antigua-Barbuda, Arjantin, Bahama Adaları, Benin, Butan, Bosna Hersek, Kanada, Hırvatistan, Çekya, Dominikler, Ekvator Ginesi, Fiji, Haiti, Jamaika, Letonya, Lesoto, Kamerun, Kolombiya, Kiribati, Malavi, Macaristan, Meksika, Panama, Paraguay, Filipinler, Polonya, Romanya, Ruanda, Soloman adaları, Güney Sudan, Trinida Tobago, Tuvalu, Uganda ve Vanuatu ülkeleri ise çekimser kaldı.

TARİH

"Yalan Söyleyen Tarihten Talan Söyleyen Tarihe"

Engin Deniz Akarlı
Yunus Uğur
Ergün Yıldırım
Ahmet Fatih Andı
Osman Konuk
Zekai Taştan
İsmail Güleç

Engin Deniz Akarlı ile Tarihçilik Üzerine

YUNUS UĞUR

Osmanlı tarihçiliğinin önemli isimlerinden Prof. Dr. Engin Deniz Akarlı, kimi tarihçilerin hocası kimi tarihçilerin Engin ağabeyi. İstanbul'da Boğaziçi'nde başladığı üniversite eğitimine Nuri Arlasez'in arşiv ve kaynaklar Kemal Tahir'in tarih konusunda verdiği ilhamlarla ABD'de (Wisconsin Üniversitesi) tarih alanında devam etti. 1976 yılında Princeton Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezi, II. Abdülhamid ve dönemi tartışmalarına yeni bir açılım getirdi ve klasikleşti. İstanbul'a dönüp Boğaziçi Üniversitesi tarih bölümünün kuruluş çalışmalarını yapan Hoca, önce Boğaziçi'nde 1980 darbesi sonrasında ise Ürdün Yarmouk Üniversitesinde görev yaptı. 1990'larda kader kendisini tekrar ABD'ye sürükledi ve uzun yıllar Brown Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. Nihayet 2011 yılında hasret bitti ve İstanbul'a, İstanbul Şehir Üniversitesi'ne döndü. Bu arada Harvard, Princeton ve Washington (St. Louis) gibi üniversitelerde tarih dersler verdi. II. Abdülhamid, Ortadoğu, Osmanlı iktisat ve hukuk tarihi alanlarında pek çok kitabı ve makalesi bulunan Engin Hoca ile tarih ve tarihçilik üzerine sohbet ettik.

Sayın hocam, genel bir giriş yapsak, tarih geçmemiş geçmiş midir? Bugüne ne söyler ya da bugün ona neler söyletir; Peki ya gelecek, sizce tarihin gelecekle ilişkisi nasıldır?

Geçmemiş geçmişten kastınız, geçmişten hatırlayabildiklerimiz ve hatırlamak istediklerimiz olmalı, sanırım. Bir de geçmişle ilgili hayallerimiz, belki.

Geçmiş hakkında her şeyi bilmemiz imkansız. Geçmişi geçmişten kalan izleri kadar bi-

lebiliriz. Boşluklar var elbette, onları da akıllıca kullanılan bir hayal gücü ile doldurmaya çalışabiliriz.

Bir örnek verecek olursam, 18. yüzyılda Üsküdar'dan Eminönü'ne kayıklarla gidilip gelindiğini bilmemizi sağlayacak epey kayıt var. Bunlar, kayıkçıların adları, sanları, bağlantıları hakkında da bilgi veriyor. Kafamızı çalıştırırsak, mesela bazı istatistik yöntemlerini kullanarak, Üsküdar'ın deniz yoluyla İstanbul'un başka yörelerine bağlantılarının haritasını çıkarmak ve bunların ne yoğunlukta kullanıldığı hakkında tahminler yürütmek de mümkün. Fazladan, kayık yolcuları ve yolculuğuna dair ipuçları sağlayan belgeler de var–bazen biraz tersten de olsa. Mesela, mahkemelere intikal eden ücret anlaşmazlıkları veya sarkıntılık gibi tatsız olaylara ait kayıtlar bu kabilden zikredilebilir. İzlerini ta o zamanlara kadar sürebildiğimiz şarkılar şiirler de kayıkları, kayıkçıları ve yolcularını birlikte tahayyül etmemize yardımcı olabilecek başka türden kaynaklar. Eğer hayal gücümüze yeterince izin verirsek, Üsküdar kayıkçılarının hayatını canlandıran akla (tarihçi aklına) çok makul gelebilecek senaryolar dahi yazabiliriz. Yine de bilemeyeceğimiz pek çok şey kalır.

"Bilebileceğimiz bazı şeyleri ilgimizi çekmediği için veya bugünkü aklımız, havsalamız, idrakimiz veya gönlümüz alamadığı için önemsemeyiz, gözden kaçırırız"

Öte yandan, bilebileceğimiz bazı şeyleri ilgimizi çekmediği için veya bugünkü aklımız, havsalamız, idrakimiz veya gönlümüz alamadığı için önemsemeyiz, gözden kaçırırız. Gözümüzün önündedir ama bakmayız, görmeyiz, duymayız. Mesela belgeler bize yolcuların belki yarıya yakın kısmının Üsküdarlı gayr-i Müslimler olduğunu söyler ama bizim havsalamızda yalnız Müslüman bir Üsküdar varsa bunu göremeyebiliriz. Müslümanların hepsinin Türk olmadıklarını da görmeyebiliriz. Görsek bile zihnimizin şimdiki şartlanmalarından ve gözlüklerimizin renginden ötürü intikal edemeyebiliriz. Zira sizin sorunuzun da ima ettiği gibi, geçmişten beklentilerimiz "bir zamanlar ne idik?" sorusunu anlamaktan ziyade "Ne olmayı isterdik?" sorusundaki duyguya daha yakındır. "Gelecek" tasavvurumuz da kendimize dair bize belletilenlerle ilgilidir.

Yani tarihin bugünü meşrulaştıran tarafı mı var? Bir meşrulaştırma aracı olarak tarihin son yüzyılda epeyce kullanıldığı ortada. Tarihin bu gücü, bu kullanışlılığı nereden geliyor, neler söylemek istersiniz?

Bu zor bir soru! Bir kere geçmişte olanlar, yapılanlar, söylenenler anlamında tarihin meşrulaştırma aracı olarak kullanılması son yüzyıla mahsus bir iş değil. Çok eskilere gidiyor. Tarihçiliğin en eski mesleklerden biri olması da bir ucundan bununla ilgili olmalı. Tarih (ve tarihçiler) şahit gösterilip, delil addedilip, neler neler yapılmış! Yalnız fenalıklar, kabalıklar değil, iyilikler, güzel-

likler de yapılmış. Yine Üsküdar'ın kayıkçılarını örnek göstererek devam edeyim. Kayıkçı esnafı, 18. yüzyılda, işleri karıştıkça düzeltmek için, "kadim" usulümüzü koruyalım demişler. Gerçi kadim diye ifade ettikleri düzenlemeleri zaman içinde kendileri değiştirmişler, ama yine de kadimi, eskiyi şahit göstererek yenilikleri meşrulaştırmaya bakmışlar. Riyakar mı diyeceğiz onlara? Hayır, zamanın derinliklerinden gelen birikimlere atfedilen bir değer var her toplumda ve yeniyi kavramak da aklamak da o birikimle ilintilendirilmeyi bekliyor sanki. Niçin? Sorunuzun zor yanı da bu. Derin cevabı felsefecilere bırakalım. Ama tarihin meşrulaştırmaya hizmet sağlamasının çok eski bir tarihi olduğuna bir örnek daha vereyim.

Hadisleri hatırlatayım. Peygamber efendimiz, kendini bilen Müslümanlar için en önemli örnek, yol gösterici. Bunun için, ona atfedilen söz ve olayların hangileri güvenilir, hangileri yanıltıcı; sözlerinin, hareketlerinin tam anlamı onun zamanında ne idi gibi sorulara güvenilir cevaplar bulmak için derece zeki ve bilgili insanlar yüzyıllar boyunca çalışmışlar. (Ali Bardakoğlu hocayı ve önayak olduğu hadis projesini de bu arada anmak vaciptir.)

Ama işin şu boyutunu da düşünelim. Peygamber efendimizden kaynaklandığı çok şüpheli yığınla hadis var. Bunlar nasıl (ve neden) ortaya çıkmış, dolaşıma girmiş, revaç bulmuş? Yeni tutum, duruş veya yorumları meşrulaştırmak için değil mi?

Örnekleri artırabiliriz. Mesela, Sünni – Şii farklılıklarının aynı tarihi olayları farklı vurgu ve yorumlarla anlatarak berkitildiğini, Şiiliğin kendi altında kollara ayrışması ile beraber Şii tarih yorumlarının da farklılaştığını hatırlayabiliriz. Velhasıl, tarihin şehadeti öteden beri çeşitli meşrulaştırma gayretlerinin hizmetine sokulmuş, sokulmaya çalışılmış.

"Son yüz-yüz elli yılda tarih belki her zamankinden daha çok, daha sistematik ve daha etkin bir şekilde bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılıyor"

Ama sizin sorunuzun şöyle haklı bir yanı var. Son yüz-yüz elli yılda tarih belki her zamankinden daha çok, daha sistematik ve daha etkin bir şekilde bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılıyor. Nitekim, tarihin bir bilim dalı olarak önce üniversitelere, sonra giderek orta ve ilk öğretime yerleşmesi de bu dönemde olmuş. Tarih yazımı milliyetçi akımların ve ulus devlet kurma (veya pekiştirme) projelerinin önemli bir öğesi ve vasıtası olmuş.

Kendimizi parçası saydığımız, böyle gördüğümüz bir toplumu kurguluyor sonra onun geçmişteki kök ve izlerini arıyoruz. Bu tavır ve misyon günümüz tarihçiliğinin çok önemli bir boyutu. Bu ezberci ve peşin hükümlü tasarruflar daha genç (henüz rüştünü ispat edememiş), kendinden hala emin olamamış toplumlarda ağır

basıyor. Bana sorarsanız, bizde de böyle. Siyah beyaz misyoner tarihçilik çok satıyor, çok destek buluyor, bol konuşuyor. Ama günümüzde tarihçilik salt bu tür tasarruflardan ibaret değil. Daha doyurucu şekilleri de var.

"Tarih bilgisi ve bilinci bizim onu niçin aradığımız ve ne yaptığımızla ilgili"

Bir de işin popüler tarihçilik yönü var ki, artık karşı karşıya olduğumuz tarih mi popülizm mi tam bir hercümerç. Nerede denge kaçıyor sizce?

Popüler tarih ve tarihçilik illa kötü bir şey değil. Hatta bence gayet iyi bir alan ve uğraş. Bana sorarsanız, tarihi romanlar, tarihe ışık tutan romanlar ve tarih bilgisini ve bilincini zevkli bir anlatıyla kitlelere yayan dergiler, kitaplar çok önemsememiz gereken yayınlar. Romancının anlattığı tarih, meslekten tarihçinin anlattığından daha dolu, daha inandırıcı, dolayısıyla daha etkili olabiliyor. (Örnekler için Mustafa Özel hocamıza danışmalı.)

Ama geçmişi anlatırken kolay anlaşılsın diye olayları, kişileri, fikirleri, duyguları basitleştirmek; basitleştirmek için de belli şablonlara ve hele siyah-beyaz kategorilere tıkıştırmak doğrusu iyi bir tarih bilinci sağlamaz. Tarih neticede insan hayatına dairdir ve insanların hayatları da karmaşık ve hareketlidir. Bu bakımdan popüler tarihçiliğin bile bu karmaşıklığı bir şekilde yansıtması gerekir. Yoksa, kaba şablonlar, ham hayaller ve ezberlerle yazılan tarih, onu okuyanların hayata ve başka insanlara bakışını da ona göre etkiler. Kaba saba düşünen, başkalarına, hele farklı gördüklerine küfür ve hakareti adet edinen insanların ortalığı tutmasına yardım eder. Denge kaçıyorsa, bir kere burada kaçıyor.

Dengenin kaçtığı başka (fakat bu kabalık meselesiyle bağlantılı) bir boyut daha var. Popüler tarihçilik de yapsanız, ciddi "bilimsel" tarih de yazsanız, neticede anlattığınız hikaye bir takım değerlerin, anlayışların, duruşların belirginleşmesine, gelişmesine, içselleştirilmesine hizmet eder. Neyi anlattığımız (ve popülerleştirdiğimiz) bu bakımdan önemli.

Sorunuza dönersek, son yüz-yüz elli yıldır tarihçilik milli kimlik kurmaya ve bu kimliğin içselleşmesine hizmet etmiş. Tarihçiliğin ve tarih bilgisinin tek işinin bu olduğunu düşünmek büyük haksızlık olur. Ama işimizin bu boyutunu yok saymak da devekuşuluktur. Böyle olunca, tarihçilerin nasıl bir millet ve milliyetçilik anlayışı geliştirmeye çabaladıklarını veya işlerini nasıl bir millet anlayışının etkisiyle yaptıklarını anlamak önem kazanır.

Mesela, ırkçı bir milliyetçilik anlayışının dimağlarda bıraktığı izler, vatansever bir milliyetçiliğin izlerinden farklıdır. Yine mesela, milleti bir ordu olarak tahayyül edersek ve geçmişte hep emir-komuta zinciri içinde ve bir örnek kıyafetleriyle rap rap hareket eden, kolayca ölen ve öldüren (tabii "kahraman") insanlar ararsak başka insanları gözden kaçırabiliriz. Ki bu durumda az önce verdiğim örnekteki Üsküdar kayıkçılarını değil, onları zapt u rapt altına alan kolluk kuvvetlerini görürüz ve önemseriz. Başkomutanları, padişahları beğenir ve beğendirtiriz. Bir hukuk geleneği olarak şeriatın en başlıca maksatlarından birinin zayıfı kuvvetliye karşı korumak olduğunu unutur ya da göremezsek, o zaman başkomutan/padişahın iki dudağı arasından çıkan her emri kanun sayıp itaat etmeyi marifet sayarız, velev astığı astık kestiği kestik şeklinde olsun. II. Mahmud'u örnek vereyim. Raydan çıkmış ve şer'i ilkelere de aykırı hale gelmiş müsadere uygulamalarını marifetmiş gibi anlatabilir, hatta "adil" sıfatını yakıştırabiliriz.

Bu tür düşünce alışkanlıklarımızın farkına vararak kaynaklarımızı ona göre daha dikkatli kullanmazsak, o zaman en başta değinmeye çalıştığım körlükler de artar. Böyle yaparsak, en başta değinmeye çalıştığım körlükler de çok olur. Mesela, yekpare, tek-unsurlu millet kavramıyla düşünürsek her şeyi, o zaman Osmanlı Devleti'nin, bahusus İstanbul'un yüzlerce yıllık çok farklı alt-kültür alanlarının yaşamasına imkan veren özelliklerini görmeyiz. Hadi gördük, o zaman bunu nasıl anlatacağımızı bilemeyiz.

"Eskinin salt eski olduğu için illa korunmasını istemek de kendi başına makul bir tavır sayılamaz"

Mesela, Üsküdar'ın sırtlarında bir zamanlar yaşayan pek çok Ermeni, Yahudi ve başka unsurları görmeyiz. Hatta, hala baki olan mezarlıklarını kaldırsak da onları hafızamızdan büsbütün silebilsek, diye içimizden geçirebiliriz. Ya da bütün bunları, Türk'ün ne kadar alicenap ve asil (kanlı) olduğunu anlatmak için hatırlarız. (Tabii başka ırkçı milliyetçiler de aynı duruşla Türk'ün ne kadar zalim olduğunu anlatmak için o günleri hatırlar ve şahit gösterir).

Ne olmak istediğimiz bu bakımdan önem-

lidir. Dürüstlük, tutarlılık da önemlidir. Tarih bilgisi ve bilinci bizim onu niçin aradığımız ve ne yaptığımızla ilgili. Muhakkak toplu kimlik inşasında bu bilgiyi çok kullanırız. Ama aradığımız (ve bulduğumuz) bilgi de o kimliği nasıl tasavvur ettiğimizden etkilenir.

"Tarihçi salt milli tasavvuru destekleyecek bilgiler bulup yaymaya angaje olmuş olsa bile bunu hiç değilse ciddi tarihçilik teknikleriyle yapması istenebilmeli"

Bu noktada somut bazı konularla ilgili fikrinizi de almak isteriz. Tarihi diziler hakkında mesela siz ne düşünüyorsunuz?

Tarihi diziler hakkında bir şey düşünemiyorum, çünkü seyretmiyorum. Pek az televizyon seyreden bir insanım. Marifet diye söylemiyorum. Vakit yok. Seyredecek fazla bir şey de yok. Ama Yunus ile ilgili bir diziyi iki üç kez izledim. Hoşuma gitti. Yumuşaklık, insanlık, sevgi, hakkaniyet vurguları öne çıktığı için. Süleyman dizisine de bir iki kez göz atım. Çok sarmadı, ama kişiliklerin insani taraflarını öne çıkarma gayretlerini takdir ettim. Filmin Türkiye dışında dahi popülerleşmesini de galiba bu gayret sağladı. Ama dizinin tam da bu yüzden (mesela aşkı kılıcın üstünde hiç değilse yanı başında tutmasından ötürü) kaba eleştirilere hedef olmasına hayret ettim.

"Diriliş" dizisine hiç bakmadım. Daha adı tuhaf! Kim diriliyor? Osmanlı'nın kuruluşu neyin dirilişi oluyor. Bana sorarsanız o kuruluş güzel bir destandır. (Cemal Kafadar'dan okusunlar. Kemal Tahir de kendine göre o insanca destanı yakalamış). Diriliş nereden çıkıyor? Sanki soy sop ve kan çağrıştıran kaba bir milliyetçi bakış bu. Diriliş lafzı bunları çağrıştırıyor. Başka bazı diziler de ordu-millet kavramının içselleşmesine hizmet ediyor. Bunda ne var diyeceksiniz. Aşıladığı yaydığı temel değerler güdük, onun için de kusurlu, sorunlu. Bizim, bu ülkenin insanları olarak bizim, hem de Müslümanlığa inananlar olarak bizim zengin birikimimize ve değerlerimize nazaran dar ve kısırlaştırıcı bir tasavvur.

Peki bir yandan söylem olarak uzak geçmişi konuşmayı, tarihe atıfta bulunmayı gerçekten çok seviyoruz ve hatta artık tarihin aşırı kullanımından bahsediyoruz fakat diğer taraftan hayatımızda eski olana, kültürel mirasa, kendi hafızamıza pek de itibar ettiğimiz söylenemez. Yepyeni evlerde oturma, en yeni eşyalara sahip olma, somut ya da somut olmayan kültürel mirası hoyratça kullanma, mekanların sürekli ismini değiştirme gibi alışkanlıklar ile bu söylemsel tarihseverlik meselesini nasıl bağdaştırmalı?

Yeni güzeldir elbette diye söze başlayayım. Eskinin salt eski olduğu için illa korunmasını istemek de kendi başına makul bir tavır sayılamaz. İnsanların daha yeni ve iyi evler, eşyalar istemelerinde şaşılacak bir şey yok. Ama eskinin hoyratça telef edildiği konusundaki derdi ben de paylaşıyorum. Burada hangi eskiyi (ve ne kadar eskiyi) niçin koruyacağız, diye de sormalıyız.

Bir cevap "kültür mirası" kavramınızda yatıyor. Zaman soyut bir kavram ama zamanın izleri

bazen gayet somut olarak ortaya çıkıyor. Mesela mamur (insan eliyle yapılmış) çevremiz, zaman içinde bir özgünlük kazanmışsa, o çevrede şekillenen güzellik anlayışımızda, huzur duygusunda, ümitli beklentilerimizde, hayatımızın daha nice kıvrımlarında eski zamanın, geçmişin izleri olduğunu söyleyebiliriz. Turgut Cansever zamanın çevre üstünden yaşadığımız bu etkisini, izlerini ve sonuçlarını en güzel anlatan sanatkarlardan biri. Yani söz konusu olan salt binalar değil; imar edilmiş çevrenin, duygularımız ve zihnimiz de dahil olarak hayatımız üstündeki etkileri de anlamlı. Bunlar da servetimizin ya da kültür mirasımızın parçası. O çevreyi bilinçsizce dağıtmak, yeni bir şeyler yaparken zamanın derinliklerinden taşınan değerleri hiçe saymak hakikaten hoyratlık olur.

Ama sanırım eskiye bakış açımızı etkileyen tasavvurlar, neyi eskiden günümüze taşımaya değer bulacağımızı da belirliyor. Ordu-millete aşırı vurgu, eskinin bir çok değerinin değersizleşmesine, önemsizleşmesine yol açıyor. Kulak verin, biz tarihte neyi seviyoruz, neyle övünüyoruz bakalım? Sözlerimiz eylemlerimizle bağdaşmıyor.

Bir başka derdimiz, tarihi hakikaten salt bir vasıta olarak düşünmemiz. Dedim, tarih, toplu kimlik inşasında önemli bir rol oynuyor. Ama yalnız o işe mi yarayacak? Tarih, aynı zamanda geçmişte yaşayan insanların tecrübesinden istifade etmemizi mümkün kılan kapılar açar bize, istersek. O kapıları açar, imkanları değerlendirirsek ufkumuz genişler, kültürümüz daha bir köklenir. Bundan kimlik tasavvurlarımız da nasibini alır. Hiç değilse dar kalıpları ve kabalıkları aşarız. Birbirimize düşman muamelesi yapmayız.

Burada bahsedilen meseleler ve sorunlar ne kadar bize, Türkiye toplumuna mahsus hocam; yoksa dünyada yaygın bir durum mu?

Avrupa (mesela İtalyan) şehirleriyle bizim şehirlerimizi karşılaştırsanız, bizim şehirciliğimizin ne kadar hoyrat olduğu çok çarpıcı olarak ortaya çıkar. Gerçi sıradan Amerikan şehirleri de öyle matah bir manzara arz etmezler. Bir çoğunda, 1960'lı yıllarda, eski binaları yıkmış yeni binalar dikmişler. Ama o şehirlerin tarihi bizim şehirlerimizin tarihi denli derin değil. Kaldı ki, 1980'li yıllarda, elde kalan eski binaları restore ederek geçmişin dokusunu korumaya yeniden önem vermişler. Bu arada tarih eğitiminin her düzeyinde temel bir bilgi-eğitim kaynağı olmasına da daha bir özen gösterilmeye başlanmış, salt toplu kimlik kazanılmasına yardımcı olduğu için değil, aynı zamanda araştırma, düşünme, tartışma, yazma becerilerinin gelişmesine de hizmet etmesi için.

Son olarak sağlıklı, dengeli bir tarih anlayışına, 'bilincine' sahip olmak için nereden başlamalı; tarih eğitiminde atılması gerekli öncelikli birkaç adım neler olmalı?

Bu sorunuz daha önce dağınık olarak değindiğim birkaç noktayı toparlamama fırsat veriyor. Ama söylediklerimin tarih eğitiminde ve sair tarih çalışılan ortamlarda bir iz bırakabileceğini, bir fayda hasıl edeceğini pek sanmıyorum.

Tarihçilik toplu kimlik inşasına yardım eder. Ama nasıl bir kimlik istediğimiz, tasavvur ettiğimiz önemlidir. Kimlik ne gibi değerleri öne çıkarıyor, vurguluyor? Değerler birleştirici mi, yoksa dışlayıcı, dolayısıyla yabancılaştırıcı mı?

Üslup da önemli. Görüşlerimizi nasıl savunuyor, ne olduğumuzu nasıl anlatıyoruz? Sert, kaba dil bizatihi parçalayıcı, bölücüdür.

Tarihçi salt milli tasavvuru destekleyecek bilgiler bulup yaymaya angaje olmuş olsa bile bunu hiç değilse ciddi tarihçilik teknikleriyle yapması istenebilmeli. Bir bilim dalı olarak tarihçilikle özdeşleşmiş yöntemler var. Bunlar dikkatli kullanılırsa ortaya ilginç bazı sonuçlar çıkar. Bir kere tarihçi, kendi algılarını belirleyen değerlerin ve düşünce alışkanlıklarının farkında olmaya zorlanır. Başka bir döneme ait kaynaklara daldıkça ve o dönem hakkında bilgisi bu okumalarla derinleştikçe, adeta başka bir zamanda yolculuğa çıkmış gibi olur. Tanıştığı yeni ortam, insan, fikir, hassasiyet ve ilişkiler samimiyetle merakını uyandırıp bunlara kendini açarsa, o yolculukta gördüklerini, kendine anlatılanları daha iyi anlamaya çabalarsa farklılıkların farkına varır. Aşina bulduğu özellikleri de daha duyarlı ve anlamlı olarak açıklayabilir. O zaman o yolculuğun etkisiyle kendi de değişir. Bu durum bir tarihçiyi başka bir boyuta taşır. Çünkü tarihçiliğin meşrulaştırma işlevinin dahi temelinde yatan bir merhaleye erişecek hale gelmiştir: Geçmişte yaşayan insanları ve tecrübelerini, onların yaşadığı şartlar içinde anlama çabasının ufuk genişletici, olgunlaştırıcı etkisiyle pişmek ve bu irfanı kendi zamanının okurlarına da taşımak.

Eski kaynaklarda rastladığı insanları ve onların tecrübelerini hakkıyla anlamaya çalışmak ve bu sayede insan hayatının insan hayatının karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü daha iyi kavramak ve zamanla neyin değişip neyin süreklilik arz ettiğini hakkıyla açıklayabilmek de tarihçilerin işidir. En temel işidir. Bu davet her yerde tarih yazıcılığında gittikçe öne çıkmaktadır. Ama işte tam da bu noktada Türkiye'de tarihçiliğin teklediğini görüyoruz. Profesyonel tarihçilerimizin pek çoğu doğrudan devlet memuru olmasalar bile devletin bekası için gerekli olduğu düşünülen (bazen de emredilen) tarzda geçmişe bakmaya devam ediyorlar. Başka türlü tarihçilik görece az sayıda mahfilde ve ancak sınırlı bir ölçüde itibar görüyor.

Ümidimiz gençlerde. Genç tarihçilerimizin girdikleri zorlu konulara göz atınca, bu ümidimiz artıyor. Onlar insanların ve toplumun tarihiyle daha ilgililer. Tarihe katı ideolojik bakışları itici değilse sıkıcı buluyorlar. Zira bu yaklaşımlardan bilindiği düşünüleni yeniden bildiren fakat belki teferruatta katkıda bulunan beyanlar çıktığını görüyorlar. Şehir Üniversitesi'nde son sınıf Tarih öğrencilerimizin kendi başlarına seçtikleri bitirme projelerinin çeşitliliği ve çok yönlülüğü de cesaret verici bir örnek. Onlar insanların ve toplumun tarihiyle daha ilgili. Kadınların kurdukları vakıflara, uğradıkları haksızlıklara, acı çeken insanlara, yemek tarifelerinde yansıyan etkileşimlere, ulemanın eğitimine, fikirlerin dolaşımına, yine fikirlerin her toplumda farklı zaman ve mekanlardaki farklı etkilerine ve farklı farklı algılanma biçimlerine, rüya yorumlarına ve daha başka ilginç konulara dalıyorlar. Heyecanla.

Ümidimiz gençlerde.

Yağmalanan Tarih

ERGÜN YILDIRIM

"Yağma, bir toplumun, bir kentin ve bir zenginliğin varlığını tarumar etmektir"

Yağma deyince maddi servetleri ezip geçmeyi anlarız. Fütursuzca el koymak, yıkmak, bozmak ve keyfi adımlarla zenginliği param parça etmek… Barbarlığın en önemli vasıflarından bunlar. Yağma, bir toplumun, bir kentin ve bir zenginliğin varlığını tarumar etmektir. Tarihte bunların örnekleriyle ürpeririz. Ancak yağma kentlerin, hazinelerin ve tarihi değeri yüksek eserlerin yok edilmesi değil sadece. Sadece bir ekonomik ve maddi ilişki de değil.

Yağma, aynı zamanda bizzat tarihi varlık dünyası ile kurulan bir ilişki biçimi. Tarihi bozmak, ona el koymak, onu çarpıtmak ve onu keyfince yorumlamaktır. Tarihi, tarih olmaktan çıkarıp garip, tanınmaz, ucube ve korku hayaletine çevirmektir. Tarihi yağmalamak, tarihin gerçekliğini tahrif etmektir. Onu yalanlar üzerinde inşa etmektir. Onu her çeşit amaç için keyfi olarak anlatmaktır.

Tarih, önce modernite tarafından yağmalandı. Geleneğin tarih anlayışına saldırıldı. Hatta geleneğe en büyük saldırıyı modern tarih yaptı. Tarih bilimi toplumları vahşi, geri kalmış, ilkel, üçüncü dünya, barbarlık kavramlar çerçevesinde tanımlayarak entelektüel ve bilimsel bir yağma yaptı. Bütün

modern öncesi toplumların tarihleri, bu olumsuz kategoriler içinde yorumlandı. Bunu doğrulamak için de sübjektif yaklaşımlar kullanıldı.

"1930'larda geliştirilen Türk Tarih Tezi ile Türkler'in Osmanlı ve Selçuklular gibi iki büyük tarihleri reddedildi"

Örneğin sosyolojik pozitivizme göre tarih büyü, efsane ve din ile beraber geçmişin olumsuzluklarını yansıtır. Bu vasıflarıyla insanın "çocukluk dönemi"ni temsil eder. Özellikle modern öncesi bütün tarih böyledir. Bütün geleneğin tarihi, çocukluk döneminin kemale ermemiş ham hallerini tutar içinde. Oysa modernlik, bilim ve rasyonalite ile bizi tarihin çocukluk ve geri kalmışlık durumundan kurtarmıştır. İlerleme ile beraber tarihin "çocukluk döneminin" mitolojik ve akıl dışı dünyasını aşarak aydınlığa ulaştırmış. Hatta Fransız oryantalist ve pozitivist E. Renan'a göre insanlığın aydınlık tarihi, Fransız İhtilali ile başlar. Hazret, böylece bütün kadim tarihi pozitivizmle yağmalayarak sıfırdan bir tarih inşa etmeye yöneliyor. Yeniyi inşa etmek için mazinin tarihi toptan inkar ediliyor. Keyfi, ideolojik ve pozitivist bir tarih inşa etmenin şehvetine kapılıyor.

Tarihin reddi, tam da pozitivist Renan'ın yaptığıdır. Mademki barbarlık, mitoloji, efsane ve büyü ile malul olan bir geçmiş var, insan da ondan ancak kurtularak aydınlanabilir! Bu pozitivist tarih bilinci, Osmanlı son dönemi aydınlarımıza da iham verir. Cumhuriyetin başlarında ise reddi miras siyaseti ile birleşir. Türkiye de aydınlanmak istiyordu. Üstelik büyük, ağır, uzun, derin bir tarihi varlık altında yorgun günlerini

yaşıyordu! Osmanlı, büyük tarihiyle sonunda Batı ile başa çıkmamış ve yenilmişti! Egemen aydınlara göre bunun en büyük nedeni yine Osmanlının bu ağır, uzun ve büyük tarihi varlığıydı. Bu tarih hurafe, mistisizm ve feodalizm ile içli dışlıydı. Bu yaklaşım, tarihi keyfi yorumlarla yeniden inşaya gidiyordu ve bundan dolayı yağmalıyordu. Nitekim yapılacak en iyi şey "bütünüyle inkar" ile bu ağır tarih yükünden kurtulmaktı! Resmi tarih anlayışı uzun süre tarihle böyle bir ilişki kurdu. Tarih ya inkar edildi ya da ifsad edildi. Örneğin 1930'larda geliştirilen Türk Tarih Tezi ile Türkler'in Osmanlı ve Selçuklular gibi iki büyük tarihleri reddedildi. Orta Asya ve Anadolu'nun antik dönem tarih dönemleri öne çıkarıldı. Türklere "icat edilen yeni tarih" ile yeni bir kimlik sunulmaya çalışıldı. Dünya üzerinde bir dünya düzeni kuran Osmanlı Türkleri, uzun süre yok sayıldı. Dolayısıyla Türklerin İslam tarihiyle dünyada oynadıkları büyük dini rollerinin de üstü örtüldü. Sonuçta tarihin pozitivist ve materyalist yorumları, her çeşit manevi boyutu dışlayarak İngiliz tarihçi Hobsbawn'ın kullandığı kavramla ifade edersek yeni bir "gelenek icat" ediliyordu.

Resmi tarihe karşı çıkanlar ise "karşı tarih" geliştirdiler. Tarihi tarih olarak anlamak her zaman çok gerilerde kalan bir saik oldu. Muhalifliğin, meydan okumanın, egemen siyasal otoriteye tarihsel haddini bildirmenin ve muhalif siyasi kimliğini inşa etmenin dünyası olarak görüldü. Büyük yağma burada da ortaya çıktı. Tarihin altın dişleri söküldü! Tarihi saray ile imgeler isek, bu sarayın değerli taşları ve ihtiyaç duyulan çinileri ya da mermerleri söküldü. Tarihin kimi olayları sökülüp alındı ve bunlarla çağdaş dönemin politik ve muhalefet ihtiyaçlarına göre yeni bir "gecekondu" yapıldı. Tarih, saray olmaktan çıktı ve gecekonduya düştü. Bir yönüyle muhteşem Osmanlı ve Selçuklu tarihinin ya da İslam Türk tarihinin düşüşüdür bu. Tarihin tarih olarak kendi zenginliğini kaybetmesidir. Tarihin gecekondulaşmasıdır. Gecekondu tarihi reva görüldü bu millete.

Düşen tarihte artık "ibret" de çıkmaz, kıssadan hissede. Çünkü yağmalanan maldan hayır gelmeyeceği gibi yağmalanan tarihten de hayır gelmez. Ayrıca tarih bir hakikat anlatısının kendini içinde anlattığı kalıp olarak algılanmaktan uzaklaştırıldı. Bunun yerine ideolojilerin içinde anlatılacağı kalıpların yerini almaya başladı. Üzerinde düşünmenin gerçekleşeceği dünya olmaktan çıktı, üzerinde savaşma ve çekişmenin yapılacağı bir meydana dönüştü.

"Yağmalanan maldan hayır gelmeyeceği gibi yağmalanan tarihten de hayır gelmez"

Yağmalanan asılda insanın kendisi, tarih yine tarih. İnsanlar tarihi değil, kendilerini yağmalıyorlar. Fakirleşen, ruhtan ve estetikten uzaklaşan, kendi değerli özelliklerini kaybeden insanın kendisi. Tarihi yağmalanan toplum artık yoksul, çarpık, anlaşılmayan ve gecekondulaşan bir dünyadan kendisini seyrediyor. İbret alma ambarlarını kaybederken, yeni ibretler sunacak bir tarih yapmaya da bir türlü bilinci akmıyor.

ÂLÎ TARİH vs ÂLET TARİH:

Türkiye'de Ekran ve Tarih İlişkisine Dair İzlenimler

AHMED FATİH ANDI

"XX. yüzyıl seferberlik aşılayan yarı yalan yarı gerçek tarihlerin, etno tarihlerin yüzyılıydı"

Necip Fazıl Çile'sinde *"Eski esvaplarım, tutun elimden;/Aynalar, söyleyin bana, ben kimim?"* der. Eskiden istimdad eder, ancak "Muhasebe"sinden bilindiği üzere ona öğretilen tarihe de inanmamaktadır. Şairin bu zıtlığı aşağı yukarı her tarihçinin vakıf olduğu bir gerçekle; tarihin geçmiş zaman ham maddesinden kolajlanan güvenilirliği, isabetliliği ölçüsünde değişen öznel bir mahsul, bir zanaat eseri olduğu gerçeğiyle alâkalı bence.

Tarihin seçmeye dayalı bir mahsul, bir çıktı oluşu onu her dönemde türlü kullanım alanları için cazip kılmıştır. Zira tarih, kadîm çağın dinî, toplumsal, ve patrimonyal-monarşik kimlikleri için olduğu gibi modern çağın etnik kimlikleri (ve dinî kimlikleri) için de en önemli bileşenlerinden biri; güçlü bir meşrulaştırıcı vasıta ve hatta sosyal seferberlik başlatma kozudur. Bir başka açıdansa insan merakının tabii bir mecrası ve hafızanın da tabii bir melcei olarak maddî istismara da açık bir alandır. Tarihten, ortalama tarih okuruna/muhatabına miras kalacak şeyin olgusal/ansiklopedik bilgiden ziyade "ruh" veyahut geçmiş zamanın "latif hatıra"ları oluşu da bütün bunlarla birleştiğinde yalan ve talan tarihlerin (yani Necip Fazıl'ın kanaatince inanılmayacak tarihlerin) türemesi ve serpilmesi için ideal bir ortam oluşuyor.

Kabaca bir genelleme yapacak olursak, XX. yüzyıl seferberlik aşılayan yarı yalan yarı gerçek tarihlerin, etno tarihlerin[1], yüzyılıydı. Bu etno tarihler, kitle eğitiminden geçmiş ferdlerin vatandaşlık kültürünün bir parçası, ulus-devletlerin ideolojilerinin temel taşlarından biri ve de ulus-devlet formunun meşruiyeti için zaruri bir doğrulamaydı.

XXI. yüzyıl ise üst anlatının, büyük teorilerin (grand theory) ve doktriner ideolojilerin daha isabetlilik kavramlarına yaklaşımın dönüşmesi, tarihi daha kolay tahrif ve manipüle edilebilecek bir duruma soktu.

"Teorik olarak, sanat eseri tarih malzemesinden istediği şekilde istifade edebilir"

XX. yüzyılın ortalarından itibaren dillendirilen ölümünün ortama hakim olduğu bir zaman. Her şey gibi tarih de XX. yüzyılın sonlarına doğru "çağın ruhu"ndan alacağını aldı, izafiyeti yükselmiş; isabetlilik, ilk köken, pozitif bilimsellik gibi birtakım unsurları fetişleştirmeyi bırakmış bir tarih hakim oldu profesyonel tarihçiliğe. Sanat ile tarihin ilişkisi dönüştü, sanat tarihin intak ettirdiği bir vasıta olmaktan çıktı, tarih sanatın harcına katılacak bir unsura döndü. Fakat etno tarihler derinlere kök salmış putlar olarak henüz yıkılmadılarsa da, yukarıda zikredilen bütün bu faktörler tarihi bir motivasyon ve meşruiyet kaynağı olmaktan çıkarmadı. İlâveten, izafiyet ve

Eski sorunumuz, birtakım ideolojik önermeler ve argümanlarla gözü bağlanmış tutarsız, muharref ve dogmatik tarih tezleriydi. Bugünün sorununu ise kadîm ilimler tasnifinden bir nüve ile formüle etmek isabetli olacak. Malûm, özünden kıymetli ve biricik olan spekülatif sahalar kudemanın dilinde "âlî ilimler" iken geriye kalanlar ise "âlet ilimler" idi. Söz gelimi fıkıh âlî bir ilimken, nahiv bir âlet ilim idi. Bu noktadan hareketle denebilir ki, bugünün sorunu, âlî tarihin, tarih için tarihin gözden düşmesi ve iş bitince çöp olacak âlet tarihlerin revaç bulmasıdır. Bir başka tabirle, geçmiş zaman hammaddesinden çıkan kolajın sanat değerine değil "eder"ine bakılması.

Medya ile "popüler" tarihin[2] garip izdivacından doğan meyveler, yani zaman hammaddesinin ehliyetsizce işlenmesinden doğan çarpık tarihlere dayalı kültür-sanat eserleri kamuoyu nezdinde yanlış fakat işlevsel bir gerçekliğin, "gerçek" gerçekliğe galebe çalmasını sağlıyor. Sonuç ise, öznel ama tutarlı hatıra motiflerini beslemesi ve toplumsal motivasyon kaynağı olması gereken tarihî olgu, olay, imaj ve figürlerin zihin uyuşturan bir nostaljiye dönüşmesi.

1 Anthony Smith'in kavramı olup, ulus-devletlerin ideolojileri doğrultusunda etnik odaklı hazırlanan tarihlere işaret eder. Bkz. Smith, A. D. *Millî Kimlik*, Terc. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul: 2014.

2 Popüler tarih elbette kitlelere tarih sevgisi ve bilinci aşılayan bir vasıtadır, kanaatimce merdud olan insanların merak ve sevgisini istismardan doğan talancı popüler tarih ve kamuoyunun tarih tahayyülünü ("historical imagination") olumsuz yönde etkileyen, aktüel sosyal-kültürel hayatın sentaksına uymayan "dil"le yapılan popüler tarihtir.

Burada tartışılacak bir başka açmaz daha doğmuş oluyor, o da tarihî gerçekler ile kurmaca unsurunun nasıl uzlaşacağı açmazı. Teorik olarak, sanat eseri tarih malzemesinden istediği şekilde istifade edebilir. Ancak burada muhataplar ve amaçlarla ilgili etik kaygıları göz ardı etmemekte yarar var. Bir sanatçı tarih malzemesinden imgeler üretebilir, bu imgelerden istediği göndergeyi damıtabilir. Ama bu örtük niyet, yalnızca kalifiye nazarlarca anlaşılabilecektir. Ortalama bir muhatap, sanat eserindeki göndergeyi göremeyerek lafza takılacak ve bu lafız, zihinlerdeki olgusal bilgiyle yer değiştirecektir. Bu nokta, özellikle diziler, filmler, romanlar gibi kitlelere hitab eden sanat formlarını ideolojik endoktrinasyon veya maddî istismar amacıyla araşsallaştırmak isteyen art niyetli eller için kusursuz bir araç sağlıyor.

Dizi kulvarında yakın zamanda yayınlanmasıyla infiale yol açan *Muhteşem Yüzyıl* (2011-2014) ve *Muhteşem Yüzyıl: Kösem* (2015-2017) bu durum adına akla ilk gelen örneklerden. Bu diziler sanat ve kurgusallık kisvesi altındaki karalayıcı tutumları ve Osmanlı'nın "insanî" bir portresini sunma iddiasıyla yalnızca "insanî kusurlar"a, üstelik provokatif bir anlatımla, odaklanması ile gerek tarihçilerden gerekse geniş bir izleyici kitlesinden tepki çekerken, bir taraftan da kimi ideolojik önermelerle gözü bağlanmış izleyicilerin sahte bir tatmin yaşamasına vesile oldu[3].

"Yeni yeni yükselen "farklı" tarihî diziler, pek çok siyasî ve toplumsal ontik dönüşüm geçirmekte olan ülkemizin, "Yeni Türkiye"nin kendini nasıl kurmak istediğini ve nerede gördüğünü yansıtmakta"

Bu örneklerin yanı sıra *Abdülhamid Düşerken* (2003) ve senaryosunu Turgut Özakman'ın yazdığı ve *Diriliş: Çanakkale 1915* adlı romanına dayanan Çanakkale 1915 (2012) gibi yapımlarda provokatif üsluptan ziyade bilimsel geçerliliği tartışmaya hayli açık ve subjektif önermelere dayanan bir tarih tezinin ham haliyle doğrudan sanata intak ettirilmeye çalışıldığına şahit olduk. Bunların haricinde atlanmaması gereken bir örnek ise Fatih Akın'ın *The Cut*'ı (2014). *The Cut* saf bir siyasî kozdan ibaret olan Ermeni "soykırımı" söylemini yeniden üreterek, çekildiği ülkenin siyasetini tatmin eden bir yapım olmuştu.

Holywood üslubu ile alışılageldik tahkiye klişelerini buluşturan, macera ve aksiyon unsurlarına yaslanarak izleyicinin tarih merakından maddî menfaat sağlamayı amaçlayarak çekilen *Fetih 1453* (2012) veya *Son Osmanlı Yandım Ali* (2007) türü gişeye oynayan yapımlar da vizyon

3 Bu eleştiriler dizilerin teknik bakımdan başarısız olduğu anlamına gelmemektedir.

tarihlerinde seyirciyle buluştu ve sessiz sedasız gündemden sakıt oldu.

Piyasanın "piyasa"ya ve ideolojiye teslim olması "genel"[4] izleyiciye hitab eden kapsayıcı yapımların ekranlarda ve beyaz perdede yer alamaması, talebe müteallik arz oluşturma amacıyla

"Kanaatimce makbul olan âlet tarihler ile muhtemel bir tarih krizini/değersizleşmesini körükleyerek "ecdadın" ve tarihin "hatırını" zedeleyecek yapımlara imza atmaktansa âlî tarihi sanat eserine fon olarak yedirebilmekte"

"devlet elini" de harekete geçirdi. Son yıllarda TRT eliyle *Seddülbahir: 32 Saat* (2016), *Büyük Sürgün: Kafkasya* (2015), Çırağan Baskını (2014) ve *Kınalı Kuzular* (2007) gibi ortalama veya zayıf tekniğe sahip fakat ayrıştırıcı perspektiflerden uzak mini diziler izleyiciyle buluştu. Ancak bu yapımların trend belirleyici olmaktan uzak olduğunu unutmayalım.

Bu yapımların yanı sıra yeni yeni yükselen "farklı" tarihî diziler, pek çok siyasî ve toplumsal ontik dönüşüm geçirmekte olan ülkemizin, "Yeni Türkiye"nin kendini nasıl kurmak istediğini ve nerede gördüğünü yansıtmakta. Yakın tarihlerde yayın hayatlarına başlayan *Diriliş: Ertuğrul* (2014-), *Filinta* (2014-2016) ve *Payitaht: Abdülhamid* (2017-) uzun süre Türkiye'de hükümferma olan tarih tezine karşı alternatif tarih yorumlarına dayalı yapımlar. Teknik kalite olarak oldukça yüksek olan bu diziler, kanaatimce, gerek senaryo tekniğindeki açıklar, gerek irrasyonellikleri, gerekse "sosyal sonuç"ları itibarıyla zikredilen çoğu yapımdan daha iyi değil maalesef.

Filinta ve *Payitaht*, bir yandan Masonik "her şeyi gören göz" imgesini çağrıştırır şekilde muktedir bir lider portresi çizerken öte yandan "Batı" tarafından hep kandırılan, sürekli manipüle edilen, kifayetsiz ve dirayetsiz bir devlet/toplum yapısı çizerek İslam Coğrafyası'nın modern dönem krizlerini neredeyse tamamen "dış mihraklara" hamletmekte.

Diriliş ise Doğu'nun ve kısmen Levant'ın en canlı, değişken ve sosyal olarak akışkan dönemlerinden birini fon edinmesine rağmen tekdüze bir savaşlar ve hizip entrikaları hikayesi anlatmakta, siyasi santimantalizmi öncelemekte ve

4 Kimi dizilerde Orta Çağ seyyahlarının ve 19. yüzyıl oryantalistlerinin muhayyilesini "insani Osmanlı"ya giydirme çabası da önemli bir faktör bu noktada.

diğer mezkur dizilerinkine benzer suçlayıcı bir üsluba sahip.

Bu dizilerin hepsindeki temel sorunlardan biri, kullandıkları aşırı analojik dil. Dikkatli bir seyirci, çoğu kahramanı bugünün kimi siyasî figürleri yerine koymakta ve haber bültenleri ile dizinin o haftaki bölümü arasında paralellikler yakalamakta zorlanmayacaktır. Düzeyli bir analojizm, senaryoyu cazip bir hale getirmesi açısından senaristin âlet çantasında muhakkak bulunması gereken kullanışlı bir âlet. Ancak aşırı analojizm ileride işaret edilecek kimi sorunları da körüklemektedir. Tahkiye dilini zaafa uğratan bir başka unsur ise tarafgirlik[5]. Bütün bunlar yapımcının, sanat olarak değil "iletişim dia'sı[6]" olarak görülen dizi formundan beklenen kimi telkinleri sağlama çabasıyla birleştiğinde ortaya çıkan şey kaliteli bir yapım olmaktan uzaklaşmış, eti için feda edilmiş bir bülbüldür[7].

Bu yapımların başlıca sorunu seferberlik talep ederek heyecan uyandıran dillerinin, her ne kadar Türkiye'nin içine girdiği yeni sosyopolitik konumlanışlarla teorik olarak uyumlu olsalar da realpolitik[8] durumla alâkalarının olmaması. Bu durum uzun vadede "tarihe güven"i sarsarak destek ve motivasyon için müracaat edilen tarihin kapısından eli boş dönmeye vesile olabilir[9]. Nitekim bu durum, 19. yüzyıl boyunca ilkçi[10] milliyetçi yaklaşımlarla kurulan "özcül (intrinsic) erdemlere sahip" millet projeksiyonlarına dayalı tarih geleneklerinin (mesela Dostoyevski Rusluk'u, "bildung" ilkesine dayalı Alman Romantizmi, İngiliz Whig geleneği ve kısmen Alman "Sonderweg" tezi) iflaslarının getirdiği tarih krizini de hatırlatmıyor değildir[11].

Dizilerin kendisi değil ancak araçsallaştırılan analojik ve özcü dil, yalnızca savaş-fetih-devletçilik üçgeniyle sınırlı anlatım tekniği ve tıpkı XX. yüzyıl etno-tarihleri gibi her tarihî olayı kendine yontarak kendini "öteki"nin saf karalanması üzerinden kuran devletçi-milliyetçi anlayış, son kertede alternatif dünya vizyonlarına kapıları kapatıp etnosentrizmi körükleyerek kamuoyunun

5 Taraftar olmak insanidir, tarafgir olmak ise zaaftır. Ayrıca seyircilerin büyük kısmının izlediği şeyin bir kurmaca/fantezi olduğunun farkında olmaması da durumu olumsuz sonuçlara müncer kılmakta.

6 DİA=Devletin ideolojik aygıtı. Althusser'in kavramıdır. Bkz. Althusser, L. *Devletin İdeolojik Aygıtları*, Terc. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul: 2016.

7 Ahmed Haşim'in şiirde anlam aramayı bülbülü eti için kesmeye benzetmesine telmihle...

8 Tarih ve sanattan bahsedilirken konunun realpolitiğe gelmesi bile sapmanın bir alâmeti aslında.

9 Elbette bir dizi bunu tek başına yapmaz, bu durum dizinin değil "dil"in sorunudur.

10 İlkçilik/Primordializm: Milletlerin muhayyel inşalar değil baştan beri var olmuş unsurlar olduğunu savunan tez. Bkz. Özkırımlı, U. *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Doğu Batı Yayınları, Ankara: 2015.

11 Mesela Rankeci Alman Historisizmi 1848 Devrimleri'nin getirdiği sosyopolitik bağlamla bağdaşmazlığı sebebiyle iflas etmiş ve büyük bir "tarih buhranı"na sebep olmuştur. Bkz. Iggers, G. *Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, Terc. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2016.

tarih tahayyülünü (historical imagination) adeta "çölleştirme" potansiyeline sahip. Bunun dizilerin kusuru değil kullanılan "dil"in yapısal bir sorunu olduğunun altını tekrar çizmekte yarar var. Bunlarla beraber "Yeni Türkiye dizileri"nin", bu dilinin iyi bir yanı olarak, liberal tarih tezlerinin başat unsuru olan "heterodoksi" kozunu baltalamalarına işaret etmeden geçemeyeceğim.

Kanaatimce makbul olan âlet tarihler ile muhtemel bir tarih krizini/değersizleşmesini körükleyerek "ecdadın" ve tarihin "hatırını" zedeleyecek yapımlara imza atmaktansa âlî tarihi sanat eserine fon olarak yedirebilmekte. Eser, illâ doğrudan bir mesaj yayacaksa, endoktrinasyonda bulunacaksa bunu olumladığı unsurlara sadece yer vermek suretiyle yapması hem yapımın sanat değerine zarar vermemiş olur hem de didaktik ajandaların "Nebevî usûl" (temsil) ile uyumunu sağlar.

Bütün bu hususlardaki yanlışlar giderildiği takdirde Türkiye yapımlarının da "yerli ve millî" izleyiciyi ve "gönül coğrafyası"nı aşarak tıpkı *Vikings*, *Game of Thrones*, *Tudors* vb. yapımlar gibi "dünya" piyasasına açılabileceğine inanıyorum. Sinema dilinden bahsedecek olursak, Yücel Çakmaklı'nın *Kuruluş*'u (1986) gibi mutedil anlatıya sahip, sanat değeri yüksek eserlerin veya Derviş Zaim'in *Cenneti Beklerken*'i (2006) gibi âlî tarihi sanata yediren yapımların ideal olduğu fikrindeyim.

İllâ tarihin doğrudan bir tahkiyesi bariz bir bakış açısını empoze eder şekilde sunulacaksa bile bunun için tarafgirlik, anakronizm, etnosentrizm, abartılı "dış mihraklar" vurgusu[12], aşırı didaktizm, sanat-iktidar ilişkisinin aksaklıkları gibi konularda; "mesaj veren", sözünü sakınmayan, (bazıları) özeleştiri kabiliyetine sahip, tarafgirliğe düşmeden taraftarlık eden ve elbette ki patronaj altında çekilmiş ve tüm bunlara rağmen bizim hatalarımıza düşmeyen *Stalingrad* (Joseph Vilmaier, 1993), *Das Boot* (Wolfgang Petersen, 1981), *Apocalypse Now* (Francis Ford Coppola, 1979), *The Deer Hunter* (Michael Cimino, 1978), *Cross of Iron* (Sam Peckinpah, 1977), *Das Leben der Anderen* (Florian Henckel von Donnersmarck, 2006), *Ballada o Soldate* (Grigory Chukhray, 1959) ve (mini dizi olsa da) *Unsere Mütter, unsere Väter* (Philipp Kadelbach, 2013) gibi yapımlardan öğrenilecek çok şey var.[13]

12 "Dış mihraklar"ın reel bir siyasi sorun olduğuna katılsam da söz konusu yapımların bu sorunu abarttığı aşikâr.

13 Uzak geçmişle iştigal etmek objektiviteyi kolaylaştıracağından, netameli konularda bile estetik kaygılar ve "seviye"nin korunabilmesini örneklendirmek için bu filmleri bilerek 2. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Vietnam Savaşı gibi yakın tarih konularını inceleyen filmler arasından seçtim. Ayrıca filmleri hep Batı'dan seçerek "Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kaşaneler gördüm/ Dolaştım mülk-i İslam'ı bütün viraneler gördüm" diyen Ziya Paşa ile tavır ortaklığına girmek istemem, ancak "durum ortada".

POPÜLER KÜLTÜR MARKETİ VE "TARİH" RAFI

OSMAN KONUK

"Popüler kültür olgusunun ortaya çıkışı ve doğuşu araçsal aklın etkin olduğu modern bilim, endüstri devrimi ve kitle iletişim araçları ile doğrudan ilgilidir"

Türkiye'de ve dünyada son yıllarda popüler kültürün metalaştırıcı ve istilacı karakterinin sonuçlarından biri de tarihin endüstriyel bir ürün ve tüketim nesnesi haline getirilmesidir. Bu olguyu anlamak için popüler kültürün mantığına ve işleyişine bakmak gerekir. Kapitalizmin araçsal aklı kültürün bütün üretim, tüketim, icat, keşif, değişim-dönüşüm gibi birbirini sürekli yeniden üreten süreçlerde faal olarak işler. Teoride popüler kültür, ağırlıklı biçimde Frankfurt Okulu'na ve okul üyelerinden Horkheimer ve Adorno'nun kültür endüstrisi hakkındaki metinlerine referansla tartışılır. Bilindiği gibi Frankfurt Okulu, pozitivizm eleştirisi, kitle toplumu, kitle kültürü, tüketim toplumu, bilimin, sanatın ve kültürün metalaştırılması, ideoloji, yabancılaşma gibi sorunların tartışıldığı, sosyal bilimlerin teorik merkezlerinden biridir. Okulun son temsilcilerinden Habermas'ın *araçsal akıl enstrumental rationality* kavramı bilim (bu bağlamda tarih bilimi) ve popüler kültür ilişkisini açıklama ve anlamada kullanılabilir. Araçsal akıl, kapitalist sistemi de belirleyen bir kullanımla, teknolojik rasyonalite ile dünyayı bütünleştirerek belirleme gücüne sahiptir (Habermas, 1993: 33).

Popüler kültür olgusunun ortaya çıkışı ve doğuşu araçsal aklın etkin olduğu modern bilim, endüstri devrimi ve kitle iletişim araçları ile doğrudan ilgilidir. *Popüler* terimi kelime anlamıyla *halka ait, halkla ilgili* demektir. Kelimler, kavramlar tarihsellikle bağlı anlam kaymalarına uğradıkları için, popüler, zamanla kitlesel olan, kitleyle ilgili bir bağlamda anlaşılır ve kullanılır olmuştur. Kitleselleşme, aynı işleyişe ve mantığa dayalı olarak kültür dünyasında aldığı biçime popüler kültür denmektedir. Popüler kültürü mümkün kılan ve sürekliliğini sağlayan ana mecra kitle iletişim araçlarıdır. Ürünlerin de kitlelerin tüketimine sunulacak, kitlelerin talep edeceği tarzda arz edilmesi gerekir. Toplumun kültürel talepleri de kitle iletişim araçları tarafından, oluşturular. Endüstriyel toplumda kültür zaman içinde eğlence dünyasının bir parçası haline gelmektedir.

"Tarih bir hikayedir"

Tarih, klâsik anlamda hafıza ile ilgili bir bilim sayılır. İbni Haldun'un tarih tanımı şu şekildedir: "Tarih, gelip geçen kavimlerin, hâl ve ahlaklarını, nebîlerin kılık, hâl ve hareketlerini, hükümdarların ve ve idare ettikleri devletlerin durumunu ve takip etmiş oldukları politikayı öğretir." (Mukaddime, 1970: 5-6). Modern bilimsel bir disiplin olarak tarih de, pratikte hafızayı oluşturan tarih yazıcının çalışmaları ve metinleri toplamıdır. Popüler tarihi de içeren, en geniş anlamda ise kurgusal hikâyeler (film ve diziler), propoganda, habercilik ve tarihçiler tarafından yazılan haliyle tarih şeklinde sınıflandırılabilir (Wallerstein, 2003: 108). Hafızayı oluşturan da tarih bilimi ve metodolojisinin geçerli kabul ettiği her tür eser, belge, metin, kayıt, içerik ve izlerden oluşturulur. Tarih teriminin ingilizcede (history) hikâye (story) ile aynı kökten gelmesi, alanın kendi tarihi açısından da bir fikir vermektedir. *Tarih bir hikayedir*. Her tür bilgi, ister bilimsel-akademik (genel bir uzlaşıyla meşru ve geçerli kabul edilen bilim) isterse de popüler anlayışıyla yapılsın, bilgilerin akademik ve toplumsal sonuçları, etkileri, sunumları ve kullanımları bir noktadan sonra yönetilebilir ve denetlenebilir olmaktan

çıkar. Tarih bilgisi de, içeriği ve araştırma alanları açısından kurumsal-akademik çerçeveyi aşan ilgi, merak ve yönelmeler nedeniyle başka sahalarla yaygın bir etkileşim özelliği gösterir. Bu nedenle farklı tür ve nitelikteki tarih birikimi, popüler kültür için zengin bir hammadde kaynağı durumundadır.

Modern toplumda genişleyen ve farklılaşan talepleriyle orta sınıf, belirli bir ekonomik refah

düzeyinden sonra kültürel tatminlere yönelir. Yani kültürel üretim/tüketim geniş bir sosyolojik tabana sahip olur. Zaten popüler kültür modern toplumda hakim sınıf olan orta sınıf sayesinde kurumsallaşmıştır.

19. yüzyılda iki tarih anlayışı eşzamanlı şekilde ortaya çıkar. Birinin temel özelliği eğitimli ve antik, ötekinin ise edebî olmasıdır. Popüler tarih ya da tarihin popüler kullanımı 19. yüzyıldaki edebî tarih anlayışına kadar götürülebilir (Iggers, 23:2000). 19. yüzyılda kapitalizm ve kitle iletişim araçları edebiyat

türlerinden başlayarak kültürel dünyayı da etkiler. Seçkin ve yüksek edebiyatın yanında, kitlelerin kolaylıkla erişebileceği "ucuz" ve kolay okunan, aşk, macera ve tarihi romanların oluşturduğu popüler edebiyat eserleri hızla yaygınlaşır. Bu romanlar kültür endüstrisinin ilk ürünleri olarak bilinmektedir. İlk tarihi romanlar, tarihi, yarı kurgusal yarı gerçekçi bir anlayışla yazılmaktadır. Şövalye, silahşör ve denizci hikayeleri Avrupa'da popüler edebiyatın ilk örneklerindendir. İlk kitle iletişim araçları olan gazete ve dergiler bu tarz için uygun düşen mecralardır. Milliyetçiliğin yükseliş dönemi olduğu için de zamanın ruhuna taşıyan yeni kimlik oluşturucu mitlerin kuruluşunda popüler tarihî romanların etkisi önemlidir.

"Sinema ve televizyon dünyasındaki tarih temalı yapımların etkisi diğer temalara göre daha yaygın olmaktadır"

Geç endüstri toplumlarında ise *kültür makinesi* uluslararası ölçekte çalışmaktadır. Başta kültür ve sanat, kitle üretimi teknikleriyle çoğaltılarak hızlı ve kitlesel tüketime açılır. Kültür endüstrisi kurulmuştur ve tür, biçim, nitelik ayırmaksızın kendi mantığını bütün alanlara dikte ederek kültürel hayatı özünden koparak, amacına yabancılaştırarak dönüştürür. Bu süreçte sinema ve televizyonun yaygınlaşması tarihî filmler ve dizileri gündeme getirir. Akademik tarihçilikten de destek alan *tarih sektörü* sınırsız hikaye üretme potansiyeli nedeniyle popüler tarihçiliğin altın çağını başlatır. Dünyada *Tudors* ve Türkiye'de *Muhteşem Süleyman* dizileri durumu açıklayan en iyi örnekleri oluşturur. Sinema ve televizyon tarihçiliği bu mecraların kitlelere ulaşma ve etkileme gücü bakımından tarihi biliminin akademik tarihçilikle kıyaslanamayacak ölçüde popüler olmasına neden olur. Burada araçsal aklın tarih biliminde en kaba ve çarpıcı biçimde kullanımı söz konusudur. Sinema ve televizyon dünyasındaki tarih temalı yapımların etkisi diğer temalara göre daha yaygın olmaktadır.

Çünkü sosyal bilimlerin tabiatı gereği tarihsel gerçeklikler, farklı yorumlara ve hikayelere imkan tanımaktadır. Tarihin popüler kültürün en parlak örneklerini oluşturması ve bunu yaparken de akademik eleştiriden muaf olması, sosyo-politik konjonktüre göre, çarpıtma, abartma, yeniden yazma ve icat etme esnekliğini sağlamaktadır. Üstelik bu uygulamalar akademik tarihçileri sisteme dahil etmekle de ikna edici ve inandırıcı kılınmaktadır. Genel olarak bilim insanlarının popüler kültürle ilişkilerindeki açmazlar ve ikilemler en çok da tarih alanında söz konusudur. Çünkü akademik tarihçilik kendi epsitemoloji ve metodolojisine sadık kalmak durumundadır ve öncelikleri bilimsel açıdan geçerli bilgi üretmektir. Popüler kültür endüstrisinin önceliği ise piyasa mantığı olan ekonomik faydadır. Burada bilgilerin doğruluğu yanlışlığı ikinci plandadır.

Günümüzde popüler kültürde, deyim yerindeyse *tarih modası* hızla yayılmaktadır. Bu moda tarihi dizilerle zirveye ulaşmış bulunuyor. Popüler kültür endüstrisi bir tür piyasada çok satarsa hızla taklitlerini üretir ve bu taklitler giderek kendi içinde de niteliksizleşir. En sonunda kitlelerin tarih bilgisi ve algısı en niteliksiz yapımlardan etkilenerek oluşmaya başlar. Ayrıca tarih konusu sadece kurgusal işlerle sınırlı kalmaz; modadan yeme içme alışkanlıklarına, politik söylemden mekan düzenlemelerine kadar çok çeşitli alanlarda yaygınlaşarak farklı sektörlerde de tüketime arz edilir.

Popüler kültür makinesi devasa bir hiper market için üretim yapar. Bu makinenin ham maddeye, kalifiye çalışanlara, seri üretim tekniklerine ve büyük bir pazara ihtiyaç vardır. Popüler kültür hiper marketinin rafları kültür, sanat ve edebiyat ürünleriyle doludur. Bu ürünlerden kültürel reyon ve raflarda sunulur. Son dönemde *tarih rafı* marketin en gözde rafı durumunda.

Kaynaklar:

Habermas, J.,İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, çev.Mustafa Tüzel, İstanbul,1993.

İbni Haldun, Mukaddime, çev. Zâkir Kadîri Urgan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1970

Wallerstein, I., Yeni Bir Sosyal Bilim İçin, çev. Ender Abadoğlu, Aram Yayınları,İstanbul, 2003.

Iggers,G., G., Bilimsel Nesnellikten Post-Modernizme, Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. 2000.

Kara Bir Dönem

ZEKAİ TAŞTAN

"Yaşadığınız coğrafya kadim bir geçmişe sahipse ve milyonlarca insanın kaderine dokunmuşsanız tarihe karşı merak da bir o denli artıyor"

Yıl 1928. Cumhuriyet rejiminin tüm kurum ve kuruluşlarıyla otoritesini tesis ettiği zamanlar. Kültürel seferberlik her alanda yoğun bir şekilde devam ediyor. Bilim adamları edebiyat, tarih, müzik, sanat, vs. gibi alanlarda harıl harıl çalışıyor. Tarihe ise ayrı bir önem atfedilmiş. Tarih konulu roman, oyun, şiir türünde birçok eser peş peşe yayımlanıyor. Dönemin en önemli gazetelerinden biri olan Akşam'da *Kara Davut* romanı büyük bir ilgiyle takip ediliyor. Öyle ki tefrika günlerce manşetlerden inmiyor. Dönemin en önemli yazarlarından Ahmet Haşim, İstanbul'un fethini konu alan romanı ve yazarı Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nu göklere çıkarıyor. Bir müddet sonra roman etrafında hararetli tartışmalar başlıyor. Sebep, yazarın İstanbul fethine ve II. Mehmet'e bakışı: yazara göre II. Mehmet, Bizans elçilerini sorgusuz sualsiz idam ettiren, Boğazkesen inşaatında yorgunluk alameti gösteren Türk işçilerini merhametsizce katleden, İstanbul'u, kutsal amaçlar için değil de İren adlı bir kızı elde etmenin hevesi, para ve mal için zaptetmeye kalkışan kötü bir padişahtır.

Cumhuriyet dönemi kimi romancılarının bu bakış açısı, uzun bir müddet devam eder. Hatta daha da ileri giden bazı yazarlar, Osmanlı hanedanına yönelik iftira ve karalama tavırlarını hakarete ve küfre kadar götürür. Bu yılları,

Osmanlı hanedanı ve padişahların tezyif edildikleri, karalandıkları, hor görüldükleri kara bir dönem olarak anmak yanlış olmaz. Diğer taraftan bilinen bir gerçek var ki tarihe, tarihimize karşı bu merakın her daim canlı bir şekilde devam ettiğidir. Yaşadığınız coğrafya kadim bir geçmişe sahipse ve milyonlarca insanın kaderine dokunmuşsanız tarihe karşı merak da bir o denli artıyor. Bugün de bu ilgiyi, tarihle ilgili kitaplardan, tarihi romanlardan, tarihi dizlerden, tarihi filmlerden, tarihi yapıların restorasyon çalışmalarından da görmek mümkün.

Tarihe karşı gösterilen bu ilgi esasında Tanzimat döneminde başlar ve günümüze kadar devam eder. Bu dönemin Namık Kemal ve Ahmet Midhat Efendi gibi birçok üretken yazarı, tarihe ayrı bir değer vermiş; tarih çalışmaları ve kitapları dışında geçmişi konu alan roman, şiir, tiyatro gibi birçok türde eserler kaleme almışlardır. Tarihî gerçekleri bilmenin ve o bilinci yaygınlaştırmanın vatan ve millet sevgisini artıracağı inancında olan Namık Kemal, çevresine de tarih ve vatan sevgisini işleyen eserlerin yazılmasını tavsiye etmiştir. *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında, tarihî romanların yazılması gerektiğinin altını çizen Ahmet Midhat ise; *Milel-i muazzama-i Osmaniyyenin kahramanane roman zemini olabileceğini şimdiye kadar defaatle* düşen münasebetler üzerine birçok eserlerimizde söylemiş olduğumuz gibi sözüyle genel olarak İslâm tarihî ve özel olarak da Osmanlının şanlı dönemlerinin yazılmasını teşvik etmiştir. *Süleyman Muslî*'nin mukaddimesinde "esası tarih üzerine müpteni" hikâyeleri tercih ettiğini ve *Paris'te Bir Türk*'ü önceleri tarihî roman olarak tasarladığını ifade eden Ahmet Midhat'a göre bir asır öncesinin Paris'inde bir romancının muhayyilesini tahrik edecek, onun zihnine sermaye olacak bol malzeme mevcuttur. Benzer görüş, *Gürcü Kızı*'nın mukaddimesinde de dile getirilir. Ahmet Midhat, esere mevzu olan konuyu Avrupalı bir seyyahtan dinlediğini hikâye ederken, olayın tarihî bir yönünün olmasının dinleyicilerin dikkatini çektiğini, tabiatıyla bir merak uyandırdığını ifade eder.

"Tanzimat döneminden II. Meşrutiyet yıllarına kadar geçen süreçte yayımlanmış tarihi romanların hiçbirinde Osmanlı padişahı bir roman kahramanı olarak kurgulanmaz"

Dönemim tarih yazarları veya tarihle ilgilenen aydınları, devletin içinde olduğu buhranı ve savaşlardan da etkilenerek topluma moral değerler aşılamak maksadıyla genelde İslam tarihi, özelde de Osmanlı'nın şanlı dönemlerini ön plana çıkaran eserler kaleme alırlar. Bu vesileyle kaleme alınan edebî eserlerde, Osmanlı hanedanı ve padişahlarına bakış açısı oldukça olumludur. Namık Kemal, *Cezmi* (1883) romanının mukaddimesinde, Yavuz Sultan Selim, Osman Gazi, Yıldırım Beyazıt, II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman gibi Osmanlı Devleti'ne yön veren padişahları anarak; Türk tarihinde bir çığır açan ve *koca âlemi zorbazû-yı irfanıyla istediği şekle getirmek istidadını haiz olarak vücuda gelen* Fatih Sultan Mehmet'i; cesur ve kahraman birisi olarak yüceltir ve onun

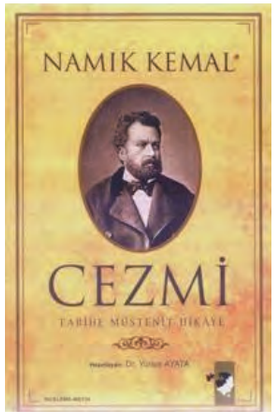

topçuluk sanatında yaptığı bazı yeniliklerden bahseder. Ele aldığı tarihi romanlarda, İslâmiyet'i ve Türklüğü yücelten Ahmet Midhat, *Arnavutlar Solyotlar*'da (1888) Osmanlı Devleti padişahlarının, tebaasına şefkat ve adaletle yaklaştığını belirtir. İlginç bir detay, bütün bu olumlu bakış açılarına karşın Tanzimat döneminden II. Meşrutiyet yıllarına kadar geçen süreçte yayımlanmış tarihi romanların hiçbirinde Osmanlı padişahı bir roman kahramanı olarak kurgulanmaz.

Meşrutiyet döneminde devrin doğurduğu milliyetçi duygular roman yazarlarının tarihe bakış açılarında da etkili olur. Romanların fikri yönü, Turancılık, Türkçülük cereyanlarıyla beslenir. Büyük bir çoğunlukla Osmanlı tarihinin ele alındığı bu devrelerde ilk kez eski Türk tarihine kadar uzanılır. Gerek Osmanlı gerekse diğer eski dönemlerin işlendiği tarihî romanların genelinde Türkçülüğün, Turancılığın izlerini bulmak mümkündür. Tarihi romanlarımızda bir roman kahramanı olarak kurgulanan ilk padişaha da bu dönemde rastlarız. Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Öksüz Turgut* (1910) romanında "Dedelerimiz Türkler" başlıklı bağımsız bir bölümde birçok Türk padişahını tarihteki belirli özellikleriyle öven yazar, Beyazıt'ı korkusuz bir arslana benzetir. Bursa'da düzenlenen cirit gösterilerine Beyazıt'ın katılmasıyla bir Osmanlı padişahı ilk kez müşahhas olarak romana dâhil olur. Başköşede gösterileri izleyen padişahtan; *zamanının en büyük Türk'ü, bütün insanların en yiğidi* diye, söz edilir.

Filibeli Ahmet Hilmi, *Öksüz Turgut*'ta Yıldırım Beyazıt'ı «en büyük Türk» olarak tavsif edip tarihi hakikatlere bağlı bir roman yazma gayretindedir. Cumhuriyet devri ise tarihle ilgili çarpıtmaların ve hakikat tartışmalarının yaşandığı bir dönemin başlangıcıdır. Bunda Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının değişmesi ve özellikle Osmanlı hanedanına bakış açısının değişmesinin önemli bir rolü söz konusudur. Bu dönemde yazılan tarihi romanlarda, Osmanlı Devleti, özellikle de hanedanı bütünüyle karalanır. Atatürk dönemi "tarih tezi" anlayışının da etkili olduğu romanlarda, eski Türk tarihi yüceltilir. Böylelikle Cumhuriyet dönemine kadar bir övgü malzemesi olarak ele alınan Osmanlı hanedanı, Cumhuriyet'le birlikte tabiri caizse bazı yazarların kaleminde "sövgü malzemesi"ne dönüşür. Artık Yıldırım Beyazıt, Filibeli Ahmet Hilmi'nin yücelttiği «en büyük Türk» değil, aksine Nizamettin Nazif'in kaleminde; «*geniş göğüslü, abus suratlı, patlak dudaklı*..." milletine sırtını dönmüş, devlet işlerinden elini eteğini çekmiş, Edirne'deki sarayında Prenses Olivera ile zevk ve sefa içinde pinekleyen, hayatta şarap ve kadından başka hiçbir şeyi önemsemeyen, hiçbir mukaddesatı olmayan, mağrur bir padişahtır.

Cumhuriyet döneminde yayımlanan ve Osmanlı hanedanını konu alan birçok romanda bu olumsuz bakış açısını bulmak mümkündür. Kötülenen padişahlar içinde Yıldırım Beyazıt, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman gibi Osmanlı'ya yön vermiş, kudreti kişilerin olması ise dikkat çekicidir.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun *Kara Davut*, *Köroğlu*, *Deli Deryalı* romanları, Osmanlı hanedanını kötüleyen romanlar içinde en dikkat çeken eserlerdir. Osmanlı'nın parlak yıllarını ele alan romanlarda; Fatih Sultan Mehmet, Yıldırım Beyazıt ve Kanuni Sultan Süleyman bütün cepheleriyle olumsuz kişiler olarak tasvir edilmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet'i bir zorba olarak gören yazar, Kanuni Sultan Süleyman'ı cinsel sapmaları olan biri, Beyazıt'ı ise kadın düşkünü, ayyaş ve tembel bir padişah olarak çok kötü şekilde tasvir eder.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun *Kara Davut*'ta, Fatih Sultan Mehmet'e tokat attırması ve tarihe bakış açısı devrin bazı yazarları tarafından eleştirilir. Böylece tarihi romanlarda tarihe bakış açısı noktasında kapsamlı ilk tartışmalar da başlamış olur.

1940 yılından sonra ise Osmanlı hanedanına bakış açısı yeniden değişmeye başlar. Birçok Osmanlı padişahı yeniden yüceltilmeye başlanır. Feridun Fazıl Tülbentçi'nin romanlarında Yıldırım Beyazıt ve Kanuni Süleyman, zaafları yanında kudretli devlet adamları ve yürekli savaşçılar olarak da dikkat çekerler. Ancak Nedim Gürsel'in *Boğazkesen -Fâtih'in Romanı-*'nda tartışmalar yeniden alevlenir.

"1940 yılından sonra ise Osmanlı hanedanına bakış açısı yeniden değişmeye, birçok Osmanlı padişahı yeniden yüceltilmeye başlanır"

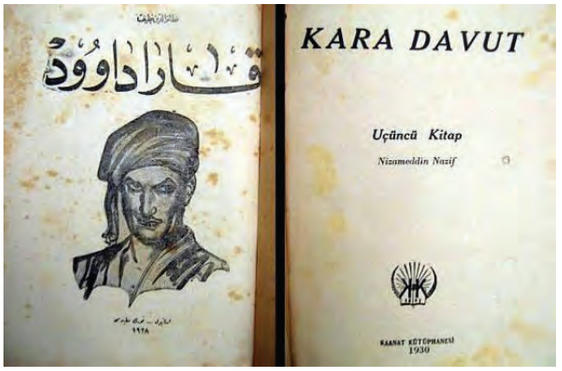

Yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere bizdeki tarihi romanlarda, tarihe bakış açısı veya "tarihi tahrif" meselesi dönemin politik anlayışı doğrultusunda değişebilmektedir. İlk romanlarla birlikte yüceltilen Osmanlı hanedanı, Cumhuriyet'le birlikte karalanmaya ve 1940'lardan sonra tekrar benimsenmeye başlanır. İleriki zamanlarda ise yazarlarımızda her iki bakış açısını da bulmak mümkündür.

Türk romanında Osmanlı padişahlarının konu alındığı asıl romanlar Cumhuriyet döneminde yayımlanmaya başlanır. Başlangıçtan Cumhuriyete kadar geçen elli yıllık devrede (1871-1923) on dört roman neşredildiği hâlde, Cumhuriyetin ilk yirmi beş yılında (1927-1950) bu sayı altmış sekize çıkar. Bu dönemde yayımlanan ve sayısı gittikçe artan tarihi romanlarda Osmanlı padişahları ya birinci dereceden ya da tali bir kahraman olarak karşımıza çıkarlar. Ancak bu dönemin romanlarında eskiden farklı yön sadece bu değildir. Cumhuriyet dönemi romanlarında Türk padişahlarına bakış açısı da öncekilerden çok farklıdır. Osmanlı padişahları eskiden olduğu gibi yüceltilen ve övülen bir şahıs değil aksine eleştirilen ve hatta kötülenen roman kahramanlarıdır.

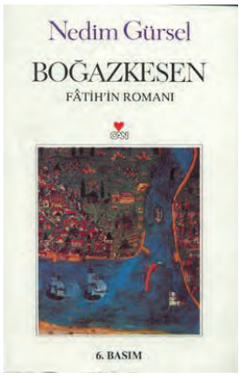

Tarihçiler İçin Edebiyat Bilgisi Gerekli midir?

İSMAİL GÜLEÇ

"Büyüklüğü herkes tarafından kabul edilen tarihçilere baktığımda bir şekilde edebiyat ile sıkı ilişkisi olduğunu görüyorum"

Yazıma başlıktaki soruyla başlıyorum. Tarihçiler için edebiyat bilgisi gerekli midir? Gerekliyse neden gereklidir? İyi bir tarihçi olmak için edebiyat bilmek gerekli midir?

Aslında bu soruyu çevirerek de sorabiliriz. Edebiyatçılar için tarih bilgisi gerekli midir? Osmanlı edebiyatı çalışan biri olarak bu soruya hiç tereddüd etmeden evet diye cevap veririm. Yararlandığım kaynakların neredeyse yarısı tarih kitapları ve araştırmaları. Lisans döneminde tarih bölümünden dersler almanın verdiği kolaylıktan ve aşinalıktan mıdır, bilmem ama benim hocalarımdan da gördüğüm iyi bir Osmanlı edebiyatçısı olmak için tarihçiler kadar olmasa da tarih bilgisine ihtiyaç duyduğumdur.

Bir edebiyatçı olarak tarih bilgisine bu kadar ihtiyaç duyarken iyi bir Osmanlı tarihçisinin edebiyat bilgisine ihtiyacının en az benim kadar olduğunu düşünüyorum.

Sanırım başlıkta sorduğum sorunun cevabını da vermiş oldum. Madem bir soru sorup cevabını da verdim, o halde gerekçelerini de açıklamam gerekir.

Açıklamalarıma büyük tarihçiler ile başlayayim. Büyüklüğü herkes tarafından kabul edilen tarihçilere baktığım-

da bir şekilde edebiyat ile sıkı ilişkisi olduğunu görüyorum. Yazdıklarında edebi metinlerden yararlanmaları yanı sıra yazdıkları metinlerin de güzel ve akıcı olması onların ciddi bir edebiyat bilgisine sahip olduklarını gösteriyor. En az tarihçiler kadar edebiyatçılar için de çok önemli bir isim olan Fuat Köprülü mesela. Edebi metinleri kullanmasaydı acaba *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'ı yazabilir miydi?

"Edebi metinleri kullanmadan ve okumadan büyük tarihçi olunmaz"

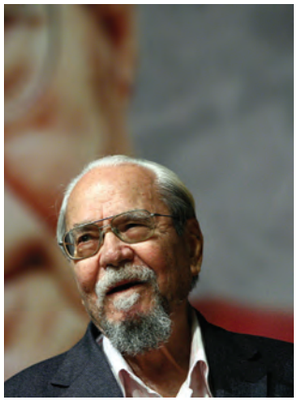

Yakınlarda kaybettiğimiz tarihçilerin kutbu Halil İnalcık'a ne demeli? Aruzla şiir yazacak kadar edebiyata vakıf olan İnalcık'ın şu şiirini dikkatlerinize sunuyorum.

Kıt'a
Ehl-i fânîden nice cân nice cânânlar geçer
Bezm-i işretten acep mestâne yârânlar geçer
Bir nefestir cânımız yâr leblerinde ber-karâr
Hey bu fânûs-ı safâ bir gün söner, cânlâr geçer

İnalcık'ın *Sufi ve Patron* ve *Hasbağ*çede Ayş u Tarâb isimli eserleri her Osmanlı edebiyatı çalışan için mutlaka bilinmesi gereken eserlerden olduğunu söylememe gerek yok sanırım. Özellikle ikincisi şiir söyleme geleneğinin oluşumu bakımından oldukça önemli.

Ahmet Yaşar Ocak Hoca da edebi metinleri çalışmalarında sıkça kullananlardan. Onun kitaplarına baktığımızda başlıca kaynakların edebi metinler olduğunu görürüz. Onun yararlandığı kaynaklar arasında menakıbnameler, *Saltuknaname, Hamzaname, Menakıb*-ı Kutsiyye, Velayetname, Buyruk gibi tasavvufi ve edebi metinler ilk sıralarda yer alıyor. *Arı Kovanına Çomak Sokmak* isimli kitapta hocamızın sadece iyi bir roman okuyucusu değil, aynı zamanda iyi bir sinema seyircisi olduğunu da öğreniyoruz.

Örnekleri çoğaltmak mümkün, ancak meramımı ifade etmek için yettiğini düşünüyorum. O zaman konu ile ilk cümlemizi kuralım: *Edebi metinleri kullanmadan ve okumadan büyük tarihçi olunmaz.*

Tarihçiler için edebiyat bilgisi iki açıdan çok önemli:

1. Araştırmalarda yararlanmak
2. Tarih yazıcılığı

Tarih yazıcılığı için önemini başka bir yazıda ele alacağım için bu yazıda ilk madde üzerinde duracağım. Edebiyat bilgisinden araştırmalarda yararlanmak için de iki nedenimiz var.

Klasik tarih kitaplarını okumak ve anlamak

Çok basit bir örnekle başlayayım. Çok ötelere gitmeye gerek yok. Çok yakın bir geçmişte yazılmış ve hâlâ kullandığımız bir eser ve tarihçiler için önemli bir kaynak olan Mehmet Zeki Pakalın'ın *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* isimli eserinden orta düzeyde Osmanlı şiirini bilmeyenler yararlanabilir mi? Açıklamalarda yer alan binlerce beyti yer doldurmak için koymadığına göre eserden o beyitler anlaşılmadan tam olarak istifade etmek mümkün görünmüyor.

Batılılar şövalyeler hakkında daha fazla bilgi için edebi eserlere başvuruyorlar. Bizde de alp/gazi tipini çalışacaklar Battalnâme, Danişmendnâme, Hz. Ali hikayelerini okumadan ve anlamadan yazamazlar. Karahanlılar dönem saray görevlileri hakkında bilgi alacaksak *Atebetü'l-Hakayık*, 11. Asır Türkistan ve Horasan'da hayat ve Türk boyları çalışacaksak *Divanu Lügati't-Türk* mutlaka başvuru kaynağımız olmalı. Bunlar bir arşiv vesikası kadar önemli.

Saray çalışanlar *Hüsrev ü Şirin* gibi özellikle şehzadelerin geçtiği aşk mesnevilerini okumalı. İstanbul meyhanelerini çalışıyorsanız klasik şiiri bilmeden tam olarak yazmanız mümkün değil. Kanuni ile oğlu Beyazıd arasındaki mücadeleyi birbirlerine yazdıkları şiirleri okumadan nasıl tam olarak yazabiliriz? Erdoğan Merçil'in, *Türkiye Selçuklularında Meslekler* isimli kitabında yararlanılan kaynakların başında Mesnevi geliyor. *Garibname* bilinmeden XIII. Asır Anadolusu anlaşılabilir mi? *Menakıb-ı Kudsiyye* bilinmeden Babailik hareketi tam manasıyla çözülebilir mi?

Ancak araştırıcı her okuduğuna inanmamalı, edebiyatı bilmeli, nerede mübalağa var, nerede şiir, nerede gerçek payı var, bunu farkedebilecek durumda olmalı. Ne demek istediğimi biraz açayım.

Çok tartışılan bir konudan bahsedeceğim. Fatih'in din değiştirdiğini ve şarap içtiğini iddia edenler onun bir gazeline işaret ediyorlardı. Şu beyti okuyan birine göre içerdi:

Bahar oldu vü güller açıldı ey sâkî
Kadeh getür ki bu fasl eyler iktizâ-yı şarâb

Bu beyte göre şarap içtiğini düşünenler Fatih'in aşağıdaki beyte göre de sarhoş olup yol kenarına sızmış ve tüm parasını çaldırmış bir ayyaş olduğunu iddia edeceklerdir:

Gice yol üzre yatup mest nakdi aldurdun
Ne kaldı Avni elinde k'ola behâ-yı şerâb

"Tarihçilerin yararlandığı kaynakların bir kısmının süslü nesir dediğimiz ağdalı bir dille yazıldığını biliyoruz"

Efendim, siz hiç yol kenarına sızıp kalan bir padişah olabileceğini düşünür müsünüz? Haklısınız, Fatih ne şarap içerdi, ne de sızıp yol kenarında kaldı.

Peki "Bırak riyakarlar mescidde ikiyüzlülük yapsınlar, sen meyhaneye gel. Çünkü burada ne riya var ne de mürayi" şeklinde nesre çevireceğimiz şu beyti kim söylemiştir sizce?

Mescidde riyâ-pîşeler itsün ko riyâyı
Meyhâneye gel kim ne riyâ vardur ne mürâyî

Bu beyti söyleyen de bir şeyhülislam: Şeyhülislam Yahya. Eğer siz şiiri ve geleneği bilmezseniz sadece beyitlere bakarak Fatih'i ayyaş, Şeyhülislam'ı insanları meyhaneye davet eden biri olarak açıklarsınız.

Edebiyat bilgisi, vezin ve nazım türleri bilgisi

Tarihçilerin yararlandığı kaynakların bir kısmının bizim kabaca süslü nesir dediğimiz ağdalı

bir dille yazıldığını biliyoruz. Edebiyat bilmeden, vezin ve kafiye bilmeden bu tür metinlerin doğru bir şekilde okunmasının mümkün olduğunu söyleyebilir miyiz? Hatta o kadar zor olmayan Aşıkpaşazade'nin *Tevarih*'inin girişini vezin ve kafiye bilmeden okumak bile mümkün değildir.

Allahu Alim ü Hayy u Kadîr
Sânîü sanâyi hâzır u nâzır
İy yoklukdan iden bu varı izhâr
Birliğine hem itdüren ikrâr
İnsânı iden fakîr ü sultân
Hükmine viren delîl ü bürhân
....
Gördüm bu cihân gazâsını çok
Gelmez hisâba anılmazı yok
Devrümde olanı defter itdüm
Oğuz'dan olan Gök Alp'e iletdüm
Yazdum menâkıb-ı Âl-i Osman
Guzât-ı kâmil u hân u sultân
Didüm ki diyem neseb ü neslin
Kim anlayasın bu hanlar aslın
....

Tarihçilerin en sık kullandıkları ve ihtiyaç duydukları alan Ebced ve tarih düşürme bilgisi. Özellikle kitabeler ve mezar taşlarının anlaşılması için tarihlerin doğru tespit edilebilmesi için ebcet bilgisine ihtiyaç olduğunu söylemeyi zaid buluyorum.

Abdürrahim Abdi Paşa için söylenen *Hitâb-ı elest terkibinin nâtık olduğu tarihte Kandiye muhâfızı iken irtihal etti*. (*Osmanlı Müellifleri*'nden) cümlesinden 1103'ü çıkaramayan tarihçi çalışmasını nasıl sürdürebilir?

Özellikle mezar taşları tarihçiler için oldukça önemli kaynaklardan. Edebiyat bilgisi hem okumada, hem anlamada, hem yorumlamada hem de tarihlendirmede oldukça işimize yarayacaktır. Örnek olarak Kıbrıs'ta Ozanköy'de Kazaphane Camii girişinde yer alan ve hakkında pek fazla bir şey bilinmeyen Mesut Ağa'nın mezar taşını verelim.

Hüve'l-Bakî sene 1213/1799
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
Vefâsızdır bu mekkâre buna meyl etmez âkiller
Sakın aldanma zîrâ hîledir her yerde maksûdu

Bu kahpe dünya vefasız olduğu için akıllı kimseler gönül vermezler. Sakın sen de bu yalan dünyaya aldanma, çünkü onun her yerde yapmak istediği şey hiledir.

Gınâda misl-i Kârûn olsa da Âdem müfîd olmaz
Gelir bir gün ki terk eyler gene dünyâda mevcûdu

Zenginlikte Karun gibi olsa da insanoğlu ondan yararlanamaz. Çünkü bir an gelir ve her neyi var ise bu dünyada bırakır gider.

Cezîre ağniyâsından olan Mes'ûd Efendi'nin
Cihâne intişâr etmişken elhak şöhret-i cûdu

Ada'nın zenginlerinden olan Mesud Efendi'nin cömertliğinin şöhreti bütün dünyaya yayılmışken

Bu gün hâk-i siyâhı eylemişdir mesken ü me'vâ
Bu hâl âlemde bî-şek herkesin bi'l-cümle meşhûdu

Bugün kara toprağı kendisine mesken edinmiştir ve bu durum dünyada herkes tarafından görülmüştür.

Nice hayrât inşâsıyla kıldı kabrini tenvîr
Muvaffak oldu elbet def'e ol şeytân-ı merdûdu

Yaptığı hayırlarla kabrini nurlandırarak kovulmuş şeytanı kendisinden uzaklaştırmayı başardı.

Zuhûr etdi bu târih-i mücevher hâmeden Tevfîk
Hüdâ mes'ûd ide uhrâda firdevs içre Mes'ûd'u

Ey Tevfik, bu noktalı harflerden oluşan tarih kalemden döküldü. Allah ahrette Mesud kulunu Firdevs cennetinde mesut etsin.

Mücevher harflerin noktalı harfler olduğu bilinmeden ve ikinci mısradaki işaret anlaşılmadan çözülemeyecek bir tarih. Son mısradaki noktalı harflerin (2 hı (600x2), 2 ye (10x2) 1 fe (80) ve bir çim (3) toplamı 1303 etmekte ve 'firdevs içre'de olan noktalı harfler (f (80) ye (10) ve çim (3) çıkarıldığında 1213 tarihi çıkmaktadır.

Çok ayrıntılı araştırmamakla birlikte Mesut Ağa hakkında elimizde fazlaca bilgi bulunmadığını söyleyebiliriz. Sadece hakkında anlatılan bir söylence var ve bu söylence mezar taşı ile uyumlu değil. Mezarı camide olduğuna göre bânisi olmalı gerekir diye düşünenler olmakla birlikte camiin daha eski tarihli olduğunu düşündüğümüzde belki tamir ettiren biri olabileceği gibi çevrede hayır hasenatıyla tanınan bir hayırsever olduğu da düşünülebilir. Mezar taşına ve şiire bakıldığında sevilen bir kadı veya müderris olabileceğini söyleyebiliriz.

Mezar taşından anladığımız kadarı ile 1799 yılında vefat eden Mesut Efendi mezar taşındaki kavuğa bakacak olursak mesleği küçük dereceli müderris, küçük ve orta kademeden kadı, müftü, imam veya vakıflarda çalışan biri ile derviş olmalıdır. 6 beyitlik şiir Tevfik adında bir şair tarafından kaleme alınmıştır.

Edebiyat bilgilerini kullanarak sadece mezar taşındaki şiire bakarak bu kadar bilgi üretebiliyoruz.

Bir başka örnek daha verelim. Diyelim Şehzade Mustafa çalışıyorsunuz. Babası tarafından öldürüldüğünde halkın tepkisini kroniklerden ve resmi kaynaklardan öğrenmek mümkün olmadığına göre dönemin gazetecileri görevi de yapan şairlere müracaat edeceğiz. Mersiyeler sadece mersiye değildir. Mesela Taşlıcalı Yahya'nın meşhur mersiyesinde yer alan şu beyitten yola çıkarak padişahın da eleştirildiğini söyleyebilmek için beyitteki ince göndermeleri farketmek gerekir.

Getürdi arkasını yire Zâl-i devr ü zemân
Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyân

Arkasını yere getirmek, Şehzade'nin yere yatırılması, Zal'de iyham ile Mahmut Ağa'ya gönderme var. Rüstem'de de iyhâm var. Rüstem de hile oğlunu öldürmüştü. Sitem zulüm ve kasıt anlamında. Rüstem sitem ile bir araya geldiğinde öldürülmesinde zülüm ve kasıt var demek oluyor ve dolaylı yoldan Kanuni'nin oğlu Mustafa'yı bir hile öldürdüğünü, haksızlık yaptığını söylemiş oluyor. Bu durumda bu olayı yazan tarihçi çalışmasında gri kalan alanları yukarıdaki şiirlerden yola çıkarak yeninden kurgulayabilecektir.

XIII. asır siyasi ve toplumsal durum çalışıyoruz. O devirlerde gazeteler de yok. Devletin durumunu devletin başının yazmış olduğu şu şu mısralardan daha güzel ve açık ne ifade edebilir?

Yıkıluptur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti, çarh-ı denî verdi kamu mübtezele

Şimdi ebvâb-ı saâdette gezen hep hazele
İşimiz kaldı hemân merhamet-i lem-yezele
(III. Mustafa (s. 1757-1774)

Bu dünya yıkılıyor, bizde düzeleceğini sanma. Alçak felek, devleti bütün alçak kişilerin eline verdi. Şimdi mutluluk yolunda gidenler hep bayağı kişiler. İşimiz ise Tanrı'nın merhametine kaldı.

Tarihçiler için edebi kaynaklar

Yazının başında büyük tarihçilerin eserlerini yazarken edebi metinlerden yararlandıklarını veya edebi metin olmasa da ağdalı bir dille yazılı metinleri ancak edebiyat bilgisi ile tam olarak anlayabileceklerini söylemiş idik. Söz konusu eserleri iki başlık altında inceleyebiliriz.

1. Edebiyat bilgisi olmadan iyice anlaşılamayan eserler

- ✓ Kronikler
- ✓ Biyografi kitapları
- ✓ Şair devlet adamları, (padişahlar, sadrazamlar, vezirler, şeyhülislamlar ve diğer devletliler) Şiirlerini okumadan Fatih'in Yavuz'un portresi yazılabilir mi? Şeyhülislam Yayha, Kemal Paşazade, Koca Ragıp Paşa ve daha bir çok isim.

2. Bir vesika olarak edebi metinlerden yararlanmak

Gazavatnameler
Mersiyeler
Şehrengizler
Münşeat mecmuaları
Sefaretnameler
Surnameler
Fetihnameler
Hünername
Süleymanname
Hicviyye

Osmanlı tarih metinler üzerine yaptığı bir çalışmada Hayati Develi süslü nesir veya inşayı diğer metinlerden ayıran özellikleri, bir diğer deyişle edebi kılan unsurları şu şekilde sıralamaktadır (2010:100-115):

1. Alıntı unsurlar
2. Seci kullanımı
3. Mecaz kullanımı
4. Gereksiz sıfatlandırmalar
5. Sözdizimsel yapılar

Bu beş unsurun yer almasına göre de metinleri üçe ayırırız.

a. Sade nesir: Halk için yazılan kitaplar

Sade nesir halkın konuştuğu dili esas alan metinlere denilirken en büyük özelliği dilinin anlaşılır olması ve söz sanatlarının bulunmayışıdır. Kuran tefsirleri, hadis kitapları, menkıbevi İslam tarihleri, fütüvvetnâmeler, cenknâmeler, menâkıbnameler, halkın okuduğu tasavvufi eserler ile Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, Seydi Ali Reis'in *Mir'atü'l-Memâlik*, Peçevi ve Fındıklı'nın tarih kitapları, Koçi Bey Risalesi ve Giritli Ali Aziz'in *Muhayyelât*'ını bu başlık altında inceleyebiliriz. Bu eserlerin anlaşılması diğerlerine göre daha kolaydır.

b. Süslü nesir

Bedi nesir olarak da isimlendirilen süslü nesir ile metne Arapça-Farsça kelimelerin ve bu dillere ait özelliklerin kullanıldığı metinler kastedilmektedir.

Fatih döneminden itibaren görülmeye başlanır. Tevarih kitaplarıyla tezkireler bu başlık altında incelenmektedir. *Tarih-i Ebu'l-Feth*, İbn Kemal, Hoca Sadeddin, Raşit gibi tarihçilerin eserleri, Açık Çelebi, Salim, Safayî tezkireleri ile Veysi ile Nergisî örnek olarak verilen metinlerdir. Bu metinler edebiya bilgisi olmadan anlaşılamaz.

3. Orta nesir

Orta nesir ise en çok rağbet gören tür olup hüner gösterme gayretiyle lafız sanatlarının bolca kullanıldığı, sözün anlamın önüne geçtiği tür olarak değerlendirilmektedir. Alim ve sanatkarların çoğunun bu tarzı tercih ettiği söylenir. Alî, Selânikî, Nâimâ gibi müverrihlerin tarih eserleri, Lütfü Paşa'nın *Asâfnâme*'si, Katip Çelebi'nin *Mizânü'l-Hakk*'ı gibi eserler bu nesir altında sıralanır. Süslü nesir kadar olmasa da edebiyat bilgisi gerektirir.

Tartışmalı konularda edebiyattan yararlanmak Yavuz'un küpe takma meselesi

Madem Şehzade Mustafa'dan başladık, ondan devam edelim. Sururi'nin talebesi Şehzade Mustafa için yazdığı medhiyede geçen şu beyti örnek olarak verelim.

Dürr-i nazmın bu Sürûrî'niñ şehâ al gûşuña
Gûşvâr olsa yiridür şâha dürr-i şâh-vâr

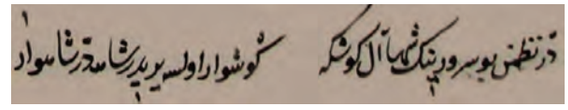

Ey padişah! Bu Sürûrî'nin nazım incilerini kulağına küpe yap. [Çünkü] şahlara kulaklarına büyük incili küpe takmaları yakışır.

Nazm dizmek, sıralamak demektir. Kelimeleri belli bir düzen içinde dizilip sıralandığı için şiire nazm denilmektedir. Sürûrî burada kendi şiirini iki bakımdan övmektedir. Birincisi sözlerinin inci gibi değerli olmasıdır. İkincisi de onları çok güzel bir şekilde bir araya getirmesidir. Sürûrî'nin sözleri padişahların akıllarından hiç çıkarmayacakları kadar değerlidir. Sözün kulağa alınması ve küpe yapılması dinlenmesi ve değer

verilmesi anlamındadır. Zaten kendisi Şehzâde'nin hocasıdır. Hocaların sözleri kulağa küpe yapılır. Övgüye ikinci mısrada artan bir dozda devam edilmektedir. Padişahların kulaklarına takılan küpe sıradan insanların küpelerine benzemez. Onların incisi çok az bulunan iri inci tanelerinden olur. Şair böylece sözlerinin, şiirinin sıradan olmadığını, ancak iyi şairlerin söyleyebileceği türden güzel şiir olduğunu ifade etmiş olmaktadır.

Şairin şahların kulaklarına küpe takmalarının yakıştığını söylemesi akla kulağına küpe takan padişahları getirmektedir. Yavuz Sultan Selim ile ilgili böyle bir rivayet akla geldiğinde Şehzâde'nin tip ve karakter bakımından kendisine benzetildiği Yavuz gibi bir padişah olması şeklinde bir niyetin olduğunu da söyleyebiliriz. Bu durumda babası Kanuni'nin endişesi akla gelmektedir. Kanuni'nin, oğlu Mustafa'nın ordu ve halk arasında şöhretinin artması üzerine, babası II. Selim'in dedesi II. Beyazıt'a karşı çıkmasını hatırlaması ve bunun üzerine tip olarak da dedesine benzeyen Mustafa hakkındaki tezvirata inanmaya meyilli olması ölüm kararını kolaylaştıran faktörler arasında sayılabilir.

Yavuz Sultan Selim'in kulağına küpe takıp takmaması hala tartışılan bir konudur. Sürûrî'nin bu beytine bakacak olursak bir çok bakımdan dedesine benzetilen Şehzâde'nin küpe takmak bakımından da benzetilmiş olması Yavuz'un küpeli olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Sonuç olarak; iyi bir tarih araştırmacısı olmak için çalışılan dönem ve dilin edebi eserlerini bilmek, onlardan bilgi çıkaracak kadar anlamak gerekir. Bunun için de edebiyat bilgisi öğretilmesi elzemdir. Alanım olduğu için Osmanlı tarihinden örnekler verdim. Bu örnekleri diğer edebiyatlara ve tarihlere de teşmil kılmak mümkündür.

Bu sonucu bir soruyla bitirelim. Bu soru aynı zamanda bir başka yazının da başlangıç cümlesi:

Tarihçilere edebiyat ne kadar ve nasıl öğretilmelidir?

İNSAN, İNANÇ, MEKÂN ve ÜSKÜDAR

BEKİR HERGÜNER

Mekân, insanın bütün eylemlerini kuşatan alandır. Bu sebeple insanlık durumuyla ilgili olan sosyal, ekonomik ve politik süreçlerin bir parçasıdır. Adı geçen süreçlerde yaşanan kırılmalar, oluşan farklılaşmalar zaman ve mekânda kendini hissettirir.

İnsan, doğumundan ölümüne bir mekâna muhatap olur. Ev, semt, mahalle, köy, kasaba ve şehir insanı kuşatan mekânın nitelik ve niceliği farklı katmanlarıdır. Yaşanan mekânlar insan tarafından biçimlendirilirken, insan da mekâna uyum sağlayan, bağlanan nesne pozisyonundadır. İnsan davranışları ve davranışların toplumsal süreçlere dâhil olup kimlik ve kişilik kazanması, belli bir mekânda gerçekleştiği için o mekândan kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. İster bireysel olsun ister toplumsal, bütün davranışların mekân düzleminde bir karşılığı vardır. Mekân olmadan davranışları bir kategoriye sokmak veya anlamlandırmak çok da mümkün değildir.

İnsanın var oluşunu vurgulayan mekânsal süreç, daha ilk yerleşimlerden başlayarak şehre işaret eder. Çünkü şehrin varlığı, sürgit bir düzenin de varlığı demektir. İnsanoğlunun, mekân tasarrufu kendi medeniyet dairesi çerçevesinde şekillenecek, her medeniyetin mekân kurma, bunu mekânsal göstergeler haline getirme biçimi farklılık gösterecektir. Çünkü medeniyet, mekân üzerinde kurulur, maddi göstergelerini mekân düzleminde insanlığa sunar. Bu bağlamda, bir şehirde ve bu şehrin bileşenleri olan bir evde, bir mabette, bir çarşıda insana ait bir davranış kalıbının veya bir medeniyetin izleri okunabilir.

"İnsan, doğumundan ölümüne bir mekâna muhatap olur"

İnsan gerçekliği, toplumsal

hayat içinde anlam ve bütünlük kazanır. Dil, din ve diğer kültürel unsurlar bu gerçekliğin yapıcılarıdır. İfade vasıtası olan dil, insanlar arası iletişimi ve etkileşimi sağlarken, din ve dinin insanın bireysel dünyasındaki yansıması olan inanç ise manevî alana hitap eder. İnanç, hem insanın hem de toplumun değerler sisteminin en önemli parçalarındandır. Bu yönüyle inanç, insan ve toplumun tutum ve davranışlarını, kendisini ortaya çıkaran irade ve ilkeler doğrultusunda biçimlendirir. Bu biçimlendirme olmadan herhangi bir eylemin davranışa dönüşmesi zordur. Kişisel ve toplumsal inanca ait kodlar tepeden tırnağa her alanda etkisini az veya çok gösterir. İnsanın var oluşuna işaret eden zaman ve mekânın tasarrufu da inanç dünyasında belirlenen kodlarla ilgilidir. Gününü inancı gereği beş vakte bölen insan, mekân üzerinde de yine inancı gereği birtakım eylemlerde bulunacaktır.

"İstanbul denilince akla ilk fetih rüyasını kurduran, boğaz gerdanlığının Anadolu yakasındaki ucu Üsküdar gelir"

Geçmişten bugüne İstanbul, zamanın ve mekânın öznesi olmayı başarmıştır. Bu sebeple herkesin gözü iki kıtaya birden seslenen İstanbul'a odaklanmıştır. İstanbul, pek çok sanatçı için bitimsiz bir beslenme kaynağıdır. Şairin, romancının, öykücünün biricik mekânının İstanbul oluşu tesadüf değildir.

İstanbul denilince akla ilk fetih rüyasını kurduran, boğaz gerdanlığının Anadolu yakasındaki ucu Üsküdar gelir. Yahya Kemal'in, Üsküdar'ı "*Bir ulu rüyayı görenler şehri!*" olarak tarif etmesi boşuna değildir. Üsküdar özelinde medeniyet, bazen mekânla, bazen de mekânı yaşayan insanla bir araya getirilmiştir. Hem mekânın simgeleşmiş öğeleriyle hem ses ve solukla bir şehrin geçmişi

bugün ve gelecekle kucaklaşır. İnsan ve mekânın birbirini var etmesi, etkilemesi ve bu etkileşimin medeniyete dönüşmesi Üsküdar'da bazen bir semt, bazen bir ibadet mekânı, bazen de gezinti mekânı ile görünür hale gelir.

Maddeden çok manaya yönelmiş, fetih günlerinin coşkusunu hissedenler şehridir Üsküdar. Fetih günlerinden bu yana sahip olduğu dinamikler Üsküdar'ı şehirler içinde apayrı bir yerde konumlandırır. Dört bir yanı tarih, kültür ve medeniyet temsilleriyle dolu olan maneviyat şehri, bu temsilleri gören, bilen, duyan nice yazara ilham vermiştir. Tanzimat roman ve hikâyesinde mekân olarak İstanbul'un ve özellikle Üsküdar'ın seçildiği görülür. Bu durum ilerleyen dönemlerde de değişmez. Batı'yı, modernleşmeyi temsil eden Beyoğlu'na karşı Üsküdar, yerliliğin bütün unsurlarını üzerinde taşır.

1950 sonrası ortaya çıkan tarihi, siyasi ve sosyal değişmeler şehirlere doğru yönlenen büyük bir göç dalgasına da ön ayak olur. İstanbul ve Üsküdar'da bundan payına düşeni elbette alır. Hayata etki eden değişimler mekân ve Üsküdar özelinde öyküye de bir şekilde yansır. Öykü kahramanlarının sevinç, nefret, mutluluk, hüzün, manevi dünyada çalkantılar gibi duyguları mekân üzerinden okuyucuya aktarılır. İki bin sonrasının kadın öykücülerinden Gülçin Durman, *Maradona* öyküsünde bu döneme şu cümlelerle değinir: "*Altmışlı yılların başındaki o büyük dalgada Trabzonlu İsmail Bey de Beylerbeyi'nin sırtlarından sahiline kadarki bölgede önüne çıkan ne varsa bostan, köşk, gecekondu alıvermiş…*"

1950'lerde yaşanan büyük dönüşümün bir benzeri mekân ve zihniyet bağlamında iki binli yıllarda da yaşanmıştır. Bu noktada mekânın değişimini insanın değişimi olarak da okumak gerekir. Çünkü mekân üzerindeki her tasarruf insanın duygu ve düşünce dünyasında belirgin izler bırakacaktır.

Üsküdar, İstanbul'un diğer semtlerine nazaran değişime

"Üsküdar, İstanbul'un diğer semtlerine nazaran değişime en fazla direnen mekânların başında yer alır"

en fazla direnen mekânların başında yer alır. İki bin sonrasına ait birkaç öyküde bu durumun yansımaları kendini gösterir. Dilek Aslaner'in *Kırmızıya Çalan Koltuk* öyküsünde geçen "*Oysa evine giderken bir yokuşu çıkmalısın ağır ağır, tepede iki katlı ahşap bir evin olmalı boğazı gören, asmalı bir çardak altı olmalı bahçende komşulara kömür ocağında kahve pişirdiğin…*" ifadeleri bu gerçeği vurgular niteliktedir.

Yıldız Ramazanoğlu'nun *Nuray'a Dedim ki* öyküsünde Üsküdar'ın sabahı Anadolu sabahları gibi sıcak, etrafı kuşatan bir renge büründürülür. Çünkü Üsküdar Anadolu'nun uç beyidir ve Anadolu'da olup bitenlerin, yaşanan duyguların bir özeti sayılabilir.

İbik Sokak öyküsünde H. Hümeyra Şahin, Üsküdar'ı ıslak kaldırımlarıyla, Üsküdar'ın bir semti olan Kuzguncuk'u ise dar yokuşlarıyla birlikte anar. Mekâna ait birçok unsur değişmiş ancak dar yokuşlu Kuzguncuk değişmeden bugüne el etmektedir.

1940'larda Üsküdar Meydanı

Yine iki bin sonrasına ait bir başka öykücü olan Eda Tezcan, Ağlama Sofia'da Üsküdar'la özdeşlemiş temsil mekânlarını bir bir sıralayarak insan ve mekân birlikteliği üzerinde kafa yormamıza vesile olur. Öyküde geçen "Çengelköy'deki deniz havasından, Valide camiinde namaz kılıp, Salacak'a doğru yürüyebilir, Kızkulesi*'ne selam çakabilirim.*" ifadeleri bu bizi bu birlikteliğe götürür.

Şehrin gündelik hayatına sinen dinginlik kaynağını fethe ev sahipliği yapan ruhtan alır. Bu ruh, inancı yaşanan, ibadet edilen, gezilen her mekâna nakış nakış işleyerek yüzyıllar boyu varlığını devam ettirir. Şehrin sakinleri bu mekânlar aracılığıyla geçmişle bağ kurup geleceğe uzanırlar.

"Anadolu'nun sesi, soluğu, hissi Üsküdar'da ete kemiğe bürünmüş gibidir"

Üsküdar, Asya'nın Avrupa'ya tebessüm ettiği yer, Anadolu coğrafyasının son parçasıdır. Bundan sebep Avrupa'ya ve değerlerine karşı bir noktada konumlamıştır kendini. Anadolu'nun sesi, soluğu, hissi Üsküdar'da ete kemiğe bürünmüş gibidir. Üsküdar'da zaman ve mekân, bir anlamda tarih ve coğrafya birbirinden ayrılmaz.

Mekân kendisinden kaynaklanan özellikleriyle insanı değişik duyguların kıyılarında dolaştırır. Mihrimah Sultan, Yeni Valide, Selimiye, Şemsipaşa gibi camiler, külliyeler, kasırlar, çeşmeler, türbeler, Çamlıca'nın etekleri, Kanlıca'nın sırtları, mor salkımlar, ıhlamurlar, erguvanlar insanı etkileyecek, geçmişteki şanlı mirasın taşıyıcıları ve aktarıcıları olduklarını haykıracaklardır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ifadesiyle "*Şehir ve içinde yaşayanlar o kadar birbirlerine benzemektedir.*" ki, bir müddet sonra mekânın bir parçası olan şehir ve insan birbirinden ayrılmaz olurlar. Bin bir hatırayı saklayan eserler vasıta kılınarak geçmişle bugün arasında süreklilik ve bütünlük sağlanmış olur. Hayat, kültürel unsurların etki alanından ayrı düşünülemez. Yine Tanpınar'ın sözlerinde kendini bulduğu şekliyle kültürel unsurlar, "*Hayatı hem aşağı yukarı tanzim eder, hem de onun tesiri altında kalır.*" Bir noktadan sonra insan mekânlaşırken, mekân da insana ait hususiyetleri yüklenmiş olur.

DARU'L VEFA YAHUT ÜSKÜDAR

CELİL GÜNGÖR

"Üsküdar'a imparatorlukların seyrângahı dense yeridir"

Hattat Tuğrakeş Hakkı Altınbezer istifi ile "Muhammed ve Ali" ibaresi

Üsküdar bir vefa yurdudur. Uzağında yakınında güzeran eden herkesin izlerini, hatıralarını, emanetlerini sinesinde barındırır.

Constanstinopol'un, Dersaadet'in, Daru'l Hilafe'nin, İstanbul'un güzelliği, cezbedici zenginliği, göz kamaştırıcı renkliliği hep buradan, Üsküdar'dan seyredilmiştir.

Bu sebeple Üsküdar'a imparatorlukların seyrângahı dense yeridir. O seyiri ve coşkuyu en son Yahya Kemal "İstanbul'un fethini gören Üsküdar"ı "bir ulu rüyayı görenler şehri" olarak sözün zirvesine, mananın derinliğine nakşeder, son çizgiyi çeker.

Selçukilerin Kınık boyundan Aslan Yabgu'nun torunu, Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah dahi Bizans İmparatorunun kızı Anna'nın tabiri ile "gözlerinin dibine" yani Üsküdar'a kadar sokulup, Hz. Peygamberin İstanbul'un fethinin müjdesine nail olabilmek için ilk tarassutunu Üsküdar'dan yapmıştır.

Üsküdar'ın bir vefa yurdu olması kadar, kadirşinas sakinleri de bir diğer mazhariyetidir.

Yaklaşık dört yüz yıllık bir hatırayı sinesinde barındıran Karacaahmet,

Hattat Mustafa Rakım usulünde, Hattat Tuğrakeş Hakkı Altınbezer'in Kuş şeklindeki Besmelesi

fanilik ile ebediliğin incecik sınırının çizildiği nurdan heykellerin sonsuzluk ikametgâhıdır adeta.

Nabi'den Nedim'e, Şeyh Hamdullah'tan Hattat Hamid'e, çobandan vezire, reissülküttab'a kadar herkes halince ve meşrebince huzura hazır bu menzilde beklemektedir.

Bunlardan biri de, Hattat İsmail Hakkı Altınbezer'dir. O'nun hatırasını ta'ziz için vefakar ve gayret ehli Dr. A. Süheyl Ünver'in hazırladığı bir risaleciği dikkatlerinize arz ediyorum.

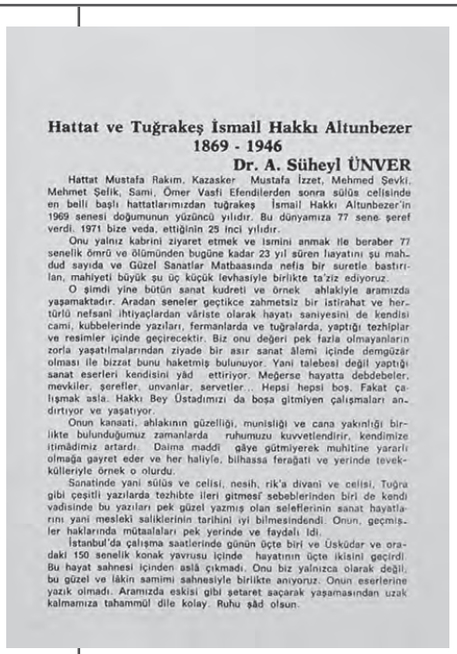

Hattat ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer
1869 - 1946
Dr. A. Süheyl ÜNVER

Hattat Mustafa Rakım, Kazasker Mustafa İzzet, Mehmed Şevki, Mehmet Şelik, Sami, Ömer Vasfi Efendilerden sonra sülüs celisinde en belli başlı hattatlarımızdan tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'in 1969 senesi doğumunun yüzüncü yılıdır. Bu dünyamıza 77 sene şeref verdi. 1971 bize veda, ettiğinin 25 inci yılıdır.

Onu yalnız kabrini ziyaret etmek ve ismini anmak ile beraber 77 senelik ömrü ve ölümünden bugüne kadar 23 yıl süren hayatını şu mahdud sayıda ve Güzel Sanatlar Matbaasında nefis bir suretle bastırılan, mahiyeti büyük şu üç küçük levhasiyle birlikte ta'ziz ediyoruz.

O şimdi yine bütün sanat kudreti ve örnek ahlakiyle aramızda yaşamaktadır. Aradan seneler geçtikce zahmetsiz bir istirahat ve her türlü nefsani ihtiyaçlardan vâriste olarak hayatı saniyesini de kendisi cami, kübbelerinde yazıları, fermanlarda ve tuğralarda, yaptığı tezhiplar ve resimler içinde geçirecektir. Biz onu değeri pek fazla olmayanların zorla yaşatılmalarından ziyade bir asır sanat âlemi içinde demgüzâr olması ile bizzat bunu haketmiş bulunuyor. Yani talebesi değil yaptığı sanat eserleri kendisini yâd ettiriyor. Meğerse hayatta debdebeler, mevkiler, şerefler, unvanlar, servetler.. Hepsi hepsi boş. Fakat çalışmak asla. Hakkı Bey Üstadımızı da boşa gitmiyen çalışmaları andırtıyor ve yaşatıyor.

Onun kanaati, ahlakının güzelliği, munisliği ve cana yakınlığı birlikte bulunduğumuz zamanlarda ruhumuzu kuvvetlendirir, kendimize itimâdimiz artardı. Daima maddî gâye gütmiyerek muhitine yararlı olmağa gayret eder ve her haliyle, bilhassa ferağati ve yerinde tevekkülleriyle örnek o olurdu.

Sanatinde yani sülüs ve celisi, nesih, rik'a divani ve celisi, Tuğra gibi çeşitli yazılarda tezhibte ileri gitmesi sebeblerinden biri de kendi vadisinde bu yazıları pek güzel yazmış olan selefllerinin sanat hayatlarını yani mesleki saliklerinin tarihini iyi bilmesindendi. Onun, geçmişler haklarında mütaalaları pek yerinde ve faydalı idi.

İstanbul'da çalışma saatlerinde günün üçte biri ve Üsküdar ve oradaki 150 senelik konak yavrusu içinde hayatının üçte ikisini geçirdi. Bu hayat sahnesi içinden aslâ çıkmadı. Onu biz yalnızca olarak değil, bu güzel ve lâkin samimi sahnesiyle birlikte anıyoruz. Onun eserlerine yazık olmadı. Aramızda eskisi gibi şetaret saçarak yaşamasından uzak kalmamıza tahammül dile kolay. Ruhu şâd olsun.

Celil Güngör Arşivi

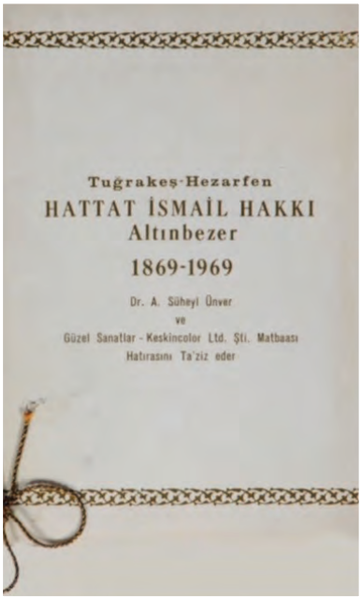

Tuğrakeş-Hezarfen
HATTAT İSMAİL HAKKI
Altınbezer
1869-1969
Dr. A. Süheyl Ünver
ve
Güzel Sanatlar - Keskincolor Ltd. Şti. Matbaası
Hatırasını Ta'ziz eder

Üsküdar'lı Hoca Ali Rıza'nın talebesi ve hayırlı halefi A. Süheyl Ünver merhum, taşını toprağını, ağacını meyvesini, camiini sebilini, evini kaldırımını resmettiği Üsküdar'ın kültüründe ve ikliminde yeri olan herkesi büyük bir iştiyak ve heyecanla bizlere ulaştırmaya çalışmıştır.

Üsküdar'ın Selimiye ve Şemsi Paşa camilerinde göz kamaştırıcı yazıları ile yaşayan, Osmanlı'nın son kabe örtüsünün kuşak yazısını ve ilk riyaset-i cumhur mührünü yazan Altınbezer, Karacaahmet'in serin servilerinde arkadaşı Necmettin Okyay'ın, vasiyeti dolayısı ile yazdığı sanatkarane mezar taşının gölgesinde bir fatiha okuyacakları beklemektedir.

- Kur'an-ı Kerim'den bir Ayet-i Kerime Necm Suresi/39

ZEYNEP ile KAMİL

İSKENDER PALA

"İstanbullular Yusuf Kamil Paşa'yı bir sadrazam, devlet adamı yahut edebiyatçı kişiliğiyle değil, Üsküdar'da, Kadıköy-Bağlarbaşı yolu üzerinde, Nuhkuyusu'nda bir semtin ve o semtteki bir hastanenin adıyla daha çok bilirler: Zeynep-Kamil"

Osmanlının son yüzyılındaki renkli simalardan olan sadrazam Yusuf Kâmil Paşa kültürlü ve seçkin bir devlet adamı olarak tarihe geçti. Arapça, Farsça ve Fransızca biliyordu. François de la Monthe Fénelon'un Les Adventures de Télémaque adlı eserini *Tercüme-i Telemak* adıyla gayretle zarif ve seçili bir üslupla çevirmiş, Tanzimat Türkçesi'nin bir inşâ örneğini ortaya koymuştu. Telemak tercümesi muhteva itibariyle siyasetnâmelere benziyordu ve devlet adamı olan Paşa'nın yönetim tecrübesini de yansıtıyordu. Fakat kitabın asıl güzelliği dilinin mükemmelliğindeydi. Çünkü Yusuf Kamil Paşa Türkçeyi o derece zarif kullanıyordu ki, yıllar sonra büyük üstad İbnülemin Mahmud Kemal İnal, onun çeşitli makamlara yazdığı inşâ örneklerini toparlayıp bastırarak bir eser bile vücuda getirecekti: *Eser-i Kâmil Paşa* (İstanbul 1308).

İstanbullular Yusuf Kamil Paşa'yı bir sadrazam, devlet adamı yahut edebiyatçı kişiliğiyle değil, Üsküdar'da, Kadıköy-Bağlarbaşı yolu üzerinde, Nuhkuyusu'nda bir semtin ve o semtteki bir hastanenin adıyla daha çok bilirler: Zeynep-Kamil. Ve Yusuf adının yerine Zeynep adını yazdıran, Yusuf Kamil'i Zeynep Kamil'e dönüştüren hadiselerin gelişimi ibretlik bir kader hikâyesidir.

Arapkir'de, 1808 yılında doğduğunda, adını Yusuf koyan annesi yahut babası, kaderinin de ileride Hz. Yusuf'a benzeyeceğini bilemezlerdi elbette. Küçük yaşında öksüz, kimsesiz ve korumasız kalması işin başlangıcı oldu. Bereket versin amcası Kayseri ve Bozok sancak mutasarrıfı Gümrükçü Osman Paşa iyi kalpli biriydi ve Yusuf'u yanına alıp öğrenim ve eğitimiyle ilgilendi. O kadar ki İstanbul'a gelince yeğenine en iyi hocalardan, bilhassa da Müderriszâde Mehmed Âlim Efendi'den özel dersler aldırdı, büyük oğlu Nurettin'den onu ayrı tutmadı. Gençliği eğitimle geçen Yusuf öğrendiklerini hazmederek büyüdü ve henüz delikanlı iken amcasının mühürdarlığını yapmaya başladı. Belli bir müddet tecrübe kazanınca da 1829'da Divan-ı Hümayun Kalemi'nde katip olarak göreve başladı.

Kitabetteki dünya hoşuna gitmişti, alışmaya da başlamıştı, gecelerden birinde ilginç bir rüya gördü. Eh, Yusuf olanın rüyası da Mısır üzerine olsa ne gam, şöyle bir çimenlik, yeşillik yer. Kerli ferli bir devletlunun yanında oturmuş güzel güzel sohbet etmekteler. Rüyada ama biliyor ki konuştuğu kişi Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa. Derken Paşa yanından kalkıp gidiyor. Yusuf ardından uzun uzun ve hayranlıkla bakıyor, gözden kaybolasıya kadar. Ama o da ne, paşa enfiye kutusunu unutmuştur. Rüya bu ya, Yusuf kutuyu alıyor, doğruca Mısır sarayına... Sarayda derbanlar, hizmetçiler, askerler… Tam bir devlet kapısı. Yaklaşıyor, nöbetçilerle konuşuyor ve kutuyu içeri gönderiyor. Gönlü rahattır, emaneti yerine teslim etmiştir. Dönüp yürümeye başlıyor, İstanbul yoluna…

"Yusuf, Mısır'daydı... Bir hana yerleşti; gezindi, bakındı, öğrenmeye çalıştı. Garipti, kimsesizdi, yoksuldu. Çareler aradı ama maksada ulaşmak için devlet kapısı yüksek, derbanlar eli sopalıydı"

Rüyanın bundan sonrası onu da heyecanlandıracak türden. Çünkü ardından bir adam yetişip kendisini tekrar saraya çağırmaktadır. Paşa'nın emridir. Mısır sultanı emredince Yusuf ne yapsın, itaat eder ve huzura çıkar. Paşa az evvelki çayır çimende olduğu gibi tekrar gülümser ve ona gösterdiği dürüst davranıştan pek memnun olduğunu, mükafat olmak üzere kutuyu kendine bağışladığını söyleyip avucuna tutuşturuverir. Rüyanın sonu…

Hayırdır inşallah!..

Henüz 21 yaşındaki Yusuf Kâmil bu rüyadan etkilenmiştir. Günlerce, hatta aylarca aklından çıkaramaz. Kendine göre bin bir türlü yorumunu yapar ve rüya gittikçe içinde büyür. Sonuçta bir muabbire (rüya yorumcusuna) yol uğratıp sorar. Tabiri yapan "Yusuf olanın nasibi Mısır'dadır!" deyip talihinin kendisini orada karşılayacağı anlatır.

O yıllarda Mısır'a gitmek... Osmanlı sarayıyla Mısır hıdivi arasındaki ufak tefek yönetim sorunları bir yandan, yolculuk tehlikeleri diğer yandan... Bu bir macera olacaktır. Genç katip Yusuf Kamil Efendi dayanamaz, önceden kaptanıyla

pazarlık edip anlaştığı bir yelkenliye binmek üzere bir gece Üsküdar Ayazma'dan sandal ile Kız Kulesi'ne süzülüverir.

Yiyecek ekmek, içecek su olmalı ki kader Yusuf"u Mısır'a çekti diyelim ve devamını hikâyeleştirelim:

Olan olmuştu. Yusuf, Mısır'daydı... Bir hana yerleşti; gezindi, bakındı, öğrenmeye çalıştı. Garipti, kimsesizdi, yoksuldu. Çareler aradı ama maksada ulaşmak için devlet kapısı yüksek, derbanlar eli sopalıydı. Bir şehirde yapayalnız ve kimsesiz olmanın bütün maddi ve manevi sıkıntısı da cabası. Günler haftalara, haftalar aylara eklendi, zaman uzun zaman oldu. Sebepler aradı, çarelere başvurdu ama bahtı bir türlü açılmıyordu. Nihayet katiplik tecrübesini konuşturacak şekilde Mehmet Ali Paşa'ya bir arzuhal döşendi ki neredeyse edebi bir şaheser; okuyanlar Namık Kemal Bey meydanlarda hitabet dersi veriyor zanneder. Paşa cevherin kıymetini bilenlerdendi, dilekçenin kalemşorunu çağırttı, iki saat konuştular ve sonunda; «Sana» dedi Paşa, «Mısır hazinesinin katipliğini veriyorum!»

Rüyanın tabiri hayır olmuştu. Yusuf Mısır'da aziz olmuştu. Düşündü, zekası, becerikliliği, dürüstlüğü ve çalışkanlığıyla bu vazifeyi bir nimete çevirmeliydi. Kararını verdi; kendini yetiştirmek için gayret sarf edecekti. Önce Fransızca çalışmaya başladı, ardından ilim yolunda ilerlemesini sürdürdü. Ve nimet yüzünü gösterdi, Mısır hazinesi Yusuf ile buluştu. Arada geçen onbeş yılda Hidiv Paşa'dan ardı ardına rütbeler ve taltifler aldı. Otuzlu yaşların ortalarına geldiğinde miralaylığa yükselmişti bile.

Ve günlerden birinde, Hidiv Paşa'yla görüşmek için her zamanki tavrıyla konağın bahçe kapısından girmiş zihninde binbir fikirle ilerliyordu. Kulağına sağ taraftaki havuzun kenarından sesler geldi. Bir genç kız ve nedimeleri. Kızı görünce heyecanlandı, başını yere eğdi ve mırıldandı: "Mısır'ın Züleyha'sı!"

Kızın adı Zeynep'ti. Konağın prensesi Zeynep.

Yusuf Kâmil dizlerindeki dermanın o anda kesilivermesini önce anlayamadı, kendisini ayıpladı ama dönüp tekrar baktığında, o güzelliği yeniden gördüğünde, kalbinde karşı konulmaz bir iştiyak duydu

ve kendini ayıplamaktan vazgeçti. Şimdi bu güzelliğe ulaşmayı, sahip çıkmayı, ölesiye ve ölümden sonra da onunla beraber olmayı arzuluyordu. Kararını verdi onu sahiplenecek ve ondan ayrılamayacaktı.

Zeynep mi?

O da Yusuf Kamil'i görünce dizlerinde bir titreme hissetmişti. Nedimeleri o sırada biraz daha yakınında yürüyor olsaydı içinden geçirdiği fikri işitebilirlerdi: "Hımm!.. Çok beyefendi ve yakışıklı!

Bahçede bunlar olurken iki genç, konağın üçüncü kat penceresinden Hidiv Paşa'nın kendilerini izlemekte olduğundan habersizdiler. Yusuf başını hafifçe çevirip Zeynep Hanım'ı selamladığında da, Zeynep onun arkasından uzun uzun baktığında da onları izledi ve iki gencin birbirine yakışacağını düşündü. Çok değil, daha o akşam genç katibi yemeğe alıkoydu ve kahvelerini içerken "Kerem ve mürüvvet bakımından bana çok benzeyen üçüncü kızım Zeynep'i sana nikahlıyorum oğlum!" deyiverdi. Yusuf heyecanını bastıramadan da konak imamı huzura alındı ve gençlerin nikahları kıyıldı.

Elbette ertesi gün kıyamet koptu. Bütün Hıdiv ailesi ve Mısır sarayı bu evliliğe karşı çıktı. Herkes ağız birliği etmiş gibi paşaya ve gençlerin saadetine muhalefet ediyordu. İlla ki boşanacaklardı, başka türlü olamazdı. Kim oluyordu bu Yusuf Efendi? Hıdiv ailesine yabancı birini damat almak ne demekti? Şöyle soyu sopu, şanı şöhreti olmayan birisi… I-ıh!.. Olamazdı.

"Kızın adı Zeynep'ti. Konağın prensesi Zeynep"

İtirazların başını kayınbirader Abbas Hilmi Paşa çekiyordu; yahut ailenin hanımları onun üzerinden politika yürütüp muhalefet gösteriyorlardı. Günler geçtikçe Hıdiv ailesinde huzursuzluklar çoğaldı. Ve nihayet şefkatli baba ortalığı yatıştırmak için damadı Mirliva Yusuf Kamil Efendi'yi bir vazifeyle İstanbul'a gönderdi.

O yıl miladi takvimler 1845'i gösteriyordu. Sultan Abdülmecid, kızı Adile Sultan'ı evlendirecekti ve Yusuf Kamil Bey, Mehmet Ali Paşa'nın tebriklerini ve hediyelerini sultana sunmakla görevlendirilmişti. Saraya geldi, görevini vakarla yapmak üzere sultanın huzuruna çıktı. Sohbet uzadı ve ikisi arasında sıcak bir dostluk oluştu. Abdülmecid bu yetenekli konuğunun devlete yararlı olacağını düşündü ve kendisine Mirimiranlık rütbesi verilmesini buyurdu.

Mirimiran Yusuf Kamil Paşa Mısır'a döndüğünde bütün kayınbiraderler ile Mısır'ın ileri gelen ayan, eşraf ve devletlularını kendisine cephe almış

buldu. Damatlığa bir de terfi kıskançlığı eklenmişti. İşin daha da kötüsü Mehmet Ali Paşa'da bunama alametleri baş göstermiş, yerine İbrahim Paşa halef seçilmiş, Abbas Paşa vali olmuştu. Mısır'daki ilk günleri gibi hâmisiz, kimsesiz, kederli… Üstelik kendisine diş bileyenler, bu fırsatı değerlendirmekten geri durmayacaklardı. Nitekim çok geçmeden hava bulutlandı, hatta karardı ve iki aşık karı kocanın arasına, sinsi bir kara kedi girdi. O günlerde kayınbaba da vefat etti. Abbas Hilmi Paşa ise 2 Ağustos 1849'da Mısır valisi oldu. Yusuf'un, kardeşlerinin fendine uğrama vaktiydi.

Yetim Yusuf bir hafta sonra Sudan'a tayin haberini aldı. Bunun eniştesi ve hısımlarının bir hilesi olduğu belliydi. Görevi kabul etmedi. "Sen misin diklenen! Buyur Asvan'a git!" Sürgün ve hapis. Kendisine bunu reva görenlerin iki amacı vardı; Zeyneb Hanım'dan boşanmasını ve Mısır'daki mallarından vazgeçmesini sağlamak. Daha yola çıkarken vali bizzat yanına gelmiş ve Zeynep Hanım'ı talak-ı selase ile boşaması için hazırlattığı belgeyi imzalamasını, aksi takdirde bir daha

"Yusuf'un, kardeşlerinin fendine uğrama vaktiydi"

geri dönemeyeceğini ve sonunda zindan yolu görüneceği bildirilmişti. Yusuf çok vakur çıktı ve Yusuf'u zindan ile korkutamazsın!" diyerek vakarını gösterdi. Allah'a güveniyordu; adaşını zindandan kurtarmıştı madem, haksızlığa rıza göstermez kendisini de kurtarırdı. Gel gelelim zindan zorlu geçiyordu. Bir ara hastalandı ve hekim istedi. Cevap eski teraneyle doluydu: "Koskoca Napolyon'a bile hapsolduğu vakit hekim vermemişlerdi; o ne yüzle hekim istiyor; varsın boşanma senedini imzalasın!" Ve bu cevabı okuduğu gün aynı postacı ona bir çift de terlik getirmişti. Astarını eşi Zeynep hanımın elleriyle nakışladığı bir deri terlik. Terliğin astarından gizli bir mektup çıktı; bir aşk mektubu. Yusuf, eşinin sevgi dolu satırlarını okuyarak uğradığı bütün haksızlıklara tahammül gücü buldu.

Sürgününün üçüncü ayındayken Yusuf Kamil Paşa eşine gizlice bir mektup ulaştırdı. Mektubun içinde, eskiden tanıdığı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya verilmesi gereken bir arîza da vardı. Arîzada kısaca Mısır'dan kurtarılmasını istemişti. Mektup yerini, dilek makamını buldu. Mustafa Reşit Paşa konuyu Sultan Abdül-

mecid'e intikal ettirdi. Elbette sultan çok öfkelendi ve Mısır valisi Abbas Paşa'ya "Bizzat Asvan'a gidip Kamil Paşa'yı salimen ve muazzezen Dersaadet'e gönderesin!» diye buyruldu gönderdi. Yıllardan 1849 idi; sonunda Yusuf Mısır'dan yurduna döndü. Çile dönemi bitmiş, ama Züleyha ile henüz buluşamamıştı. Kendi hanımıyla ikinci kez evlenmenin yollarını aramaya başladı. Reşit Paşa sultana, "Zeynep Hanım mektubunda durup dinlenmeden feryat etmekte olduğunu yazıyor." deyince de işler kolaylaştı. Hemen aynı gün, Mısır valisine doğru yola çıkacak bir fermana, bizzat Abdülaziz'in hac farizasını ifa etmek üzere Zeynep Hanım'a izin tezkiresi verilmesini emrettiği satırlar yazıldı. Elbette hac bahaneydi. Rota Şam, Beyrut ve deniz yoluyla İstanbul oldu. Sadrazam Reşit Paşa kaç yıllık evli damadın, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey de yaşı kırka dayanmış taze gelinin şahidi oldular, Üsküdar'daki yalıda Zeynep ile Kamil'e gürül gürül bir tecdid-i nikah olundu.

Yusuf Kamil Paşa daha sonra devletin çeşitli kademelerinde pek çok görevler aldı, yararlı hizmetlerde bulundu. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye, Meclis-i Maârif-i Umûmiye'ye ve Encümen-i Dâniş'e üyelikleri yanında vezaret rütbesiyle Ticaret nazırlığı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye başkanlığı gibi görevlerde ceste ceste ilerledi. İstanbul'da bunlar olurken Mısır'da eski defterler durmadan karıştırılıyor, hatta siyasi dengeler yerinden oynuyordu. Devlet de Mısır'da olup bitenleri anlamak için Yusuf Kamil Paşa'ya soruyordu. Buna mukabil Mısır valisi Said Paşa ve diğer kayınbirader Abbas Paşa da elbette boş durmuyorlardı. Bir dönem geldi ki Vali Said Paşa Süveyş Kanalı imtiyazını Fransa'ya vermek üzere bir icraat yürütmeye başladı. Kamil Paşa bu kararın Mısır'a yabancı müdahalesini arttıracağından endişe ediyordu. İstanbul'da, kendi konağında yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında bütün azalar imtiyazın iptali için rey kullandılar ve Yusuf Kamil Paşa'nın, kayınbiraderi Said Paşa'ya bir mektup yazarak

"Mısır ile Osmanlı devleti, Zeynep ile Kamil kadar birbirine yakışıyordu çünkü ve birbiri olmadan eksik kalacaktı"

bunu mahsusen bildirmesini istediler. Ne var ki Kâmil Paşa'nın yazdığı mektup Fransız elçisi Benedetti'nin de eline geçti. Fransa hükümeti bu gerekçeyle Bâbıâli'yi protesto edince 5 Mayıs 1855'te Reşid Paşa sadâretten, Kâmil Paşa da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığından istifa etmek zorunda kaldılar.

Devran döndü, zaman aktı ve Yusuf Kamil Paşa'nın adı bu sefer Devlet-i Aliyye'nin sadrazamları arasına yazıldı. Görevi bir şartla kabul etmişti; 2500 lira olan sadrazamlık maaşını almamak. Ne var ki padişah ısrarcı oldu ve hiç olmazsa 500 lirasını kabul etmek zorunda kaldı. Sadrazamlık günlerindeki en önemli icraatlarından biri de padişahın Mısır seyahatine çıkmasını sağlamak oldu. Kâmil Paşa bu seyahatle, kayınpederi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan beri âdeta ayrı bir hükümet hüviyeti kazanmaya başlayan Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını yeniden kuvvetlendirmek ve elbette eşini bulduğu Nil bahçelerinin hatırasını yine eşine armağan olarak sunmak emelindeydi. Mısır ile Osmanlı devleti, Zeynep ile Kamil kadar birbirine yakışıyordu çünkü ve birbiri olmadan eksik kalacaktı.

"Mısır ile Osmanlı devleti, Zeynep ile Kamil kadar birbirine yakışıyordu"

Sonraki yıllarda Kamil Paşa ve eşi Zeynep Hanım İstanbul'da pek çok hayır eseri yaptırdılar. Bunların en önemlisi Üsküdar'da, Nuhkuyusu semtindeki "Nisa Hastahanesi"-dir. O vakitler yüz yataklı inşa edilip vakıf olunan (1860-1862) hastane bugün Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak "Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi" adıyla hizmet vermekte ve halk arasında daha ziyade doğum hizmetiyle anılmaktadır. Halk arasındaki bir rivayete göre; Zeynep Hanım ile Kamil Paşa'nın çocukları olmamış. Ne gam!.. Yüz seneden uzun bir süredir bu hastanede doğan her kız çocuğunun göbek bağı Zeynep; erkek çocuğun göbek bağı Kamil ismiyle kesildikten sonra… Ve belki de dakika aralıklarında doğan her bebek hayata yeni bir çığlıkla yeni bir merhaba sunarken Zeynep Hanım ile Kamil Paşa'nın ruhları, bir çocukları daha olduğu için şad oluyordur. Çünkü hastane bahçesinde yan yana sandukalarda yattıkları türbeleri her doğumun sesini duyabilecek kadar doğumhaneye yakındır. Bebek ağlayışlarıyla sevince dönüşen doğumlar sadaka-i cariye olarak bir kula az hayır mıdır?!..

Kaynaklar:

Cevdet, Tezâkir, I, 32, 37, 40-41; II, 257-262, 265; III, 196; İbnülemin Mahmud Kemal, Tezkire-i Yûsuf Kâmil Paşa, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3310, s. 203-210; a.mlf., Kâmil Paşa'nın Sadâreti ve Konak Meselesi, İstanbul 1328; Ali Rıza - Mehmed Galib, Geçen Asırda Devlet Adamlarımız (haz. Fahri Çetin Derin), İstanbul 1977, I, 78-82; Metin Kayahan Özgül, "Yusuf Kâmil Paşa'nın Tercüme-i Telemak'ı", TDA, sy. 45 (1986), s. 185-211. Süleyman Beyoğlu, "Kâmil Paşa"DİA İslam Ansiklopedisi, yıl: 2001, cilt: 24, sayfa: 283-284

Afrika, Türkiye ve Eğitim

AHMET EMRE BİLGİLİ

Afrika'ya İçsel Bakış

Öncelikli olarak tümden bir Afrika fotoğrafı ve buna yeni Türkiye'nin bakış açısını kısaca ortaya koymamız gerekir. Asya ve Avrupa'yı coğrafi olarak tek bir kütle olarak kabul ettiğimizde ve Afrika bağımsız bir kıta olarak düşünüldüğünde coğrafi açıdan en büyük toprak parçası olduğu görülür. Afrika, hem en çok devlete sahip hem de en çok bölünmüşlüğe uğramış bir kıtadır. Bu bölünmüşlüğün coğrafyayla ve bu kıtada yaşayan yerel unsurlarla *baskın* bir ilgisinin olmadığını biliyoruz.

54 ülkeli bir kıta olan Afrika'yı aslında öznel kılan husus; nitelikleri, kendi değer ve dinamikleridir. Afrika'yı; yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik, suç, yolsuzluk, sömürgecilik, ırkçılık, kabilecilik türünden negatif çağrışımlarla hatırlamak yerine; özgün, güçlü, kendine güvenen bir kıta olarak düşlemek daha doğru bir yaklaşım olur. Aslında Afrika, bizim açımızdan son derece önemli bir coğrafyadır. Tabii ki bizim bakış açımız insan merkezlidir. Çok uzun bir sömürge tarihine sahip olan kıtada sömürgenin adı da ruhu da geçmeyen yaklaşım sadece bize aittir. Afrika'nın ve Afrikalının hikâyesini gerçeğe yakın olarak bizden başka da anlayan olamaz. Sahip olmadıkları toprakların kaynaklarını ele geçirme ve *paylaşmadan gasp etme* anlayışı nasıl bir zihniyettir diye düşünmek gerekir. Başka ülkelerin Afrika ile ilgilerinin temelinde bu düşünce vardır maalesef.

"Afrika, hem en çok devlete sahip hem de en çok bölünmüşlüğe uğramış bir kıtadır"

Bizim uluslararası literatüre kazandırdığımız bir kavram olan *gönül coğrafyası*na bu bağlamda nasıl bir anlam yüklenir? Cumhurbaşkanının sık sık vurgu yaptığı bu kavram; sınırsız bir coğrafyanın da ola-

bileceğini ifade eder. Kültürel, sosyal ve insanî boyutun öne çıktığı, paylaşmanın ve birlikte kazanmanın önem taşıdığı bir anlayışın yaygınlaşmasına çalışmak gerektiğini anlatır. Bu anlayış aynı zamanda İslâmiyet ve insaniyet arasındaki yüksek korelasyonun fiilen varlığını gösterir. Bu ilişki olmadığında da temel bir eksikliğin varlığına işaret eder.

Afrika ülkeleri bugün siyasal bağımsızlığına kavuşmuş gibi görünmektedir fakat ekonomik bağımsızlık reel olmayınca bağımlılık halinin devam ettiği aşikârdır. Afrika'yı yardıma muhtaç bir nesne olarak görme alışkanlığı devam ediyorsa bağımsızlıktan çok bağımlılık hali sürüyor demektir. Sömürgeci devletlerin uygulamaları sonucu özgürlük ve komünizmin ilişkilendirilmesi başka yanlışların yerleşmesi sonucunu doğurmuştur. Aslında insanlığın kaybedildiği, siyaha boyandığı, inanılmaz tezatların birlikte yaşandığı yerdir Afrika. Bu görünüşten de ancak sömürgeciliğin modern versiyonu yerine ikame edeceğimiz, kazanmanın ve paylaşmanın

"Afrika'yı yardıma muhtaç bir nesne olarak görme alışkanlığı devam ediyorsa bağımsızlıktan çok bağımlılık hali sürüyor demektir"

geçerli olduğu bir anlayışla kurtulabiliriz. Sezai Karakoç; "*Osmanlı İmparatorluğu yıkılmamış olsaydı Afrika'nın uyanışının önderi olacaktı.*" der ve Sultan Abdulhamit için "*Afrika gerçeğini zamanında görmüş devlet adamı"* ifadesini kullanır.

İşte bizim açımızdan Afrika politikasının kaldığı yerden devamı bunun için önemlidir. Abdulhamit Han hazretlerinin yaklaşımını güncelleyerek *gönül coğrafyamızı* yeniden inşa etmeye başlamak gerekir. Aslında Cumhurbaşkanının önderliğinde yapılmaya çalışılan husus da tam olarak budur. Bunun devamında da ülkemiz ve tüm Afrika adına büyük yarar vardır.

Türkiye'nin Saha Kuruluşları ve Küresel Rolü

Yeni Türkiye'nin Sultan Abdulhamit'in politikasını güncelleyerek devamına ilişkin; eğitim, kültür, insanî kalkınma, lojistik ve proje yapan etkin saha kuruluşları var artık. Bunlar aynı zamanda ülkemizin *veren eli* konumundadırlar. Cumhurbaşkanının "Türkiye Türkiye'den büyüktür." sözünün içini doldurmaya yani gönül coğrafyamızı korumaya ve genişletmeye çalışan kuruluşlarımızdır. Bunlar; TİKA, Yunus Emre, Maarif Vakfı, YTB, Diyanet Vakfı ve STK'lardır. Farklı alanlarda sahada olsalar da hizmetin verimliliği ve ülke diplomasisi açısından yarara dönüşmesi adına aralarında

ciddi bir işbirliği de yapmaktadırlar.

Ülkemizin saha kuruluşları olarak isimlendirdiğimiz bu kuruluşlar birçok koldan yapılan çalışmalar ile; tepeden bakmadan, sömürge zihniyetini aşağılayarak ve insanî boyutu göz önünde tutarak kara kıtanın insanları için gönül fethine çıkmışlardır. Bunların oluşturduğu ortamı da değerlendiren işadamlarımız bölge insanı ile ortak iş yaparak ve paylaşarak kazanmanın hazzını birlikte yaşamaktadırlar.

Kuruluşlarımızın en eskisi ve dolayısı ile tecrübelisi olan TİKA, bütün kalkınma projeleri ile kıtanın en saygın kuruluşu haline gelmiştir. Yunus Emre ise "*Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım*" felsefesi içinde, dil ve kültür bağını güçlendirici çalışmalar yapmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB), kıtanın hemen hemen tüm ülkelerinden çok sayıda öğrenciyi ülkemize eğitim için getirerek dostluğun kalıcı temellerini atmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı ise hem dini

çalışmaları organize etmek ve aynı zamanda bir yardım kuruluşu gibi çalışmaktadır. En son kurulan kuruluşumuz olan Maarif Vakfı, ana konusu gereği hepsini kuşatıcı ve uzun soluklu olarak ülkemizin küresel eğitim kuruluşu olarak çalışmalar yapmaktadır.

Afrika ve Eğitim

Afrika için eğitim konusu çok eski bir problem alanı olup güncelliğini korumaya devam etmektedir. Dolayısıyla ülkeler arasında farklılıklar olmakla birlikte tüm Afrika için eğitim konusu ciddi önemi

"Afrika için eğitim konusu çok eski bir problem alanı olup güncelliğini korumaya devam etmektedir"

haiz bir konudur ve kalkınma açısından stratejik bir mahiyet taşımaktadır. Din, kültür, etnik köken ve dil farklılıklarının bulunduğu kıtada; işbirliği, dostluk ve insani/sosyal gelişim eğitim üzerinden inşa edilecektir.

Afrika ilgimizi Abdulhamit Han'ın ufku doğrultusunda güncellememiz gerekirken bütün kıtayı FETÖ'ye bırakmış olmayı bugün izah etmekte zorlandığımızı biliyoruz. Amacı asla eğitim olmayan ve bunu sadece bir devşirme aracı olarak kullanan FETÖ zihniyeti, bütün bu ilişkilerimizi tarumar etmiş durumdadır. Afrika'daki fotoğraf maalesef budur. Şimdi, Türkiye Maarif Vakfı kurulmuş ve hızla eğitim üzerinden açılmış derin yaraları tamir etme çabası içerisine girmiştir. Afrika'da da hızla yol almaktadır. Uzun vadeli netice alma durumu olduğundan dolayı sabırla çalışılmasını sürdürmektedir.

İstanbul'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın ev sahipliğinde yapılan Afrika Ülkeleri Eğitim Bakanları Konferansı bu alan-

da tam bir zirveye dönüşmüş ve ülkemizin Afrika'ya yönelik eğitim ilgisini en üst düzeyde ifade etmiştir. Zirve'de, Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz konuk bakanların tamamı ile ikili görüşmeler yaparak Türkiye'nin eğitim işbirliği konusundaki niyetini birinci elden mevkidaşlarına anlatmıştır. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Başbakan Binali Yıldırım da zirveye katılarak eğitim konusundaki işbirliğini önemsediklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte hem Başbakan hem de bakanlar konuşmalarında Maarif Vakfının çalışmalarına vurgu yaparak "Türkiye Cumhuriyetinin bütün kurumları Maarif Vakfının arkasındadır." mesajı vermişlerdir.

Devlet ve millet olarak işimiz çok ve zordur. Afrika ise bir bütün olarak bizim için önemlidir. Eğitim; yeni bir ruh üflemenin güncel ve modern halidir. Bizim bu kara kıtaya karşı yaklaşımımızı paylaşan devlet nerede ise yoktur. Bütün sömürgeci ülkeler bu yaklaşımımızdan oldukça rahatsız durumdadır ve gereğini yapmaktadırlar. Ömrümüz kısa fakat devletimizin ömrü ilelebettir. Afrika'ya karşı millet olarak ödevimizi uzun vadeli yapmakla mükellefiz. Bu bizim insanlık vazifemizdir. Dünyanın bütün sömürgecileri ile de insanlık adına mücadele de bizim milletimize düşmüştür. Bu da milletimizin kaderidir.

KÜLTÜREL İKTİDAR'IN TİYATROSU

TUNA ÖZTUNÇ

2000 yıldan fazla bir süre hala ayakta kalmayı, yaşamayı başaran tiyatro, "kültürel iktidar"ların en etkili sanat dallarından bir tanesi olmayı başarmış, bu misyonunu, tarihin çeşitli evrelerinde süre gelen çatışmalar ve arayışlar sonucunda elde etmiştir. Bazı dönemler iktidar ya da muktedir olanla savaş, bazı dönemlerse iş birliği ve kabulleniş. Birçok paradoksu da barındıran bu çetin mücadelede tiyatro, kendi diyalektiği içinde, farklı düşünce sistematiklerinin estetik iz düşümünü yansıtmayı başarmıştır.

Olana, olması gerektiğine inanılan olanın karşıtlığı yahut kabul görmesi koşutlandırılmış kavram ve söylemlerin karşıtı bir estetik eylemsellik, tiyatronun olgunlaşma ve ete kemiğe bürünme dönemi olarak kabul ettiğimiz Antik Yunan'la birlikte başlar.

Antik Yunan uygarlığı bir yandan demokrasisi ve buna bağlı olarak düşünsel hayatının zenginliği ile temayüz eder, öte yandan kölelik kurumunun yaygın varlığı ve entelektüel savunusu da bizleri hayrete düşürür. Köle-özgür ayrımının bir physis (doğa) meselesi değil, bir nomos (yasa, konvansiyon) meselesi olduğu, çünkü zora dayandığı fikrinin hakim olduğunu biliyoruz. İnsanın doğuştan ya köle ya da soylu olduğunu dayatan aristokrasiye karşı insanın köle değil, özgür bir varlık olduğu savı tiyatro düşünüşüne de ilham olmuştur. Kimi sosyologların, modernizmin çıkış noktası olarak gördükleri Antik Yunan trajedya yazarı "Euripides", kölelik kurumuna ve güdümleyicisi aristokrasiye eleştirel duruşuyla öne çıkmış ve eserlerinin bazılarında da bu tepkiyi yansıtmıştır. (İphigeneia Aulis'te Hekabe , Medeia vb)

"İnsanın doğuştan ya köle ya da soylu olduğunu dayatan aristokrasiye karşı insanın köle değil, özgür bir varlık olduğu savı tiyatro düşünüşüne de ilham olmuştur"

Roma İmparatorluğu döneminde estetikten uzak, sığ ve sıradan bir süreç geçiren tiyatro, Ortaçağ Avrupası'nda da kilise sunaklarının içinde sıkışıp kalmıştır. Rönesans düşünüşü ile değişim evreleri hızlanan tiyatro önce neoklasik eserleri yeniden keşfederek Antik Yunan'a öykünmüş, sonrası felsefenin ve yeni akımların etkisini ka-

pılarak kendi farklı biçimlerini inşa etmeye başlamıştır. Ancak bu süreçte de statükonun estetik alımlaması ve algısıyla olan çatışma farklı şekillerde sürmüştür. Kral ve soyluların monarşik çizgileri içinde biçimlenen tiyatro estetiği, karşıtlığını halk tiyatrolarında ortaya koymuştur. Realizm ve natüralizm sürrealizmi, oda ekspresyonizmi doğurmuş ve tüm bu akımlar tiyatro sanatında estetiğe bürünmüştür. Önceleri dar kalıplarına sıkıştırdıkları bu sanatın düşünsel ve biçimsel değişimine engel olamayan elitist ve ergler, sonrası en iştahlı alıcıları olmuştur. Seçkinlerin tiyatrosuna muhalif bir çıkış olarak yorumlanan halk tiyatroları da, kodlarını içinde bulundukları toplumların kültür ve konvansiyonlarına dayandırarak kendi estetiklerini inşa ettiler. İtalya'da halk tiyatrosu "Commedia dell'Arte", İspanya'da "Autos Comediamedia" en iyi örnekler arasındadır.

Modernizmin modern sanayinin yeni sermaye sınıfı, kent kültürlü küçük burjuva ve aristokratlar, Rönesans düşünüşü sanat üretimlerinin çiz-

gi ve kalıplarını etkilemişti. Bu durum, mimar Selvio'nun İtalyan çerçeve sahnesini oluşturması ve perspektifte derinliği keşfetmesi ile başlamıştı aslında. Böylece tiyatro, bir burjuva sanatı olmaktan öteye gidemeyecek bir tanımlamanın içine sıkıştırılmıştı. Öyle ki; savaş sonrası durumun tahribatını birçok kişinin kavrayamadığını, sadece bu çöküntü toplumsal anlamda değil, tiyatro anlamında da sürdürüldüğünü,

Nazi dönemi, aslında bu çöküntünün en açığa çıktığı dönem, toplumun ve tiyatronun çöküntüsün de aslında savaş öncesinde de açıkça beliren bir durum olduğunu vurgulayan Brecht'te, dramatik tiyatroya muhalif ve karşıt olarak epik tiyatro kuramını koymuştu.

Sanat tarihinin tüm evrelerinde süre giden bu çatışma ve estetik kavrayış farklılıkları, zaman içinde Batı toplumlarının kültürel iktidarı oluşturma ve bunu evrensel boyutlara taşıma başarısının temellerini oluşturdu. Batı, Rönesans'tan gelen kodlarını sıkı bir kültür politikasıyla modernist sanat akımlarını entegre edip farklı estetik biçimler üretmeyi başardı. Ve bu tiyatrolarında da yansımasını buldu. Sadece Batı tiyatrosu değil, uzak doğu ve Asya ülkelerinin bazıları kendi halk tiyatrolarına evrensel nitelikler kazandırmayı başardı. Hint "kathakali" tiyatrosu buna en belirgin örnek olarak gösterilir. 10. yüzyılda Hint dillerinin ortaya çıkması ve Sanskrit dilinin geçerliğini ve üslubunu yitirmesi yanı sıra, 12. yüzyılda Sankrit tiyatrosunun kalkmasıyla drama sanatı geleneği geleneksel ve halk tiyatrosunun içinde eridiği kadar, dans tiyatrosunda da özümlenerek sürmüştür. Geleneksel Hint tiyatrosu, epik temaları ve söylence öykülerini işleyen tapınak tiyatrosu biçiminde yer alırken, toplumsal temaları işleyen topluluk tiyatrosu biçiminde de yer alıyor, törensel oyunlardan farslara kadar çeşitlilik gösteriyordu. İşte bu çeşitlilik bir estetik bütünlük içinde "kathakali" tiyatrosunda vücut buluyordu.

"Batı, Rönesans'tan gelen kodlarını sıkı bir kültür politikasıyla modernist sanat akımlarını entegre edip farklı estetik biçimler üretmeyi başardı"

Çin tiyatrosunun kökeni çok eski yıllara iner. Kaynakları dinsel törenler ve mitolojidir. San küllerle örtülü yılların gerisinde sanatsal Çin tiyatrosu yaşar. Japon tiyatrosunu, Ortaasya tiyatrosunu ve diğer yakın ülkelerin tiyatrolarını etkileyen Çin tiyatrosu, çeşitli açılardan çok ilginç, çekici ve sanat değeri olan bir tiyatrodur. M.Ö. 712-755 yıllarında, Çin saray tiyatrosu, bir tiyatro okulu düzeyinde oluşmuştur. Çin saray tiyatrosu, klasik Çin tiyatrosunun temeli sayılır.

14. Yüzyılda Japon tiyatrosu, gelmiş geçmiş en büyük eserlerinden birini oluşturdu: No Tiyatrosu. No oyunları, baş karakterin duygularının ve düşüncelerinin bir ifadesi olan ağırbaşlı ve gösterişli dansların eşlik ettiği, Japon edebiyat klasiklerinin şiirsel dille sahneye uyarlanmış hali olarak başlar. No ile birlikte genelde Kyogen denen gülmece oyunları da icra edilir. No tiyatrosunu gerçek bir sanat haline getirenler, iki

oyun yazarı Kanami Kiyotsugu ve oğlu Zeami Motokiyo'dur. 1374'te bir Aşikaga şogununun, Zeami'nin performansını izlemesinden sonra No, Aşikaga yönetimi tarafından himaye altına alındı. Zeami, No tiyatrosunu saf ve asil bir sanat haline getirmesine rağmen, onun ölümünden sonra No, yaratıcı ruhunu ve enerjisini kaybederek standart bir tören haline geldi. Bugün sahnelenen birçok No oyunu, bu konudaki en büyük otorite olarak kabul edilen, Zeami'ye aittir.

Peki dünya üzerinde birçok medeniyete ışık tutmuş, etkilerini hissettirmiş, sayısız kültürel miraslar bırakmış, milyonlarca kilometre karelik coğrafyaya hükmetmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı Türkiye, evrenseller boyutlara nüfuz edebilmiş bir tiyatro akımı oluşturabildi mi? Hayır. Modern Türk tiyatrosu, dünyadaki diğer modern dönem tiyatroları gibi büyük ölçüde Batı tiyatrosunun etkisinde şekillenmiş ve gelişmiştir. Bugün hem Türkiye'de hem de dünyada tiyatro ve drama denince akla gelen sahne sanatı; metin, sahne, dekor, bina, dramatik örgünün nitelikleri, eserin sahnelenmesi vb. bakımlardan Batı tiyatrosundan esinlenerek oluşturulmuş ya da Batı tiyatrosundan aynen alınmıştır.

"Modern Türk tiyatrosu, dünyadaki diğer modern dönem tiyatroları gibi büyük ölçüde Batı tiyatrosunun etkisinde şekillenmiş ve gelişmiştir"

Modern Türk tiyatrosunun ilk eserleri Tanzimat Dönemi'nde yazılmış, yayımlanmış ve oynanmıştır. İbrahim Şinasi'nin "Tercüman-ı Ahval" gazetesinde 1859'da parça parça yayımlanan Şair Evlenmesi isimli eseri ilk yerli tiyatro denemesidir. Teodor Kasap, Direktör Ali Bey, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem, Ebuzziya Tevfik, Muallim Naci Tanzimat Dönemi'ndeki diğer oyun yazarlarıdır.

Bu dönemde Ahmet Vefik Paşa, gerek Moliere'den yaptığı çeviri ve uyarlamalar gerekse Bursa'da vali iken yaptırdığı tiyatro binasıyla ülkemizde tiyatro sanatının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Ancak, Cumhuriyetle birlikte tarihsel kodlarından soyutlamış, biçimsellik üzerinden dayatmacı politikalarla sosyal ve kültürel yaşamı formatlanmış toplum ve ürettiği eklektik kültür, tüm paradoksları ve çarpıklıklarıyla şizoid bir biçim alarak tiyatro gibi diğer tüm sanat akımlarında vuku bulmuştur. Geleneksel konvansiyonlardan bir estetik üretme ve bunu evrensel forma büründürme arayışı yerine, tamamen Batı sanatının estetik ve akımları üzerinden bir sanat anlayışı tercih edilmiştir… Bu anlayış, öylesine sert çizgiler ve üstenci refleksler ile savunulup benimsenmiştir ki, bugün Türkiye'de kültürel iktidar diye tanımlanan statüko, aslında Batı'nın birebir kopyasın-

dan öteye geçememiştir. Aksi yönde çabalar ise tamamen ideolojik saiklerle örülmüş duvarları aşamamıştır. Türk tiyatrosunun üç boyutlu karakter oluşturmada büyük sıkıntı ve yetersizlik yaşayan tiyatro edebiyatında, Necip Fazıl Kısakürek "Bir Adam Yaratmak" oyunundaki Husrev Bey karakteri ile üç boyutlu karakter oluşturabilmede öncü bir yazar olmuştur

İşte bu statükocu "kültürel iktidar" anlayışını yıkma ya da esnetme adına yola çıkanların (ki aslında kültürel iktidar kavramı diye bir kavramın varlığı da tartışmalıdır) bırakın dünya çapında olmayı, Türkiye standartları için bile "iyi" sayılabilecek bir roman, bir dizi, bir sinema filmi sayarken zorlanıyor; birkaç isimden sonra başımızı öne eğiyoruz. Dönüp dolaşıp vardığımız nokta Mehmet Akif'le, Necip Fazıl'la, Nuri Pakdil'le, Sezai Karakoç'la, İskender Pala'yla, Rasim Özdenören'le, Mustafa Kutlu'yla övünmek, bu isimlerin mirasını eşeleyip durmak oluyor. Duvara yeni bir tuğla eklenemiyor.

Sonuç olarak, asıl sorgulanması gerekenin "kültürel iktidar" değil, "kültürel kısırlık" olduğunu anlamak gerek; ardından bu kısırlığa neyin sebep olduğunu araştırmak gerek. Daha fazla ertelemeden. Bu hususta sayısız panel, sempozyum, araştırma ve etkinliklerin düzenlenmesine rağmen hala bir arpa boyu yol alınamıyor olması ayrı bir düşündürücü noktadır.

"Bugün Türkiye'de kültürel iktidar diye tanımlanan statüko, aslında Batı'nın birebir kopyasından öteye geçememiştir"

Karanlık Odalardan, Yemyeşil Korulara: **Düğün Fotoğrafları**

SALİHA ÖZDEMİR

Düğün fotoğrafı denildiğinde, kırk-ellili yaşlarını sürenler çocukluk dönemlerinde evlerinde bulunan aile albümlerinin ilk birkaç sayfasına yerleştirilmiş ve anne babalarının düğün-nikah merasimi günü çekildiği siyah beyaz fotoğrafları hatırlayacaktır. Bugün sahaflardaki efemeralar arasında da sıkça rastladığımız bu fotoğrafların gelin ve damadın düğün günü hatıralarını ölümsüzleştirmesinin yanı sıra, büyük hikayeleri de vardır. En az üç dört ayrı poz çekilmiş düğün fotoğraflarında pozun birinde damat ve gelini baş başa, bir diğerinde aile yakınlarıyla toplu halde görürüz. Gelin ya da damat tarafından fotoğrafa giren bireylerin duruşları, objektife bakışları, giyimleri, kuşamları hepsi ayrı bir hikayedir. Kayınvalidelerin, görümcelerin, baldızların yüz ifadesinden bu evlilikten memnun olup olmadıklarını okursunuz mesela...

Avrupa kökenli bir icat olan ve 1800'lü yılların ortalarında Osmanlı'nın da ilgi duyarak kullanmaya başladığı fotoğrafın topraklarımızda sıradan insanlar tarafından kolaylıkla erişilir hale gelmesi ise 1950'lere tekabül ediyor. Bu yıllarda insanlarımız sahip oldukları en güzel giysilerini giyerek stüdyolara girmeye ve aile hatıralarını siyah beyaz olarak gelecek kuşağa aktarmaya başlıyor. Aile fotoğrafları, çocuk fotoğrafları derken zamanla düğünlerin olmazsa olmazı salona gitmeden önce bir stüdyoya girip düğün fotoğrafı çektirmek oluyor. Siyah beyaz fotoğraf bir süre sonra, 1980'lerde yerini renkli fotoğrafa bırakıyor. Ve düğün fotoğrafı geleneği yaklaşık on yıl öncesine kadar stüdyo ışıkları altında yürüyor.

Günümüzde ise bir stüdyoya gidip düğün fotoğrafı çektiren gelin ve damat bulmak artık neredeyse imkansız. Bunun temelinde, fotoğraf makinalarının teknoloji olarak gittikçe gelişmesi, hemen her mekanda profesyonel çekimler yapılabilmesinin mümkün hale gelmesi görünse de, işin önemli bir boyutu da, görsellik çağında büyüyen neslin bu özel gün hatıralarını stüdyodaki fotoğrafçının hayal gücüne bırakmamak olsa gerek.

Günümüzün evliliğe adım atan genç çiftleri eski siyah beyaz düğün fotoğraflarını beğense de, renkli fotoğrafın yaygınlaşmasından sonra stüdyolarda çekilen daha yakın tarihli fotoğrafları yapay bulduklarını ifade ediyorlar. Kendi hikayelerini oluşturarak dış mekanda, Üsküdar'da bir koruda, Beyoğlu'nda bir sokakta, bir müzede ya da tren istasyonunda çekilen düğün fotoğraflarını ise daha samimi buluyorlar.

Düğün fotoğraflarını aile üyeleriyle gittikleri stüdyoda çektiren kuşağa mensup anne babaların genellikle garip bulduğu bu dış mekan tercihi diğer yandan fotoğraf alanında yeni bir sektörün oluşmasını da sağlamış durumda. Geçmişte fotoğrafçılık olarak anılan mesleğe bugün "düğün fotoğrafçısı" tanımı da eklenmiş bulunuyor. Ve düğün fotoğrafçıları fotoğraf teknolojisinin sunduğu son model imkanlarıyla donattıkları sırt çantalarıyla, genç çiftlerin özel gününü istedikleri şekilde kayıt altına almak için seyyar olarak bulundukları şehirlerin dört bir yanında görev yapıyorlar.

Süheyla Dilaver

Bugün hemen hemen Türkiye'nin her şehrinde tercih edilen bu yöntem düğün fotoğraflarından elde ettiği kardan olmak istemeyen fotoğraf stüdyolarınca da kullanılıyor olsa da, gelin ve damatlar daha çok sosyal medya hesaplarından takip ettikleri özel düğün fotoğrafçılarıyla irtibat kurmayı tercih ediyor. Çünkü bir fotoğraf stüdyosuna gidip daha önceki çekimleri incelemek ve karar vermek, sosyal medyanın bir tıkla sağladığı kolaylığının yanında pratik bir yöntem gibi görünmüyor. Diğer yandan sosyal medyada bolca görebileceğimiz bu fotoğraflarda büyük bir eksik var: Aile üyeleri. Günümüz düğün fotoğraflarında belirledikleri konsept üzerine birçok poz veren gelin ve damadı görüyor, anneler, babalar, baldız-

lar, teyzeler, dayılar, görümceler, amcalar ya da yeğenleri göremiyoruz.

Gelinler karar veriyor

Düğün fotoğrafçılığı konusunda sohbet ettiğim düğün fotoğrafçısı Özlem Akgül, dış mekan çekimlerini en çok isteyen ve kararı verenlerin gelinler olduğunu ifade ediyor. Çekim yeri belirlenirken öncelikle çiftin anılarını nasıl bir mekanda kayda almak istediklerini öğrenmeye çalıştığını ifade eden Akgül, bu özel günden kalacak en somut anının düğün fotoğrafı olduğunu dile getiriyor.

Düğün fotoğrafı için en çok Üsküdar tercih ediliyor

Akgül, gelin ve damatların mekan tercihleri hakkında da şu bilgileri veriyor: "En çok tercih edilen mekanlar Avrupa yakasında Atatürk Arboretum'u, botanik parklar , çekimlerin ücretsiz olduğu Emirgan ve Yıldız koruları tarihi dokusuyla Balat sokakları. Anadolu yakasındaysa Fethi Paşa Korusu, Küçük Çamlıca, Büyük Çamlıca, Kuzguncuk ve tabii ki Salacak Sahili. Bir de havanın yağışlı olduğu durumlar var, bu durumlarda ise Sirkeci Haydarpaşa gibi tarihi garlar, Rahmi Koç Müzesi, Adile Sultan Kasrı Hidiv Kasrı gibi mekanlar tercih ediliyor."

Özlem Akgül

Vefat etmiş babanın kabrinde düğün fotoğrafı

Düğün fotoğrafçısı Süheyla Dilaver ise, mekan seçiminde trafiğe takılmadan, düğüne vaktinde yetişebilmek için çiftin ikamet ettiği bölgeyi tercih etmenin en mantıklısı olduğunu belirterek, "Mekanların tercih edilme sebepleri genellikle doğal ve yeşil alan olması oluyor. İkinci olarak da sessiz ve sakin yerleri daha çok tercih ediyorlar." diyor. Çekimlerini yaptığı çiftlerin İstanbul Avrupa yakasında Yıldız Korusu, Emirgan Parkı gibi yerleri tercih ettiklerini aktaran Dilaver, bugüne kadar yaptığı en ilginç düğün fotoğrafı çekimini ise şu anısıyla aktarıyor: "Yaklaşık 3 veya 4 yıl önceydi sanırım bir gelinim çekimine babasının kabrini de dahil etmek istemişti. Benim için oldukça duygu yüklü bir iş olmuştu. Çünkü söz konusu vefat etmiş bir babaydı.. Gelinimin babasının baş ucunda gözyaşları içindeki o anlarını çok zor bir şekilde karelemiştim."

Kütüphanede Bir Gece

Beyazıd Devlet Kütüphanesi Artık 24 Saat Açık

Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş'un "kütüphanelerin iyileştirilmesi ve süresiz hizmet vermesi" talimatının ardından 24 saat hizmet vermeye başlayan bakanlığa bağlı ilk kütüphane olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde İstanbul İl Kültür Turizm Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Kütüphanede Bir Gece" etkinliği kitapseverlerden büyük ilgi görüyor.

İlki 21 Kasım'da düzenlenen etkinliğe, Cins dergisi genel yayın yönetmeni şair İsmail Kılıçarslan, dergi editörleri şair Furkan Çalışkan, yazar Yusuf Genç, yazar Arda Arel ve şair-yazar Mevlana İdris Zengin konuk oldu.

15 Aralık'ta gerçekleşen ikinci etkinliğe ise yazar İbrahim Altay, şair-yazar Mevlana İdris Zengin, sanat tarihçisi İsmail Erdoğan, yazar İbrahim Paşalı ve Samed Karagöz katıldı.

"Türkiye'nin ilk milli kütüphanesi olan ve artık 24 saat hizmet veren Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde düzenlenen "Kütüphanede Bir Gece" etkinliğine kitapseverler büyük ilgi gösteriyor"

Etkinliğin moderatörlüğünü gerçekleştiren İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürü Coşkun Yılmaz, etkinlikte yaptığı konuşmada Kütüphane hukukunu, arkadaşlığını, dostluğunu ve hatıralarını renklendirmek, kitapseverlerin hayatında "kütüphane ve kitap"la ilgili bir iz bırakmak istediklerini belirterek şunları söyledi:

"Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde ve diğer kütüphanelerimizde konferanslar ve paneller var ama 'Kütüphanede Bir Gece' hem içerik hem de for-

mat itibarıyla bunlardan farklıdır. Programımız 23.00'te başlıyor ve sabaha kadar devam ediyor. Birden fazla konuşmacımız, bir konu etrafında farklı fikirlerini dile getirmekten ziyade o gece programı izlemeye gelenlerle birebir ortaklaşa bir iletişim halinde programı gerçekleştiriyorlar. Bu gece için önceden isimler ilan ediliyor fakat programımızın konuşmacıları sadece ilan edilen yazarlar değil, buraya gelen kitapseverlerle farklı bir usulü de gerçekleştirmek istedik."

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak Beyazıt Devlet Kütüphanesi ziyaretçilerini rahat ettirmek için ellerinden geleni yaptıklarını vurgulayan Yılmaz, kütüphaneyi özellikle gençlerle dolu görmekten mutluluk duyduğunu kaydetti.

Sabaha kadar süren etkinlikte şair ve yazarlar dinleyicilere kitaplar ve kütüphanelerle ilgili deneyimlerini paylaştı ve onların sorularını cevapladı. Konuklara gece boyunca çay ve simit ikramı da yapıldı.

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Beyazıt Devlet Kütüphanesinde, "Kütüphanede Bir Gece", sergi ve panel gibi etkinlikler düzenlemeye devam edecek.

DİYARBAKIR SURİÇİ KORUMA ÇALIŞMALARI

ALİDOST ERTUĞRUL

Geçmişi milattan önceki tarihlere kadar giden Diyarbakır, Asurlulardan Osmanlılara ve günümüze kadar pek çok medeniyete beşiklik etmiştir. Günümüze kadar gelen Diyarbakır Surları'nın ise milattan sonra 349 yılında Bizans İmparatoru Constantinus zamanda yapıldığı bilinmektedir. Kenti çevreleyen surların uzunluğu yaklaşık olarak 5 km'yi bulmaktadır. Surlar, kenti diğer yerleşim alanlarına bağlayan sur kapıları ve savunmayı sağlamak üzere planlanmış 82 adet burcu ve iç kale ve dış kale olarak bilinen kademeli sur yapılarıyla günümüze kadar ulaşmış özgün şehir surlarından birisidir. 1930'lu yıllarda dönemin valisinin Dağkapı bölgesinde yaptığı yıkımlar haricinde bütünlüğünü korumaktadır. Diyarbakır Cumhuriyet öncesine kadar tamamen sur içi yerleşimini devam ettiren bir kent olmuştur. Çok dinli, milletli ve dilli bir yer olarak yaşanan coğrafyanın zenginliğini içinde barındırmaktadır. Kent içerisindeki çok sayıdaki cami ve kiliseler bu çeşitliliğin fizik mekândaki izlerini taşırlar. Öte yandan farklı kültür ve gelir seviyelerine sahip insanların yaşamlarını geçirdikleri farklı ölçekteki sivil mimarlık örneği yapılarda kentin zengin mirasının önemli izlerini günümüze kadar aktarmaktadır.

"Diyarbakır Cumhuriyet öncesine kadar tamamen sur içi yerleşimini devam ettiren bir kent olmuştur"

Ülkemizdeki pek çok kentte olduğu gibi başta ekonomik koşullar olmak üzere, kent içine ve dışına göçler, ihmaller gibi pek çok nedenle tarihi kentlerin korunamadığı gözlenmektedir. Özellikle 1950 sonrası köylerden kentlere olan göçler sonrası var olan tarihi dokunun hızla ortadan kalktığı bilinmektedir. Diyarbakır için ise durumun farklı

yönlerinin olduğu söylenebilir. Sözü edilen sorunların yanı sıra 1900 sonrasında kentin eski sakinlerinin uzun yıllar içinde çeşitli nedenlerle ayrıldığı gözlenmektedir. 1990 sonrasında ise bölgede artan terör olayları nedeniyle çevre il ve ilçelerdeki pek çok vatandaş Diyarbakır Suriçi'ne göç etmişlerdir. Kente göçle gelen nüfus yerleşim alanı olarak Suriçi'ni seçmişlerdir. Eskiden beri kısıtlı sayıda nüfusa ev sahipliği yapan kente yeni gelen nüfus aynı eski dokuyu kullanmaya başlayınca tarihi kentteki mevcut yapıları kullanarak, mevcut yapıların üzerine ilave ettikleri katlarla ve yıkıp yeniden yapmalarla kentin özgün dokusunun bozulma sürecini hızlandırmışlardır. Son olarak ise 2015-2016 yılları içerisinde Suriçi'nde çıkan çatışmalar sonrasında ise daha sonra yapılan yer yer 6-7 katları olan yeni yapılar ile bu yapıların bitişiğinde yer alan tarihi yapılar da zarar görmüştür.

Çatışmalardan anıt eserlerin yanı sıra çok sayıda sivil mimarlık örneği yapının hasar gördüğü bilinmektedir.

"1990 sonrasında ise bölgede artan terör olayları nedeniyle çevre il ve ilçelerdeki pek çok vatandaş Diyarbakır sur içine göç etmiştir"

Diyarbakır Suriçi'nde Dabanoğlu, Cemal Yılmaz, Hasırlı, Savaş, Fatih Paşa ve Özdemir mahalleleri bu çatışmalardan etkilenmiştir. Bazı mahallelerde çok az bazı mahallerde ise büyük hasarlar ortaya çıkmıştır. Diyarbakır Suriçi'nde 447 tane sivil mimarlık örneği 154 adette çeşitli ölçeklerde anıtsal mimari olarak adlandırılabilecek toplamda 601 adet tescili eser yer almaktadır.[1] Söz konusu çatışma alanında basında da çok yer alan Kurşunlu Cami gibi çok bilinen anıtsal nitelikteki yapıların yanı sıra sivil mimarlık örneği konutlarda yer almaktadır. Söz konusu yapıların bir kısmı da çatışmalardan olumsuz etkilenmiştir. Alanda yer alan her bir yapının kentin hafızasının önemli birer parçası olduğu düşünüldüğünde tek bir yapının bile zarar görmesi büyük kayıp olarak değerlendirilmelidir. Çatışmaların ardından Çevre Şehircilik Bakanlığı tarafından sur içinde zarar gören yapılar için çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaçla Kent içinde zarar gören/yıkılma tehlikesi olan yüksek yapılar yıkılmış ve molozlar temizlenmiştir. Bakanlık kent içinde Suriçi'nde çatışmalardan zarar gören alanın yanı sıra Mardinkapı civarındaki Alipaşa Mahallesi'nde daha önce Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan çalışmaları geliştirilerek devam ettirmektedir.

Çevre Şehircilik Bakanlığının yanı sıra çatışma alanında yer alan anıt eserler Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığı tarafından onarılmaktadır. Bu yapılar dışında varlığını devam ettiren ancak, zarar görmüş kısmen ortadan kalkmış tescilli yapıların ise restorasyon projeleri hazırlanarak onarımlarının yapılması planlanmaktadır. Çatışma alanında kalan ortadan kalkmış, tescilli yapılar ise Koruma Böl-

1 Rakamlar Kültür Bakanlığı Diyarbakır Bölge Koruma Kurulundan alınmıştır.

ge Kurul'u arşivi ve diğer arşivlerden belgeleri bulunarak yeniden yapımlarına ilişkin proje süreçleri devam etmektedir. Tescilli yapılar dışındaki alanlarda ise çok sayıda tescilsiz parsel için ise Koruma Amaçlı İmar Planı'nda tarif edilen esaslara göre hazırlanmış ve hazırlanmakta olan projelere göre inşa çalışmaları yapılması ön görülmektedir. Suriçin'i kuzeyden güneye kesen Gazi ve ona dik konumlanmış Melik Ahmet caddelerinde ise daha önce hazırlanan sokak sağlıklaştırma projelerine bağlı olarak özellikle ticari birimlerin yer aldığı alanlarda cephelerin rehabilitasyonu ve yol kaplamalarının yenilenmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Diyarbakır iç kale içerisinde Hazreti Süleyman Türbesi'nin etrafındaki alan ise peyzaj düzenlemesi yapılarak halkın kullanımına açılmıştır. Söz konusu çatışma alanında kentin zarar gören ve yenilenmesi gereken altyapı yatırımları ise diğer yandan sürdürülmektedir.

Kentin zaman içerisinde oluşan bir yapı olduğu göz önüne alınırsa zarar gören ve yıkılan alandaki yerleşimin yeniden kurulmasının çok kolay bir konu olmadığı aşikârdır. Bu zorlukların yanı sıra hakkında tescil fişleri dışında yeterli belge olmayan yapıların yeniden inşası bir başka sorun olarak durmaktadır. Dünyada koruma yaklaşımları açısından özellikle ikinci dünya savaşı sonrası sıkça gündeme gelen yeniden yapım konusu bazı uygulama örnekleri yapılmış olsa bile koruma kuramı açısından çok olumlu karşılanan bir durum değildir. Yıkılan yapının yerine benzer ancak asla özgün hali olmayacak bir yapının inşası kentin hafızası açısından sorunlu kabul edilmektedir. Öte yandan bütün bu süreçlerden bağımsız olarak Koruma Amaçlı İmar Planlarının kendisi kentin zaman içerisinde değişerek korunmasını hedeflediği için kısa zamanda ortaya çıkan yıkıma tam anlamıyla cevap verememe sıkıntısının olduğu dikkate almak gerekmektedir. Tamamıyla ortadan kalmış yapıların yeniden inşası, tescilli olmayan ancak dokuya uyumlu yeni yapıların inşası konuları koruma yaklaşımları ve uygulamaları açısından çeşitli zorlukları bünyesinde barındırmaktadır. Zaman içerisinde gelişerek ortaya çıkan kentsel dokunun yerine kısa zaman diliminde yapılacak yeni yapıların varlığı kentin bundan sonraki kimliğini oluşturacak olması hiç te kolay sayılamayacak uygulama başlıkları arasında yer almaktadır. Yeni uygulamaların kent içerisindeki eski yapılarla birlikteliği bir başka deyişle aşırı tarihsel olup eski yeni ayrımını yitirmesi ya da aşırı modern olup kentle bağlamının kopuk olması riskleri uygulamaların başarıyla yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

"Kentin zaman içerisinde oluşan bir yapı olduğu göz önüne alınırsa zarar gören ve yıkılan alandaki yerleşimin yeniden kurulmasının çok kolay bir konu olmadığı aşikârdır"

Geçmişten günümüze kadar kültür coğrafyamızın en önemli yaşam alanlarından olan Diyarbakır'da zarar gören alanlarda onarım çalışmalarının kısa zamanda tamamlanarak hak sahiplerinin geriye dönüşüyle yeniden yaşamaya başlaması ve bundan sonra bu ve benzeri yıkımlar olmadan kentin varlığını devam ettirmesi hepimizin gönülden dileği olacaktır.

BEN ŞİMDİ NEYİM: MELEK Mİ, ZOMBİ Mİ?

DURSUN ALİ TÖKEL

Masal deyip geçmiyor, orada bir duruyoruz. Çocuklara derslerde soruyorum: Ağustos Böceği ile Karınca masalında kimi tutuyorsunuz? Ağustos böceğini mi, karıncayı mı? Hep bir ağızdan bağırıyorlar ve tabii ki "Karıncayıııı!" diyorlar. Tekrar soruyorum: "Peki, soğuk bir kış sabahı, kapınız çalınsa ve siz açtığınızda kapıda en sevmediğiniz insanı görseniz, 'Acım, ölüyorum, lütfen bir parça ekmek!' diyerek sizden ekmek istese, siz ona 'Bana ne, ölürsen öl' diyerek kapıyı kapatır mısınız?" Sınıfta derin bir sessizlik oluyor ve bu soruya hiç kimse "Evet!" cevabını ver(e)miyor. Peki neden?

Bu sorunun cevabına biraz sonra döneceğiz.

Akademik hayat gereği, zaman zaman yoğun tempolarda çalışmak zorunda kalıyoruz. Tez yazma dönemleri, yetiştirilecek bir makale, hazırlanmakta olan bir kitap, filanca sempozyum için acilen beklenen bir bildiri metni bizi bazen çıl-

dırtacak gerilimlere sürükler. O zamanlar fazlasıyla sinirli ve hatta sevdiklerimize sorulursa çekilmez oluruz. Amma elden ne gelir ki, bu da hallerimizin olmazsa olmazlarındandır.

İşlerimizi son anlara bırakma huyumuzdan mıdır, aynı anda pek çok çalışmaya başlayıp ardını toparlayamamaktan mıdır, yoksa işin tabiatı gereği öyle olması gerektiğinden midir bilinmez, kendimi sık sık, yoğun çalışmalı, o yüksek gerilimli hallerde bulurum.

Yine öylesi zamanların birinde, sıkı bir tempoda çalışmam gerekiyordu. Geceleri geç vakitlere kadar uğraşıyor, sabah erkenden kalkıp okula gidiyordum. Bu halim aşağı yukarı bir hafta devam etti. O günler, aynı zamanda 70'li yaşların sonlarına merdiven dayamış sevgili annemin bizde kaldığı zamanlara da denk gelmişti. Annem geceleri ne zaman kalksa beni çalışır görüyor, sabah da erkenden çıkıp gitmeme şahit oluyordu.

Bir gün dayanamadı ve şaşkın bir halle bana "Oğlum sen *melek misin?"* diye öyle ulu orta soruverdi. *"Uyumuyorsun, yemiyor içmiyorsun, sen melek misin?"* Ne yalan söyleyeyim, ben sorudan çok teşbihe şaşırmıştım. Çünkü Türkçemizde "melek" benzetmesi daha çok "saf, temiz, günahsız, masum" sıfatları için kullanılır. "Melek gibidir." dediğimizde biz o kişinin çok iyi huylu bir insan olduğuna vurgu yaparız. Ama dilimizde "melek gibi" tamlaması ile "çok az yiyip içen ve az uyuyan kişi" kastedilmez.

Hadi biz buna "anlamı iyileştirme", "çocuğunu melek ile kıyaslama", "teşbihte hata olmama" diyelim. Demek ki annemin benzetmeler dünyasında böyle bir karşılık vardı. Evlâdına bakıyor, ona acıyor, olumsuz bir durum sezinliyor ama bunu *kötüleştirme* ile de vermek istemiyordu.

Güzel Bakmak Sevaptır!

Bu ne güzel bir bakıştır! Medeniyetimizin en temel ilkelerinden biridir: *Güzel bakmak sevaptır (GüzelE bakmak değil!)* Ben, okuma yazması bile olmayan, amma tam bir Anadolu irfanı ile büyümüş/büyütülmüş olan, daha harfleri bile tanıyamazken babamdan duyduğu şiirleri ezberleyip, hatta zaman zaman Şeyh Gâlib'ten müseddes bile okuyan annemde bu *güzel bakış*ı hep gördüm. Onun hayatının en temel düsturu buydu: Neye bakarsa muhakkak onun güzel yanını görürdü. Hastaneye giderdik, hastalıktan, hastaneden, doktor veya hemşirelerden şikâyet etmek yerine orada kendisinden bahsedecek güzel bir şey muhakkak gözüne çarpardı.

-Aha işte bak, şu masadaki çiçek ne kadar hoş, oraya ne de güzel yakışmış.

-Şu kapıyı ne güzel yapmışlar.

-Duvarların boyası pek bi güzel olmuş.

-Şu kadının kazağını görüyor musun, ne de güzle yakışmış.

-Pencereden bakınca hava ne de güzel görünüyor, bulutlar renk renk.

-Doktorlar olmasa ne yapardık?

-Hemşireye kızma, sen birine sabredemiyorsun, o biniyle

uğraşıyor.

Annemin teselli cümleleri bitmezdi. Ama onun bu güzel bakışının sonucu mu, kaderin iyi bakana hep bir ikramı mı, "Halden anlayanın halinden anlarlar." fehvası gereği mi, o doktorlar annemin çocuğu olurlar, hemşireler "Nasılsın anneciğim?" deyip hal hatır sormalı iğnesini yapar, tedavisine bakarlardı. Anlardım ki, güzel bakışın bakılana güzel bir yansıması vardır. Bugün buna "aura" mı diyorlar, nedir?

Anlam iyileştiği zaman, hal de iyileşir mi? Biz iyi baktığımız zaman, baktığımız şey iyi olur mu? Oluyordu zahir ki, medeniyetimiz "İyi bak, güzel gör." demiş. Sadece bunu demekle kalmamış, sözün ve gözün büyüsüne dikkat çekmiş: *"Bir kişiye kırk gün deli dersen o kişi deli olur."* demiş. Hakikaten olur mu? Yani "Sözün gücünü ve bakışın etkisini yabana atma!" diyor. Herhangi bir kişiye durup dururken "Aaa, ne kadar solgun görünüyorsun!" deyin, bakın bakalım ne oluyor! Zavallı sapasağlamsa bile birden kendini kötü hissedecek, olmayan solgunluk birden yüzüne sökün edecektir. Bu yüzden hastaya bile "iyi bakmanın" faydalı etkisi tartışılmaz. Ama burada başka bir soru akla takılacaktır: İyi bakma, öğrenilen bir şey midir, yoksa kültürel olarak aktarılan bir şey mi?

İyi bakma, öğrenilen bir şey midir, yoksa kültürel olarak aktarılan bir şey mi?

İyi Bakalım Ama Nasıl?

Soru zordur: İyi bakan bunu öğrenmiş midir? Kültürel olarak zaten ona bu davranış intikal etmiş midir, yoksa kişinin karakteri, yetişme tarzı bunda asıl fail midir? Sorular artırılabilir, kestirme olarak "Tabii hepsi" cevabı verilebilir. Saydığımız her faktörün "iyi bakma"yı mümkün kılan yanları vardır.

Bir köyün yolu asfaltlanmış, tabii ki köylüler bayram sevincinde. Kahvede oturmuş, gıcır gıcır asfaltlı yolun muhabbetini yapıyorlar. Yaşlı biri yeni yoldan ve asfalttan bahsediyor:

-Güzel ama virajlı!

Bir başka yaşlı adam, az evvelki ihtiyara oturduğu yerden laf gönderiyor:

-Virajlı ama güzel!

Yol aynı yol, asfalt aynı asfat, köy aynı köy ama bakışlar ne kadar farklı! Neden birisi baktığında önce "viraj"ı (olumsuz) görüyor da diğeri ilk bakışta hemen "güzel"i (olumlu) görüyor? Bu sorunun cevabı başlı başına araştırılmaya muhtaç bir konu. Kötümser ve iyimser insanların bakışlarının belirlenmesinde aile, çevre, eğitim ve sair pek çok faktörün etkisi var şüphesiz ama kültürel edinim burada çok farklı bir yer kazanıyor. İşte bir örnek

Ne Ara Zombiye Dönüştüm?

Yakın zamanlarda, yine yoğun bir çalışma içindeydim. Akşamları fakülteden eve geç gidiyor, yemekten sonra evde de çalışmaya devam ediyor ve gece geç vakitlere kadar meşguliyetimi devam ettirmek zorunda kalıyordum. Bu, böylece birkaç gün devam etti. Gece ne kadar geç yatarsanız yatın, sabah erken kalkıp işe gitmek zorundayız.

İşte o, geç yatılmış bir gecenin sonunda ve erken kalkılmış bir günün sabahında,

yorgunluktan bitap düşmüş, göz etrafında halkalar oluşmuş bir halde kahvaltı masasına oturmuştum. Liseye henüz başlamış olan çocuğum da masaya geldi ve benim perişan, yarı uykulu halimi görünce şaşırarak "Hayrola baba!" dedi "Zombiye dönmüşsün!" Uykulu, miskin, uyuşuk halim birden gitti. "Zombi" benzetmesi beni birden annemin "melek" kıyaslamasına götürdü. Olacak şey mi?

Annesinin gözünde, yorgunluğu, yemez-içmezliği, uykusuzluğundan dolayı bir "*melek*"le kıyaslanan ben, nasıl olmuştu da aynı hallerimden dolayı evlâdımın gözünde "*zombi*"ye dönüşmüştüm? Neden çocuğum da beni bir melek ile kıyaslamamıştı?

Siz buna ister kültürel değişme, ister çağın ruhu, isterse *kültürel yozlaşma* deyin! Milletlerin benzetmeleri, teşbihleri, metafor veya simgeleri kendi kültürlerinden gelir. Baykuş Batı'da *felsefenin, akıl ve hikmetin* sembolüyken bizde *uğursuzluğun* sembolüdür. Bununla tartışmanın bir anlamı yok. *Niye böyle* olduğu ayrıca araştırılır ama şu mesele tartışılmalıdır: Ülkemizde kimi dergilerin sembolü baykuştur ve neden baykuş olduğu sorusunun cevabı da onun düşüncenin sembolü olmasıdır.

Semboller basit kelimeler, işaretler, görseller veya gösterenler değildir. Zihniyet, dünya görüşü ve varlık algısıyla doğrudan ilgileri vardır ve zihin inşa ederler, kimlik inşa ederler, bir aidiyet kurarlar. Mesela Batılı bir zihinde *elma* hemen *ölümü*, *tehlikeyi*, *olumsuzu* çağrıştırır. Oysa bizde *elma* tam aksine *güvenlik*, *esenlik* ve *hayatla* irtibatlıdır. Ama siz gençlere masallarda elmanın neyin sembolü olduğunu sorduğunuzda bizim değil, Batı'nın simgelerinin cevaplarını alırsınız.

"***Milletlerin benzetmeleri, teşbihleri, metafor veya simgeleri kendi kültürlerinden gelir***"

Simgeler, semboller, bizlere okuduğumuz, dinlediğimiz, sokakta kendisiyle hemhal olduğumuz *bir yerlerden* duyduğumuz metinler aracılığıyla gelirler. Bir anlamda *insan muhatap olduğu metnin çocuğudur*. Benim annemin muhatap olduğu metinle, kızımın muhatap olduğu metinler o kadar farklı ki o metinler aracılığıyla biri beni *melek* olarak tasvir ederken (anlamı iyileştirmektedir) diğeri bir *zombi* olarak resmetmektedir (anlamı ve beni kötüleştirmektedir.) Aralarındaki bu büyük farkın temel sebebinin beslendiği metinler olduğuna inanıyorum.

Evde, bizlere Şeyh Galib okuyan, kendi öz masallarıyla büyüyen annemle, Şeyh Galib'in adını yıllarca okuduğu okullarda belki bir kez, ara yerde, öylesine geçip giderken duyan, bütün eğitim hayatı boyunca kendi kültürüne ait masallarla (ki simgelerin çoğu buradan gelir) hemen hemen hiç karşılaşmayan ve Andersen, Grimm Kardeşler, La Fontaine masallarıyla beslenen çocuğum tabii ki aynı simgeleri kullanmayacaktı!

Şimdi Giriş paragrafındaki sorunun cevabına dönelim. İlk sorumuzda hep bir ağızdan karıncayı tutan öğrencilerimiz, sıra "Karıncanın yaptığını siz de yapar mısınız? Kapınıza en sevemediğiniz insan gelip sizden ekmek dilese, ona kapıyı kapatır mısınız?"a gelince neden suspus olmuşlardı?

Çünkü biz bu masalın La Fontaine versiyonunu okuyoruz, yaklaşık yüz yıldır. O da Fransız medeniyetinin bakışını somutlamış bu masalda. Hâlâ öyleler, kapılarına gelip dayanmış aç ağustos böceklerine (mültecilere) hâlâ aynı karıncalığı yapıyorlar: "Bizi rahat bırakın, konforumuzu bozmayın ve ölün!"

Ya bizim Ağustos Böceği ve Karınca masalına bakışımız nasıldı? Bunu Tevfik Fikret'in "Ağustos Böceği ile Karınca" ve Sezai Karakoç'un

"…..

Ey masalcı adam iftira ettin sen
Bu harikalar harikası böceğe
Onu suçladın tembellikle
En çalışkan onu görüyorum ben
Hiçbir karşılık beklemeden

Bilinen en eski Türk masallarından Dede Korkut

Yazı ağustosu çamı çınarı
Tanıtıyor bize yazı ağustosu çamı çınarı

Ağacın dalında güneşe doğru yaklaşarak
Suyun, bir damla suyun değerini altın ediyor
Çiğ damlası bir zümrüttür diyor
Susadıkça eşsiz sesiyle şarkılar söylüyor
İlahiler okuyor güneşe gönderiyor
Sen bunları levha levha kızart diyor
Bir daha yanmayacak şekilde kızart diyor
Kıyamete kadar kalsın insanlığa uzat diyor"

mısralarıyla altınlaştırdığı o muazzam "Ağustos Böceği Bir Meşaledir" şiirlerine bakarak öğrenecektik ama bu metinler hiçbir zaman okul kitaplarına girip de çocuklarımıza medeniyet pınarlığı yap(a)madılar!

"***Zemin metinlerimizle büyümemek aynı zamanda bir zihniyet değişiminin de habercisidir***"

Zemin metinlerimizle büyümemek aynı zamanda bir zihniyet değişiminin de habercisidir. Metin her şeydir; ondan mahrumiyet insan tipimizin varlık algıları üzerinde sarsıcı ve yıkıcı darbelere sebep olmaktadır. Yani varlığa iyimserlik, güzellik ve hoşluk nazarıyla bakan ve dolayısıyla mütevekkil, kanaatkâr annelerimiz yerine; yaşlılarını, yorgunlarını, çalışıp didinenlerini, bitkinlerini zombiler olarak gören karamsar, kötümser, şikâyetçi ve doyumsuz çocuklarımız gelmektedir.

Kendi hikâyemiz, kendi masalımız, kendi medeniyet kurucu metinlerimiz kendi nesillerimizi besleyen ana kaynaklar olmadığı müddetçe bu zihinsel kopma artarak devam edecek demektir. Peki, neden kendi inşa ettiğimiz medeniyetin kodlarıyla örülmüş temel ve kurucu metinlerimiz çocuklarımızın beslendiği, muhatap olduğu metinler haline gelmiyor/ gelemiyor?

İşte bu soru üzerine kafa yormalıyız.